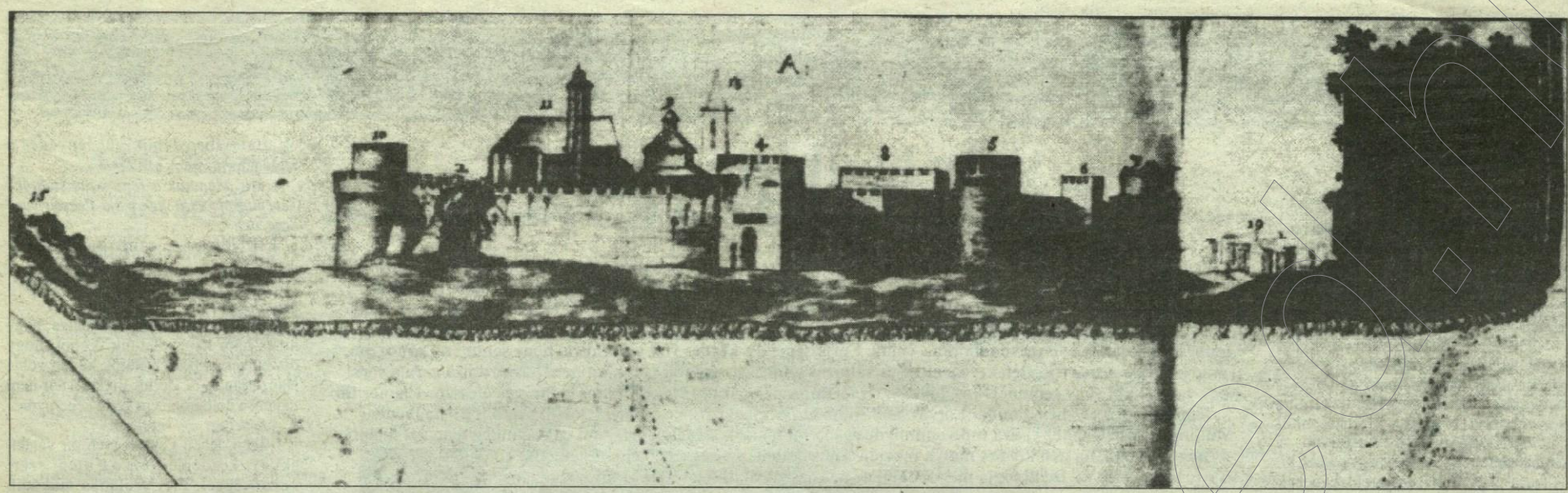

SZEGED EGYETLEN, IGAZÁN HITELES ÁBRÁZOLÁSA 1686-BÓL. DE BEAULAINCOURT HADMÉRNÖK MŰVE.

SZEGED

1992. JANUÁR VÁROSTÖRTÉNETI, KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI MAGAZIN ÁRA: 19,50 FT

Metamorfózis

Egyszer volt, hol nem volt, még a tanácsrendszer és az állampárt uralkodása idején, hogy, hogy nem, a Tisza-parti testület áldását adta egy városi folyóirat indítására. Szeged címmel meg is jelent egy periodika, amely a város kulturális, művészeti, tudományos életének tégelye lett, rövid időn belül. Telt múlt az idő, a rendszerváltás szépséges és ellentmondásokkal terhes időszakában ez a lap vállalta mindenfajta érték felmutatását, pártoktól és politikai színezettől függetlenül, legyen az múltbéli érték, vagy a jelenben születő. Egyszer aztán, amikor új arcok költöztek a városháza történelmi időket megélt pompás díszteremébe, mintha megfagyott volna körülötte a levegő. Töprengtem is rajta eleget, vajon mi baja lehet a demokratikusan választott képviselő uraknak és asszonyoknak azzal a lappal, amely megszületése pillanatától toleráns volt minden állásponttal kapcsolatban, egymás mellett néha ütköztetve közölte a különböző véleményeket, fölkarolta a város örökségének eddigi fehér foltjait csakúgy, mint ahogy elébe ment a most születő elképzeléseknek. De hát egyszerűbb volt rásütni a meghélyegző stigmát, s megvonni a költségvetési támogatást, mint fölvállalni a folytonosságot. Működik a városi érdek helyett a pártelkötelezettség, a szellemi emelkedettség helyett a járdaszindróma.

Pedig egy ilyen város működése nem csupán a víz, gáz és csatorna rendeltetésszerű használatán múlik, hanem a szellemi terepeken is. Tapasztalhatjuk, hogy ez az emelkedettség a legnagyobb hiánycikk ma a torony alatt. Megbicsaklik minden tiszta gondolat, zátonyra futnak a tudományos elemzések igényei, hátba szúrják a város jövőjét meghatározó program-kísérleteket. Minden értelmes szó támadható szónoki fogásnak bizonyul, minden érvet visszájára fordítanak. Van hát elegendő ok az együttgondolkodásra, a városi polgár presztízsének visszaállítására, a szellemi rekonstrukcióra. Hinnünk kell, hogy az ingyenkonyhák egytálétele mellett is lehet igényes regényt lapozni; kőbányai mellett könyökölve is elképzelhető az érvelő vita, és sáros cipőben bandukolva is lehet verssorokat vagy dallamokat mormolni. A járdalap nem helyettesíthető be a gondolat szabadságával, a csatornázás a szellemi párbajokkal, a villanyóra futása a színházjegyek árával, az ABC-pénztárgépek szalagja az alapkutatásokra fordítható összegekkel. A dolgok természetesen összefüggnek, de éppen mert összefüggnek, nem választhatók mereven és primitíven ketté. A törülközőt nem dobhatjuk be, nem adhatjuk föl a város szellemi működőképességét. Ez a város ezelőtt 100 évvel, amikor egy természeti tragédia után újjáépült, integráns része volt Európának. S egész története folyamán éltek itt olyan személyiségek, akik sohasem szakadtak el az európai szellemiségtől.

Ám most egyre többen csak szavakban kísértik Európát, s nem vállalják a nehezebb, a lélekben, a szellemben, a művészetben való felemelkedés keserveit. Pedig nincs más esély. Számunkra, Európa csak itt, a Tisza partján építhető föl. Ehhez szeretne havonta egy téglát letenni ez a szerény, egyelőre újság formátumban megjelenő, a néhány év előtti Szeged 14 számának örökségét felválláló, de kényszerhelyzetében új néven megjelenő havilap. Életképességünket kizárólag Önök, olvasók, vásárlók, megrendelők hitelesíthetik. A kölcsönös bizalom és együttműködés jegyében várja a visszhangot:

Bencsik János

VERESS MIKLÓS

Egy magunk

– Gregor Józsefnek egy Lermontov interpretációra –

Egymagamban ballagok az útra:
ködön át kavicsa holdfehér
Csönd az éj – Istenre lát a puszta,
és a csillag csillaggal beszél.
Lermontov beszél a csillagokkal
s nem társalog: Szabó Lőrinc szerint –
csak lelkekkel hallgat így a halk dal
mert kivágyunk útra vissza: mind
Egymagunkban: hátha ballagtunkban
bárki motyorgásunk értené –
tán kavics ami majd égbe csobban
s attól kezdvén a végtelené
Csak egy hang – ami az űrbe hullna
hogyha költő s énekes halott
nem is értené sem út se puszta
Isten sem: hogy milyen húrt fogott
némaságra s azután még hármat –
maradjon magára így vonó
puszta torokban a hangaszálak
bár aszályra inni volna jó:
árteri fák híves árnyékában
elfűnődni s falatozni csak –
rajtunk kívül minden oly hibátlan
és a csillagok is pontosak
mert ez dolguk: minek énekelnénk
arra bárki mogorván riad –
jobb bevárni csöndben hogy az elméink
társtalan de végképpen szabad
Csillagfény a ködöt átalúszta
egy kavicshoz mely már holdfehér
s Isteniglen csöndesség a puszta
míg a csillag csillaggal beszél

VINKLER LÁSZLÓ: AZ ÉGŐ TRÓJA

A TARTALOMBÓL:

INTERJÚK
– Nagy Huszein Tiborral arról, hogy félő, van a kormánynak agrárpolitikája
– Aranyi Sándorral édesapjáról, a festészetről és a művésztelepekről
– George Taborival az európai színházról
– Huszár Lajossal az ezredvég harmóniáiról
– Nagy Lászlóval a színidirektor ingatag székéről

RIPORTOK
– A zánkai menekülttábor hétköznapjairól
– Egy volt idegenlégiós élményeiről
Aczéliliász – avagy hogyan mozdították el Ilia Mihályt a Tiszatáj éléről
Vallatószékben a tv intendánsai
Szegedi Szép Szó
Alkohológia
Portré Zadravecz Istvánról
A református egyház szegedi történetéből
Darvasi László novellája
Veress Miklós, Petri Csathó Ferenc, Árpási Károly, Czirczer Olga versei
– Kritikák, folyóiratszemle, könyvismertetés

A tv hadbiztosságán

Legalább tizenöt éves a mondat: „A televíziót át kell szervezni." Az elnökök közül Hankiss Elemér jutott el addig, hogy a régi koncepciót szétverte. Van hely az újnak. A Hankiss előtti elnöki korszakok politikusi kényszerpályák záróakkordjai voltak. Pikszisből kiesett vezérek várták a tv-elnökök keserű kenyerén, hogy visszajussanak a politika csúcsaira, ami nem történt meg. Azonban nem létezett szakmai vagy anyagi hátországuk, ahová visszavonulhattak volna. Egzisztenciális kérdés volt számukra, hogy semmi ne változzon, miközben hosszú értekezleteket tartottak a változás szükségességéről. Hankisst nem kárhoztatta arra a sors, hogy vagy elnök vagy semmi. Okos, jól képzett férfiú. A debreceni Hankiss János francia professzor Elemér fia főgólya volt 1947-ben a budai Eötvös Kollégium elsőévesei közt. A „többiek" közül azóta is kiemelkedik. Minimum az írógéphez vissza tud vonulni, de egyetemi tanárnak is elmehet. Ami valószínűleg nem azt jelenti, hogy lemond, ha néhány hét múlva megjön Amerikából. Stressz ide, nehézségek oda: elnöknek lenni jó. De ki fogja megcsinálni az új közszolgálati televíziót Magyarországon?

1

A TV1 intendánsa *Bányai Gábor* most ügyvezető elnök – 1974–82 között – már volt egyszer tévés. Többek között a Stúdióban való tevőleges közreműködése miatt rúgatták ki tíz évvel ezelőtt. Módjában áll párhuzamot vonni a régi és a mai tévé között.

– Aki ma csinálhat műsort, sokkal szabadabban dolgozhat. És azok köre, akik műsort csinálhatnak, az is jóval nagyobb, mint azelőtt. Nálunk nem az történt, ami a volt NDK-ban, ahol mindenkit elcsaptak a televíziótól. A Szabadság téren a vezetők cserélődtek ki. Akik a régi emberek közül képesek voltak a megújulásra, dolgozhatnak. Akik eltunyultak, azok nem. Az átszervezések azonban azt mutatták, hogy vannak szellemi tartalékaink, fölfedezetlen tehetségeink. A reggeli műsorokban vadonatúj arcok kerülnek képernyőre.

– *És a munkaerő fölösleg?*

– Most háromezerhatszáz dolgozója van a tévének. Jövő január elsején ezernyolcszázra csökken a belső apparátus. A másik fele sem a munkanélkü lieket fogja gyarapítani, legalábbis remélem. Ők leányvállalati és más formákban dolgozhatnak tovább nekünk is.

– *A gazdálkodás?*

– Már most is sokkal kevésbé pazarló. Erre az évre adósság nélkül jöttünk át. Korábban öt-hatszáz milliós adósságai gyűltek év végére a televíziónak. Kifizettük a tartozásokat.

– *Vagyis rendben vannak?*

– Ez ugye poén volt?... Nagyon nehéz a dolgunk. Az értelmiség még mindig eléggé dermedt. Nem indult meg az országban az a szellemi pezsgés, amit vártunk. Én egyébként arra számítottam, hogy a választási év után kilencvenegy a pozíció keresés éve lesz, az idén pedig viszonylagos nyugalom következik be. És majd csak jövőre indul újra a politikai küzdelem. Ez nem így történt. Lankadatlanul folyik a választási küzdelem, rendkívül erős politikai indulatokkal. Ezek az indulatok gyakran pénzügyi köntösben jelennek meg. Kilencvenegyben heti kétszáznegyven, százhúszszázhúsz óra sugárzására készültünk. Tizennégymilliárdos költségvetést terjesztettünk elő a tavalyi évre. Ebből nyolc egész egy tized milliárdot kaptunk meg. Kilencvenkettőre ugyenez az összeg maradt a költségvetésünk, mínusz infláció. És ebből zárolták azt a milliárdot. Nem indokolták meg, hogy miért, s nem mondták meg azt se, hogy mikor oldják fel. Tudom, amikor Thatcher miniszterelnök volt, ő is majdnem minden reggel felhívta a tévét, mért ezt mondták, mért így mondták... Volt kiabálás, de nem volt következmény. Ha büntetni vagy jutalmazni tudják valakik a tévét, akkor baj van.

– *Hogyan lehet, hogyan kell elkölteni ezt a pénzt?*

– A Dallas egy epizódja nyolcszáz dollárba kerül, s százötven-kétszázezer forint a szinkron költsége. És rengetegen nézik.

– *És rengetegen nem.*

– Aki nem nézi, olvasson helyette mesét a gyereknek. A tévét bekapcsolás után ki is lehet kapcsolni. De nálunk sajnos nem így működik. A képernyő folyton világít a szobában, s mindenki azt hiszi azért, hogy neki tessék. Ilyen nincs. Ötszázezer boldog, ötmillió őrjöng. Vagy fordítva. A tévé nem azonos a kultúrával, a művészettel, az oktatással... A tévével azonos. Minden műfajban dolgozik... De hogy újra visszatérjek a pénzügyekhez, az olcsó Dallasszal szemben a legolcsóbb tévéjáték se készül el nyolcmillió alatt... Miközben pénzügyi nehézségekkel küzd a filmgyártás is. Bizonyára ez is oka annak, hogy a hazai dokumentumfilmek nyolcvan százaléka nálunk készül el. Ide szorult a magyar animáció is. Valamint koprodukciós partnerek vagyunk évi öt–hat játékfilmben. Ugyanakkor a Magyar Mozgókép Alapítványba nem kapott meghívást a Magyar Televízió. Holott ha egy filmet a tévében néznek meg, akkor sokan megnézik. A Julianus barát tavaly a mozikban százötvenezer nézővel komoly sikernek számított. Karácsonykor a tévében minden epizódot négymillióan láttak. Egyébként tavaly szeptembertől szilveszterig tizenhárom százalékkal nőtt a nézettség. Tudom, egy elszegényedő országban hozzá kell ehhez számítani, hogy nem járnak máshová az emberek. De csak emiatt nem emelkedett volna a nézők száma. Nemzetközileg jobban jegyzik a magyar tévét, mint idehaza. A Közszolgálati Televíziók Nemzetközi Szervezete a volt szocialista országok volt állami televíziói közül az MTV-t ismerte el először.

– *A média-törvényről mit tudnak a Szabadság téren?*

– Február tizenötödikéig beterjesztik a harmadik változatát, ha ezután a kormány a parlament elé viszi, március táján megszülethet. A társadalomra is sokkal inkább számítani akarunk a munkánkban, mint eddig. Megalakult a nézők tanácsa, az újságírók tanácsa és a művészeti tanács. A nézők tanácsa februárban már össze is fog ülni.

– *Ki került bele?*

– Újságban meghirdettük, s a beérkezett több ezer levél feladói közül szociológiai módszerrel kiválasztattunk egy reprezentatív százas csoportot. Ez a csoport a nézők tanácsa.

– *Az elnökről viszont lemondási hírek keringenek... Ez rosszindulatú pletyka?*

– Hankiss Elemér részt vesz az új műsorszerkezet felépítésében is. Iszonyú munkabírással dolgozik. Akár napi tizenhát órát is.

– *Az egyházak is mind erőteljesebben akarnak részt venni ebben a munkában...*

– Az nagyon helyes, ha az egyházak, a vallások jelen vannak a képernyőn. De azon megütközöm, ha felelős egyházi ember írásba adja, hogy a vallási tartalmú művészi műsornak nincs köze a valláshoz. Kizárólag annak, ami egyházi felügyelettel készül. De már sikerült megegyeznünk!

– *Na, szép is lett volna, ha Ady Endre istenes verseit a váradi pispek felügyelte volna... Kulturális csatorna mikor lesz?*

– A közeljövőben nem. Az nagyon nagy pénzekbe kerül. Olyan gazdag ország, mint Franciaország, hetedikként tudta megcsinálni. Vagy egy másik példa, a Channel 4. A nevében is benne van, hogy a negyedik. Úgy finanszírozták meg, hogy a ITV kereskedelmi televízió bevételének jelentős részét megkapta. Így lehet. Majd ötödik, hatodikként nálunk is létre jöhet. Sehol a világon nem született meg az első kettőben. Az MTV-nek el kell tartania magát. Ezért fontos, hogy minél többen nézzék.

2

Divat a vidéki Magyarországról beszélni, s Budapestet vízfejként emlegetni. Ennél sokkal tovább még nem jutottunk. *Peták Istvánt,* a TV2 intendánsát arról kérdezem, hogyan szeretnék tettekre váltani a szavakat?

– A pécsi és a szegedi stúdió alapításakor szép elképzelések születtek Budapest és a vidéki stúdiók kapcsolatáról. Viszonyuk azonban sose volt igazán végiggondolva. Nem akarjuk továbbéltetni a budapesti vízfejet. Magunkra vállaltuk annak megvalósítását, hogy a vidék súlyosabban és természetesen integrálódjék a tévé műsorába. Noha nem azokat a helyi ügyeket fogjuk közvetíteni, amelyek kizárólag a lokális információs fórumokra, a falu újságjára, a városi tévére, rádióra tartoznak. Három alapelvünk: a vidék hangsúlyos jelenléte, a hazai nemzetiségek életének folyamatos bemutatása, s e kettőből következik hogy élő televíziós kapcsolatot igyekszünk kiépíteni a szomszédainkkal. Ez nemcsak alapvető politikai érdekünk, hanem morális kötelezettségünk. Ugyanakkor szerepet vállaltunk a Kárpát-medence népei értékeinek közvetítésében is.

– *Tavaly május végén volt Marosvásárhelyt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség második kongresszusa. Egyik estéjén Horváth Balázs – akkor a külhoni magyarokat „felügyelő" – tárca nélküli miniszter hivatalosan szólt arról, hogy hamarosan műhold közvetíti Erdély egész területére a magyar tévé adását. Igen megörült a hallgatóság, s kérdezgették is az RMDSZ-vezetők magyarországi ismerőseiket, mennyire komoly ember Horváth miniszter úr? Hinni lehet-e, amit mond? Ön Peták úr, mint a Magyar Televízió egyik vezetője, hallott-e már erről a műholdról? Annál is inkább, mert már túlvagyunk a Horváth Balázs ígérte határidőn.*

– Mendemondákat hallottam róla. De hivatalosan soha, semmit. De ez nem minősíti Horváth Balázs kijelentését. Hitem szerint három közszolgálati csatorna kellene. Két földi meg egy égi telepítésű. Annak, hogy az erdélyi magyarságot elérjük, a műhold csak egyik módja. A másik: átjátszó állomás építése bent Romáiában. Ezt vállalták a románok.

– *Ígéretek bőségesen vannak... A Magyar TV mit ígér? Javul a műsor vagy – a pénzhiány miatt is – tovább romlik?*

– A televízió túl volt dimenzionálva nálunk. Politikailag is. Egy ország készült rá évről évre, hogy milyen lesz a szilveszteri műsor? Egy ország foglalkozott heteken át a Ki mit tud?-dal. Munkahelyen, buszon, villamoson értékelték a műsorokat. Ez egy torz dolog, mai nem a tévét, hanem a társadalmat minősíti. Egy kicsit örülök, hogy a nézők leszoktak rólunk, s nem töltünk be az életükben centrális szerepet. A helyére került a tévé az autó, a telefon, a rádió, a hűtőszekrény között, a modern ember összkomfortjában. Ésszerűbben kezdték el használni a tévét. Emlékszem, a televíziózás kezdetén az volt a publicisztikai probléma, hogy az emberek nem fognak többé olvasni. Aki előtte is olvasott, az a tévé megjelenése után se hagyta abba. S most, hogy a tévéről egy kicsit kezdenek leszokni, nem hiszem, hogy a korábbi nem-olvasók ettől olvasni kezdenek.

– *Bűnbak volt a műhold is...*

– Attól féltek, félnek, hogy a műholdak feloldják a nemzeti kultúrákat. Be is következett valamelyest az amerikanizálódás, a kommerszializálódás. Más országokban már régen törvények szabályozzák a nemzeti kultúra védelmét. A legszigorúbban Franciaországban szabják meg, a nemzeti kultúrából mit köteles a tévé bemutatni, s mit kell kirekeszteni. Nálunk nincs ilyen szabályozás. Ezért is hiba, hogy késik a média-törvény. A nemzeti kultúra védelmében, s annak érdekében, hogy az emberekhez az alapvető információk eljussanak, versenyképesnek kell lennünk majd a kereskedelmi televíziókkal. Ebben a versenyben, az alapvető információk eljuttatásában rendkívül lényeges a regionális műsorok szerepe.

– *Mit adhatnak a regionális stúdiók? Tévéjátékot készítenek majd Pécsett vagy Szegeden?*

– Ez illúzió. A szinkronizálás már nem.

– *Szegedi tudósok, újságírók adják a Napzártát?*

– Elképzelhető. Ennek akadálya, hogy nincs napi kapcsolatunk. Lehet, hogy összeülnek, s beszélgetésük kitűnő volna Napzártának is, de ha Budapesten nem tudunk a dologról, nem kerül képernyőre.

– *Lehet ezt szervezni is...*

– Igen, lehet. Csak legyen ott valaki, aki ezt kezdeményezi az itteni szerkesztőséggel. Elég izoláltan működik Pécs is, Szeged is. Noha már van elmozdulás. Ma Szegeden viszonylag jó technika működik. A pécsi magyar viszonylatban is siralmas. S hogy a szegedi technika jó, az nem a pestiek segítőkészségének az eredménye, hanem annak, hogy az ottani kollegák ambíciózusak. Könnyű lesz őket integrálni. Pécsett a szerkesztőségi háttér se jó. A szegedi igen. Napi telefonkapcsolatot kellene létrehozni.

– *Egy konferencia berendezés is működhetne a Szabadság tér és a regionális stúdiók között...*

– Legalább... Tavasztól, talán márciustól, el fog indulni egy regionális híradó. Délután háromnegyed hattól–hatig naponta a régióké lesz az idő. És hatkor indul a nagy híradó, tíz percben. Ehhez azonban helyben is meg kell oldani az informálódást.

– *Miből fogják kigazdálkodni? Hogyan érinti önöket a Csurka István javaslatára megvont milliárd?*

– A televíziózás pénzigényes műfaj. Bármelyik európai tévéhez képest töredék a költségvetésünk. Nagyon nagy a mi műszaki elmaradottságunk. A pécsi stúdióhoz hasonló berendezés már csak Ungváron van.. Nincs elég kameránk. Olykor emiatt nem megyünk el egy-egy eseményre. Budapesten már sok olyan szervezet van, amelynek profibb a felszerelése, mint a miénk. Napi tíz-húsz ezer forintért bérlünk tőlük kamerát. Lehet, hogy a bérleti díjból már vehettünk volna magunknak is, de a bérlésre fordítható pénzből nem vásárolhatunk. Létkérdés, hogy azt a milliárdot visszakapjuk.

– *Van rá esély?*

– Úgy gondolom, igen. Az a vád, hogy herdálunk. Igaz, sokat elhardáltunk. De ha minden garast a fogunkhoz verünk, akkor se elég... A szervezetlenség mind jobban látszik. Ma már a képernyőn is észrevehető, hogy zűrzavar van. Rengetegen kiléptek. Alig van opertőrünk. A különböző kft-éktől béreljük őket...

– *Mire ment el ennyi idő?*

– Igaztalan általában megkérdőjelezni Hankiss Elemér eddigi tevékenységét, noha voltak benne tévedések is. De megkezdődött a rendeződés, ami nem fog rövid időn belül befejeződni. Ahogy a tévén kívül se lehet hamar rendet tenni. A kettő nem választható el egymástól. Ha most egy nagy váltás következne be, lehet, hogy újra kellene kezdeni az egészet, s még nagyobb lenne a rendetlenség – a képernyőn is. Pedig a tévé „magánélete" nem tartozik a nézőre. Nem az a műsor.

ZELEI MIKLÓS

VINKLER LÁSZLÓ: EURÓPA-VARIÁCIÓ

SZEGED
MAGAZIN
VÁROSTÖRTÉNETI, KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI HAVILAP

Főszerkesztő: Dlusztus Imre
Szerkesztő: Tandi Lajos

*

Kiadja: a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó Kft.

Felelős kiadó: Christian Theodose és Dlusztus Imre
Ügyvezető igazgató: Kispál Antal
Marketingigazgató: Bellavics István
Technikai vezető: Tóth Péter
Szerkesztőség és kiadó: 6740 Szeged, Tanácsköztársaság útja 10., Sajtóház.
Telefon: 24-633
Telex: 82-282. Telefax: 13-130, 13-529. Szedés: Délmagyarország Kft. Nyomás: Nice Presse Invest, 6725 Szeged, Kálvária sgt. 67. Igazgató: Surányi Tibor. Terjeszti a Szegedi Postaigazgatóság. Igazgató: Gyimesiné dr. Étsedy Sarolta. Előfizethető a postahivataloknál és a kézbesítőknél.

Reszketés után,

avagy a világ mint kényszerképzet

„Cigarettára gyújtott, és hirtelen úgy érezte, meghalt. Akkor már mindegy, gondolta, lemehetek még egy üveg borért. Perceken belül megtette az utat a borozó és a lakása között. Ivott egy fröccsöt, és székében hátradőlve várta, hogy megjelenjenek előtte rémképei, amelyeket, jól tudta, egyedül felesége megjelenése űzhet el. Ismét töltött bort és szikvizet a poharába, de most csak óvatos, lassú kortyokkal itta a fröccsöt. És a rémképek, mint egyetlen, kizárólagos tulajdonai, lassan megjelentek előtte."

(Hajnóczy Péter: A halál kilovagolt Perzsiából)

A kerekasztal lovagjai

– Véletlenül alakult úgy, hogy egyszer 40 napig nem ettem.

– *Nem is volt éhes?*

– Nem. Az alkohol tartotta bennem a lelket. Reggel egy feles, délig 2 sör, délután megint kettő, estére is kellett egy-kettő. Problémát az éjszakák okoztak, egy-egy bekészített kétdecissel oldottam meg.

Arcok fognak körül a kicsiny teremben, tekintetükben az élet újonnan megtalált, közös misztériuma. *Bennük van a bizonyosság, hogy valami nagyon fontosat tudnak. Eljutottak odáig, de ismerik a visszatérés útját is.*

– Hajnalban mindig csak háromcentet ittam, mert azt még úgyis kihánytam, s csak ezután tudtam rendesen inni.

Így kezdődne? *A többség azt bizonygatja, hogy az ember akkor már javában alkoholista, amikor egyáltalán sort kerít, hogy ezt a kérdést föltegye magának.* A ciklikus életről mesélnek, az absztinenciáról és a visszaesésekről. Nagyon nehéz kilépni ebből a körforgásból.

– A kilenc órába bele lehetett őrülni. *Szinte percenként rosszul lettem a nyitásig,* és szinte percenként megkerültem az épülettömböt, ahol a kocsma van. De odabent sem a megnyugvás következett. Alig tudtam kivárni, amíg a pincér kihozza az italt, utána pedig, hogy elmenjen. Ne lássa a remegésemet. Ráhajoltam a pohárra, két kézzel fogtam meg, és úgy hajtottam föl.

Ma már egymás kezét fogják Fodor atya szeánszain. A legszívesebben mindent elmondanának önmagukról, minden ablakot kinyitottak már, mégsem tudunk róluk semmit. Együtt vannak a régi és az új titokban.

AE Napfény Klub

Az alkoholellenes klubok országos hálózata már több mint 11 éve működik, körülbelül félszáz közösséget tömörít; magán viseli az elmúlt rendszer némely nyomát, mindenekelőtt az erős centralizációt. A hálózat országos, megyei/regionális és helyi központok hierarchiáját fedi. Egy-egy klub azonban – így nyilatkoznak a tagok – már demokratikusan szervezett, önépítő, önsegítő kis közösség.

A szegedi AE Napfény Klub a rókusi templom mögött, a Mars tér szomszédságában tevékenykedik. Fennmaradását az Egészségügyi Minisztérium és a városi önkormányzat biztosítja, s a helyi szükség kényszeríti: mindig vannak emberek, akik rászorulnak az ilyen segítségre is. *Nem szentenciák kellenek az alkoholizmusról* – vallja *dr. Tari Róbert* klubvezető –, *hanem nagyon is konkrét támogatás. Mert ide a „kemény mag" jár.* Olyanok elsősorban, akiknek az alkohol igen súlyos problémákat okozott, s nélkülözik a megfelelő életvezetés jó példáit.

A tagság már az osztályos kezelés alatt megismerkedhet a klubélettel: *hetente egyszer, minden kedden* érkezik a csoport a kórházból úgynevezett előfoglalkozásra. Az AE aktivistái, maguk is gyógyult betegek, törődnek velük. *A klubnak bárki tagja lehet, aki elfogadja: a közös rendezvényeken tilos az alkoholfogyasztás, és nem kívánatos* persze *az ittas megjelenés sem.* Hétfőnként orvosi szaktanácsadás és csoportfoglalkozás a program. Körbeülik a terem hatalmas asztalát, a spontán beszélgetések tematikája: az alkohol. *Okokat keresnek,* átélt helyzeteket jelenítenek meg, *a kilábalásra igyekeznek technikákat, mintát nyújtani a többieknek. A péntek a lelkigyakorlatok napja.* A kiindulás mindig egy-egy kép, motívum a Szentírásból, a segítséget önmaguk megfejtéséhez *Fodor Imre* tiszteletes adja. A hét derekán, *szerdán* is összejönnek, ez a program *kötetlen,* tévét néznek, videóznak.

A klubnak van egy kis konyhája, barkácsműhelye, sőt még két vendégszobája is: krízishelyzetben ott is eltölthet néhány éjszakát a rászorult ember.

Az orvos

Dr. Tari Róbertet a hazai alkoholbeteg-ellátás és -gyógyítás hatékonyságáról faggattuk.

– A magyar rendszer a testi tünetek kezelésére alkalmas. Munkánkat talán a futószalag melletti terheléshez hasonlíthatnám.

– *Mivel kell szembenéznie a betegnek?*

– Az *út első állomása a detoxikálás,* a méregtelenítés. Ha ezen túlesett a páciens, *elbeszélgetünk vele* a problémáról. Amennyiben a testi katasztrófa irányába mutató függőség jelei mutatkoznak nála (kézremegés, verítékezés, szapora szívműködés), akkor az akut életveszélyt elkerülendő, *kórházi kezelésre* javasoljuk. Persze senkit nem tarthatunk bent erőszakkal, s a többség, ezt mondanom sem kell, el akar menni, s mi el is engedjük.

– *S aki szeretne meggyógyulni?*

– *Az első hét drámai küzdelem, hogy ne törjön ki a delírium,* az alkoholos elmezavar. A megvonási tünetek legkésőbb a 3. napon jelentkeznek. Az egész szervezet megbetegedhet, az intenzív kezelés a katasztrófa elkerülését szolgálja.

– *Mi következik a túlélés után?*

– Élettörténeti áttekintés. Igyekszünk megkeresni az okot, mi vitte mélybe a pácienst. *A gyógyításra* egy *minimum hathetes programban* (amely azonban az esettől függően akár 6 hónapos is lehet) kerítünk sort. Ideg-elmeorvosok és foglalkoztatók viselik gondját a betegnek. A folyamat komplex: a *bioterápia* a testet, az egyéni és a csoportos *pszichoterápia* a lelket veszi gondjaiba, a *szocioterápia* a társadalomba való visszailleszkedést segíti elő. A hétvégeken kimenőt kapnak, s ezekről beszámolnak. Az elbocsátással nem zárul le a gyógyulási folyamat.

– *Mikor fejeződik be?*

– Az egyetlen egzakt kritérium *az elvonási tünetek megszűnte.* Ezen túl semmi biztosat nem tudunk. A legnehezebb, talán lehetetlen feladat, hogy valaki újra szociális, azaz kulturált ivó legyen. Ilyen esetet nem ismerek.

A pap

Fodor Imre tiszteletes *dr. Gyulay Endre* megyés püspök titkára, a klubvezető orvos mellett az egyetlen olyan tag, akinek ilyen tekintetben nincs múltja. De itt van, és segít.

– Az egyház a nyitás új korszakát éli. Ahol nagy a baj, ahol igen erős a szeretetigény, ott jelen kell lennünk. Amiképpen Jézus Krisztus a társadalom árvái és kivetettjei felé fordult, úgy kell folytatnunk nekünk is a küldetést.

– *Mennyire tájékozott az egyház a problémát illetően?*

– A leegyszerűsítő nézetek vagy az egyéni vagy a társadalmi gondok közé sorolják az alkoholizmust, s a megoldást is ebben a kizárólagosságban képzelik el. Jómagam több külföldi tanulmányutat is tettem már, s mondhatom, *amennyire elöl járunk az önpusztításban, oly mértékben lemaradtunk a gyógyítási technikák alkalmazásában.*

– *Nyugat-Európában mi a gyakorlat?*

– Igen nagy *gondot fordítanak a megelőzésre.* A felvilágosítás ott nem formális, jelentékeny súlyt helyeznek rá. Németországban tanácsadókat hívnak a vállalatokhoz, és az *ismeretterjesztést* hajlandók megfizetni is. Magyarországon a gyárkapu közelébe sé engednek, pedig mi nem is kérnénk pénzt. *A kapitalista jobban odafigyel a munkásaira.* Ha egyikmásiknak csökken a teljesítménye, s kiderül hogy ez az ok húzódik a háttérben, akkor időben gyógykezelésre küldi. Mert úgy gondolkodik, ezt az embert ő kitaníttatta, ebbe az emberbe ő pénzt fektetett be, hát nem hagyja veszni egyiket sem. *A kórházi méregtelenítés után* úgynevezett *motivációs terápia* kezdődik, s ez az esetek súlyosságától függően akár több hónapig elhúzódhat. Képzett szociál- és pszichoterapeuták vezetik a foglalkozásokat, s készek a távozók több éves utógondozására is.

– *Milyen területeken ítéli feltétlenül szükségesnek a magyar szisztéma továbbfejlesztését?*

– Sokat segíthetne a *családsegítő központok* hatékony működése, a kórházak és a rehabilitációs intézetek összefogása, az orvosi és a pszichiátriai munka koordinálása.

Halálfélelem

Különös kategória. Kértem, magyarázzák meg, de azt mondták, megmagyarázhatatlan. Igen, ezt mondták, akik szinte tudományos részletességgel ismerik a testükben zajló folyamatokat, *az élet és az alkohol birkózását* a szervezet sejtjeiben. Hogy valami kimondhatatlan feszültség, amelyet csak az alkohol szüntethet meg; hogy testi tünete nincs, a történet az agyban, a pszichében játszódik; hogy az egész nem sokáig tart, de a kibírhatatlanból ez is több mint elég: ilyenkor ha fekszel, hát felkelsz és járkálsz, esetleg kinyitod az ablakod, ha társaságban vagy, hát elbúcsúzol és indulsz; hogy csak a módszereitek különböznek, mert az egyik futkározik, a másik hideg vizet akar, de az, ami odabent dörömböl, az ugyanaz; hogy ugyanannak a dolognak a hiánya idézi elő, amely nélkül az élet elviselhetetlen, mégis, ha a hiányt *betöltöd,* éppen az életedet szüntetheted meg.

Monológ az akaratról

– Nem mutatkozom be, de ez, azt hiszem, így az okosabb. Annyit azonban elárulok, üzemmérnök vagyok, korábban vezetőhelyettesként dolgoztam. Minden napom ivással kezdődött: *ahhoz, hogy reggel fel tudjak kelni, meg kellett innom legalább másfél deci vodkát vagy 4 deci bort.* Ezzel körülbelül délelőtt 10 óráig voltam képes tartani magam a munkahelyemen, de ekkor már nagyon hiányzott az utánpótlás. Különféle ürügyekkel kimentem a városba, vagy odabent szerveztem meg a dolgot, de *feltétlenül italhoz kellett jutnom, tudniillik anélkül már nehézséget okozott a folyamatos beszéd, és a nevemet sem bírtam volna leírni, annyira remegett a kezem.* Nem hiszem, hogy erény, de rajtam még az üzemorvos se vette észre, hogy rendszeresen iszom. Pedig akkortájt már egyre sűrűbben nyúltam a pohárhoz. *Tudtam, hogy alkoholista vagyok, de nem vallottam be – magamnak sem.* A főnök többet iszik, vigasztalódtam. De *nem a mennyiségen múlik:* arról van szó, hogy az ember különleges viszonyba kerül az alkohollal. A saját elhatározásomból mentem orvoshoz. A megvonási tünetek szinte elviselhetetlenné tették az életet. A koncentrálási képesség teljes elvesztése ez, lehetetlen mindenfajta gondolkodás vagy cselekvés. Pedig *a végső pontig* nem is jutottam el. Ez *a józan részegség* állapota. Újra tanultam járni, ha kiléptem a lakásból, irtózatos tériszonyom volt, növekedett bennem a félelem, már a zebrán sem mertem átmenni, úgy éreztem, mindenki engem figyel, s csetlő-botló lépteim láttán azt gondolják, részeg vagyok. Mindig és örökösen részeg. Aztán néhány hónap múlva valami okból újra inni kezdtem. Előbb keveset, majd egyre többet. Mit mondjak? A kórházi kezelés megrázó volt. A méregtelenítés után meglátogattak az AE- aktivisták. Alig akartam elhinni, hogy meggyógyulok, hogy van még esélyem. Pedig van, és ez – évek múltán – már nem csak esély. Több annál.

Korty

Téved, aki azt hiszi, egy AE-klubban az emberek semmi mást nem csinálnak, mint egyfolytában és elszántan akarnak.

Viccet is mesélnek:

– Miért nincs foguk az alkoholistáknak?

– ?

– Mert a sok másnapos reggelen már mindegyiket kiverték az üveggel.

Gyógyítás

	1980	1985	1988	1989	1990
Az alkoholgondozó intézetek száma:	6	6	6	6	7
Az összes megjelenések száma:	10165	14014	9330	8631	6012
Az év folyamán felvett új betegek száma:	584	686	533	570	394
Az év végén nyilvántartott betegek száma:	2611	3166	3086	2945	2630

(Csongrád megyei adatok a Statisztikai évkönyvből)

ÓDOR JÓZSEF ÖSSZEÁLLÍTÁSA

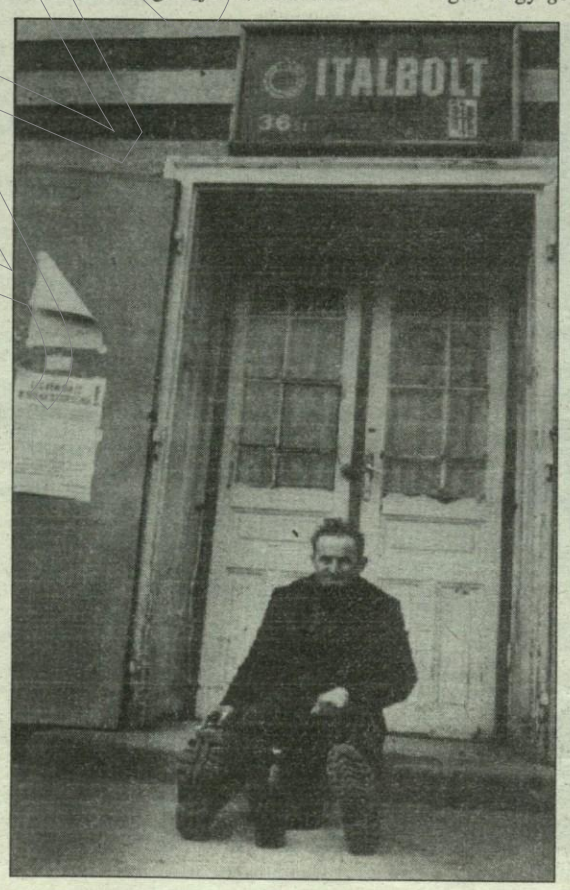

Aczéliliász

Nehezen születnek meg Aczél György igazi nekrológjai. A hóba süppedt Farkasréten is inkább némán fürkészték egymás arcát az egybegyűltek elhúzódva vagy éppen szembefordulva a fényképészekkel, akik szorgosan gyűjtögették valamilyen ismeretlen archívum számára a dokumentumokat. Már a temetők őszintesége sem a régi. Hol vannak a híres gyászbeszédek, tetemrehívások, amelyek első fokon megelőlegezték az utolsó ítéletet? Hol vannak az igazság olyan vakbuzgó hívői, mint azok az állig felfegyverzett anarchisták, akik valaha Nyekraszov sírgödre mellett követelték a búcsúztatót mondó Dosztojevszkijtől, jelentse ki, hogy a megboldogult nagyobb költő volt Puskinnál... Aczél György sírjából is csendet parancsol. Államosíthatatlan levél- és dedikáció gyűjteménye sok meglepetést tartalmaz. És a hatalom új birtokosainak és várományosainak sorai közt egyaránt fellelhetőek a szociálfeudalizmus talán legkülönösebb zászlós urának egykori hűbéresei. Így az ő perét még sokáig elnapolják.

Egy jelentéktelen mellékvádpontban azért mégis tanúnak jelentkezem. *Elmondhatom miért ítélték kiüzetésre szerény kis paradicsomából 1974 őszén Ilia Mihályt.* Akkor tájt a sebtében létrehozott Kulturális Minisztériumban az irodalmat felügyelő miniszterhelyettes személyi titkára voltam, így szemlélője, sőt bizonyos mértékig részese az eseményeknek. Mozgalmas időket éltünk akkor is. A fundamentalistáknak ekkorra már sikerült megtörnie a '68-as reformot, lapátra tenni *Nyers Rezsőt,* sőt, *Aczél György* pozícióit is alaposan meggyengítették. A szakrális KB-titkári funkciót a kevésbé erős miniszterelnök-helyettesével kellett felcserélnie, a különös erővel fellángoló urbánus-népies csatározásokban pedig nagyon sok hívét, zsoldosát megtámadták, kilőtték. Ám Aczél újra kitűnő taktikusnak bizonyult. Kihasználva utódja, *Óvári Miklós* gyengeségeit, gyorsan ellentámadásba lendült. Kettéosztotta a Művelődésügyi Minisztériumot, nehogy egy erős, máshonnan támogatott miniszterrel kelljen osztoznia a hatalmon. Az irodalom terén is rendezte szétzilált állásait. Áldozatul dobta az ÉS főszerkesztőjét, *Nemes Györgyöt.* Beleegyezett, hogy a szervezkedő népies és Óvári-párti ambiciózusok egy magazin jellegű kulturális hetilapot alapíthassanak (ez lett később az Új Tükör), ám minden más helyen szívósan védte továbbra is a főszerkesztői kinevezések hűbéri jogának monopóliumát. Nemes helyére az Új Írás főszerkesztőjét, *Jovánovics Miklóst* javasolta, és az ő helyét kínálta fel egy közösen elfogadható új jelöltnek. Valószínűleg maga is meglepődött, amikor szinte minden táborból ugyanazt a javaslatot kapta: a Tiszatáj főszerkesztőjét Ilia Mihályt.

Egy pénteki napon főnököm verejtékezve érkezett meg a kánikulából frizsiderszinten temperált rezidenciájába és közölte, hogy már csak a részletek vannak hátra, Ilia Mihály előléptetése eldöntött tény, legfeljebb arról lehet szó, hogy az Új Írás helyett az Élet- és Irodalom vagy az akkor még Művelt Nép munkacímen szereplő képes hetilap vezetését bízzák rá. Én ezt túl szépnek találtam és szorongva vártam a hétfői folytatást.

Gyanús volt, hogy az Ilia Mihállyal szemben egykori szellemi csicskását, *Szalontai Mihályt* erőltető Aczél György mitől lett hirtelen ilyen kezes?! Iliát ő is nagyra becsülte, oly annyira, hogy egyszer meghívta, legyen a munkatársa a pártközpontban. A szegedi tanár azonban – fittyet hányva a budapesti lakásra, majd a közvetett és közvetlen anyagi juttatásokra, előnyökre, a biztos karrierre – nemet mondott. A dolognak hamar híre ment, maga a megsértődött Aczél panaszolta el, többfelé. Persze, Ilia azért maradhatott a helyén. Kaphatott – a pártközponti szolgálatot helyette elvállaló *Szabó D. Istvánnal* együtt – József Attila-díjat, ám a biztonságát elvesztette. Aczél politikai ellenfeleire sohasem haragudott igazán, sőt éppen a feltétlen híveket nem becsülte semmire. Nagyúri bőkezűséggel osztogatta a kegyelmet is, ám azt nem tűrte, hogy valaki megzavarja személyes játékaiban. Minden mameluk tudta, hogy fővesztés terhe mellett tilos például a legkisebb, színházakat érintő kérdésben nélküle dönteni, és főként tilos annak a látszatát megkérdőjelezni, hogy a szocialista magyar kultúrában Aczél György egy személyben báró *Eötvös József, Osváth Ernő* és *Hatvany Lajos.* Ennek megvoltak a rossz és jó oldalai. *Eősze László* például 1971-ben gyanútlanul megjelentetett egy Kodály Zoltán-albumot, amelyet az azonnal megérkező titkos parancs szerint a kirakatba sem lehetett kirakni. Nem volt szabad továbbá kiállításra küldeni csupán azért, mert Aczél György nem szerepelt a képanyagban. Mégis, amikor a jeles kutató Lisz-kéziratokat fedezett fel valahol Olaszországban, saját főnököm helyett egyenesen Aczélhoz küldtem, tanácsolva, kezdje kérését azzal, hogy ha máshova is mehetne, ide se jön, de Magyarországon nincs még valaki, aki rendelkezik néhány százezer devizaforintot is megérő hatalommal, és amellett tudja is, mit érnek nekünk a Liszt-kéziratok. A párbeszéd lefolyását már nem tudtam meg. Eősze László viszont három nap múlva megkapta útlevelét, 1976-ban pedig utánnyomás helyett bővített kiadásban jelent meg a Kodály-album. 131. oldalán ott látható Aczél György is, Kodály Zoltán és egy gyertyákkal telitűzdelt születésnapi torta társaságában. Persze, nem minden konfliktus végződött ilyen „kedélyesen".

FOTÓ: ENYEDI ZOLTÁN

Hétfőn már *utasítást kaptam, hogy írjam meg a Tiszatáj ellen a feljelentést.* A pártállam apparátusa a kívülálló számára elképzelhetetlen módon működött. A Tiszatáj elleni támadásra lehetőséget adó játékszabályok alapján a renitens folyóiratot az ágazatot felügyelő miniszter nem büntetheti meg csak akkor, ha az illetékes szakfőosztály lefolytatja a vizsgálatot, és ennek eredményét jóváhagyásra terjeszti elé. Most ezt az utat lerövidítendő, saját titkárával akarta megíratni az ideológiai vétség tényét konstatáló dolgozatot. Én az ifjú hívő lelkek buzgalmával ellenálltam. *Több feljegyzést készítettem.* Az elsőben szabályszerűen szemléztem az inkriminált Tiszatáj-számot és megállapítottam, hogy sok dicséretes dolog van benne. Utólag meggondolva, nagyon éles hangon beszéltem az ellenséges és a baráti börtönökben eltöltött évekkel elévülhetetlen érdemeket szerzett főnökömmel, fokozatosan szedtem ki belőle, hogy *Für Lajosnak* az 1849-es nemzetiségi törvényről írott cikke a vétkes, amelybe irredenta gondolatok vannak. Én, persze, irredentizmusnak nyomát sem leltem a szövegben. Kértem, hogy a felső fórum által kifogásolt mondatokat húzzák alá az én példányomban is. Ezután tanulmányt készítettem a gyanúba fogott mondatok jelentéstartományáról. Egyszóval, nyüzsögtem, ahogy tudtam, abban a hiszemben, hogy a dolog lényegét illetően valaki is kiváncsi az én véleményemre. – De hát mi baj azzal a cikkel? – kérdeztem makacsul, már-már hisztérikusan. – Túlbecsüli azt a nemzetiségi törvényt. Mikor már nem maradt honatyáinknak semmi hatalmuk, azt rögtön készek lettek megosztani a nemzetiségekkel. Erre én a tudománypolitikai irányelvekre hivatkoztam, amely szakmai kérdésekben szabadságot biztosít a kutatóknak, különben is, ez lehet hiba, de még mindig nem irredentizmus. Ám vitatkozni nem volt hajlandó senki sem velem. Az ügyet elvették tőlem, és átadták az irodalmi osztálynak. Főnököm legnagyobb csodálkozására azonban az osztály munkatársa, *Pete György* (ma a szombathelyi Életünk főszerkesztője) szintén csak pozitívumokat tudott Für Lajos cikkéről mondani. Közben míg a kulturális miniszterhelyettes saját apparátusával csatározott, tervszerűen folytak az ilyenkor előírt koreográfia szerinti bekerítő hadműveletek. Augusztus 19-én megjelent a Népszabadság már korábban várható kritikája. A feladatot – mint a Tiszatáj történetében nem először – maga *E. Fehér Pál* hajtotta végre. Bizonyára nagyon kínosan érezte magát Aczél jeles pretóriánusa, amikor a telefonban a jól ismert hang közölte vele az új feladatot. Nem morális skrupulusai lehettek, szakmai hiúságát érintette kellemetlenül, hogy egy olyan cikkel kell vitatkoznia, amellyel egyetért. Nem mindennapi kvalitásai azonban átsegítették a buktatókon. A megrendelt vitacikk lényegében magáról a történelmi eseményről szólt. E. Fehér lehetőleg más hivatkozásokat, intézeteket használva, elmondta nagyjából ugyanazokat a gondolatokat, amit Für Lajos, de hogy megbízatásának is eleget tegyen, egyetlen mondatban rosszallóan említette a Tiszatáj névtelen dolgozatíróját, aki nem átallotta lebecsülni a magyar internacionalista gondolkodás eme ősdokumentumát. Mire cikke végére ért úgy látszik elfelejtette, milyen váddal kell áldozatát elmarasztalni. Amin egyébként senki nem csodálkozott, a betyárból lett legjobb pandur az idő tájt feladatának teljesítése közben gyakran került olyan állapotba, hogy kopogtatva távozott saját szobájából. A tűzijáték másnapján gyorsan intézkedéseket sürgető főnökömnek mindenesetre azt tudtam mondani, el kellene már végre felelős szinten dönteni, fölül vagy alul van-e értékelve a 49-es honatyák internacionalizmusa. Gondoljon arra, hogy őt legalább logikusan megszerkesztett vádpontok alapján ítélték el egykoron.

Ezek után elcsitult az ügy. *Örömmel fogadtuk a szeptemberi Tiszatáj megjelenését.* Most már nagyobb baj nem lehet, azt ugyanis nem engedheti meg magának a kultúrát éberen őrző apparátus, hogy saját lassúságát deklarálva egy aktualitását vesztett ügyet rángasson elő.

Valószínűleg Aczél György sem erőltette tovább a dolgot. Neki nem Ilia Mihály fejére volt szüksége, csupán arra, hogy *ebben a megosztott hatalmú kulturális életben ne kerülhessen kulcspozícióba olyan valaki, aki neki is nemet mer mondani.* Az is lehet, hogy valami személyes hűségtételt, kanosszajárást várt volna Ilia Mihálytól. Mindenesetre az új kinevezések végleges lezárásáig folytatódhatott a Tiszatáj piszkálgatása, ám ebből én, mint megbízhatatlan, már teljesen kimaradtam. Főnököm morálisan érezte kellemetlenül magát előttem, és minden lehetőséget kihasznált, hogy utólag is igazolja kényszerű lépéseit. Egy főosztályvezetői értekezleten például diadalmas arccal közölte, hogy beszélt Ilia Mihállyal. – Az egy rendes ember – tette hozzá. Neki is elmondtam az összes kifogásaimat. Ő igazat adott nekem! – Mit csináljon, akinek ennyire rossz lapjai vannak, megpróbál betlire játszani! – replikáztam én. Abban az időben még ultiztak a magyar férfiak. Az óriási nevetést így csak a mellettem ülő *Biszku Béláné* nem értette. – Mit nevetnek ezek, Rigó elvtárs? – Hosszú, Éva! – legyintettem, és jegyzeteltem tovább.

Ilia Mihállyal valamikor késő ősszel találkoztam a *Váci Mihály*-emlékgyűlésen. Akkorra már minden kialakult, az ÉS-hez Jovánovics megy át, az Új Írást váratlan húzással *Juhász Ferenc* kapja meg hűbéri ajándokul. A folyóirat eddigi funkcióját majd az antológiából rendszeres periódikává előlépő Mozgó Világ veszi át. Emlékszem egyszer Ilia Mihály mellett ültem és a felszólalókra nem figyelve búcsúztató verset írtam neki. Úgy a derekánál tartottam, amikor megnézte, hogy mit csinálok. Elolvasta, aztán szótlanul kitette alá a közölhetőség egyezményes jelét. – Nem hiszem, hogy meg fog jelenni. Még nem fejeztem be, és egyre rázósabb lesz. Értem ugyan nem kár, csak napjaim vannak hátra, de lehet, hogy te megúszod, kár lenne őket ilyesmivel provokálni.

Nem úszta meg. Én január 1-jén mentem át a Móra Kiadóhoz, még januárban őt is eltávolították a helyéről. Ezt azonban már nem Aczél György csinálta. A Csongrád megyeiek üzenetet kaptak, hogy a Tiszatáj főszerkesztője már nem részesül a korábbi védelemben. *Ilia Mihály távozását én mindenesetre saját kudarcomként éltem át.* Múltbéli érdemek után kutató, szép világunkban most elbüszkélkedhetnék azzal, én indítottam el az első Tiszatáj-ellenes bojkottot. Egymagam vettem benne részt. A bojkott persze nem *Vörös László* ellen irányult, aki első és mindmáig legigazságosabb kritikusom volt, és nem is a többiek ellen. Nevetséges dolog lett volna azt hinni, hogy bárkinek valamilyen kárt is okoz az én távollétem. Én magamat akartam büntetni, naiv Don Quijoteként alulmaradtam a szélmalmokkal szemben. Kegyetlen büntetés volt, 14 éven át voltam a Tiszatáj állandó szerzője. Lépésemmel a magyar irodalomból zártam ki magam, csak évek után sikerült új rezervátumot találni a gyermekirodalom területén. Ezt bárki ellenőrizheti a Tiszatáj összesítő tartalomjegyzékeiben. Nem panaszként írom, csupán azért, hogy ebben a hihetetlen történetben higgyenek nekem.

RIGÓ BÉLA

A magyar zeneművészek szövetségében Aczél György, a művelődésügyi miniszter első helyettese, Szabó Ferenc és Sárai Tibor köszönti Kodályt

RIGÓ BÉLA

Búcsúztató

„De, jaj, engem ide-tova
Elvisz a szent Mihály lova..."
Csokonai

A magad lován mégy el most, Mihály.
Az arkangyalság lám, levedlik rólad.
Esők varrják fekete takaródat.
Magadra húzod. Ennyi most a táj,
Csak ez a szürke felleges hodály.
A többi tegnap. Másoké a holnap.
A pegazusok folyton abrakolnak,
és felejtenek is, ha muszáj.

A magad lován mégy el most, Mihály.
Magadat viszed így a nehezebbet.
Ott lám az ős tápai fakeresztet
rázza a rozsdás pléhkrisztus, ha fáj,
De szétteszi karját, tőle se várj
mást vagy akármit, hisz ő is előre
néz. Még urbánus is lehet belőle.
A hitből kereszt és szabály.

A magad lován mégy el most, Mihály.
Mihály lován. Ha fölmegy így az ára,
kevésnek tellik most önmagára.
Hát magaddal senkit se invitálj!
Egyedül némán menj! Így nincs viszály.
Ha már az írásban úgymond a pár sor,
hogy ítéletről és feltámadásról
eztán mégse te trombitálj.

A magad lován mégy el most, Mihály.
Még hallhatod jaját a vert seregnek,
mint utánad magukról keseregnek:
Ó, jaj, vezér húsából ne zabálj.
– elsőnek, mert az epe és a máj
megbánja. Várj, míg vér helyett csak ászok
folyik, s készülnek az új Iliászok,
s törölve illendő a száj.

A magad lován mégy el most, Mihály.
Én reszketek hogy nem sokára térden
látunk majd, és már előre nem értem,
miért tűrjük azt, hogy egyedül zihálj.
Becses a bőrünk s alatta a háj!
Aki ilyesmit még sohasem élt át,
inkább féli, mint követi a példát...
De azért senkit se utálj!

A magad lován mégy el most, Mihály.
Szentté veretve! Sorsod durva zárszó:
elmondja szépen, mást lobog a zászló,
mint amiért hívtak, hogy alája állj.
Már jel sincs hogy rohanj vagy retirálj,
hisz cél sincs, tanuljuk keseregve:
csak zsoldos kell, de nincs szükség seregre,
ott ahol ennyi a király.

A magad lován mégy el most, Mihály.
Majd ha feledted is azt, hogy feladtad,
Mert csak a puszta föld marad alattad,
És elúszik csendben a Tiszatáj...
Már csak az égi nagy kerek ludáj
lámpása nézi elfogyva: a múltad
meg azt, hogy kesztyűbe dudálj.

Feljegyzés

Dr. Marczali elvtársnak

Tárgy: Utólagos különvélemény egy döntés vastag margójára.

I. A szaktudományos vetület

Kicsi nekem ez a csűr!
Kirepülök mint a Für!

Amennyiben még nem haladtuk túl az MSZMP KB tudománypolitikai irányelveit, ennek megvitatása a szakemberek szakbelügye. Ettől függetlenül – szerintem – pozitívan kellene értékelnünk:

– A nemzetiségi kérdést egyetemes polgári jelenségnek tartja, és teljes Európát használja példatárnak tételeihez.

– Szakít a nemzeti történelem bűn és bűnhődés koncepciójával, amely Zrínyitől Kölcseyn és Nemeskürty Istvánig terjed, amelynek kétségbevonhatatlan gyakorlati jelentősége van, de alapjaiban idealista. Nem bűneik miatt büntettetünk, hanem gyengeségünk miatt. (Igaz persze, hogy bűneink komoly szerepet játszanak gyengeségünkben.)

– Helyesen látja meg, hogy a nemzetiségi törvény nem az internacionalizmus szent lelkével megszállt nacionalista honatyák megtérése, hanem egy elkésett kompromisszum volt. (A szabadságharc egyébként produkált igazi internacionalista példákat is. Pl. a légiók.)

– Belehelyezi a szupremáciára törekvő magyar nacionalizmust a többi nemzetképző európai nacionalizmus gondolatába. (Nem állítja, hogy jobbak voltunk, csupán azt, hogy minden specifikumunkkal együtt részesei ennek az ideológiai-politikai áramlatnak. Ezt támasztja alá Engels is, aki a német és lengyel hasonlóval egy szinten haladónak ítéli meg a magyar nacionalizmust, és a reakciósnak annak délszláv ellenzőit.)

– A magyar uralkodóosztály „fő bűnének" nem a nemzetiséghez való viszonyát, hanem saját népével szembeni felelőtlenségét és főként azt, hogy elvakultságból képesek voltak irreális érdekeikért olyanokkal szövetkezni, akikkel együtt pusztulásba vitték azt is, ami esetleg még mentheto lett volna.

A magam részéről hiányosságul rovom fel:

– Nem kísérelte meg a nemzetiségi probléma pol. gazd. hátterének fölvázolását, pl. a nemzetiségi integráció a naturális gazdálkodás megszűnésével válik fontossá; az egyén számára a nemzetiségi helyzet mindig a hátrányosabb, illetve előnyösebb osztály- és rétegszituáción keresztül realizálódik. (Az elnyomott nemzetiség uralkodó osztályát is kizsákmányolják az uralkodó helyzetben lévő nemzetiség elnyomott osztályai és juthatnak relatív előnyökhöz. (pl. négerkérdés Amerikában.)

– Kellően rácsodálkozik a nemzetiségek 1848-as magatartására ahelyett, hogy jobban megvizsgálná pillanatnyi érdekviszonyaikat.

Mindezzel együtt ez a szemlélet közelebb áll a történelmi materializmushoz mint az, amely a páldaadás pedagógiai hasznának kedvéért túlértékeli a csalódott magyar és egyéb nemzetiségek eső után köpönyeg egymásra találását.

II. A politikai vetület

Für ist nicht für UNS!

– Kétségtelenül az évforduló aktualitását a probléma aktualitásának hangsúlyozására használja fel. Ebből kifolyólag bízik a mai magyar mórickában, akinek ebben a témában bármikor beszélnek, úgyis a magyar–román kapcsolat jut az eszébe. (Ez hiba, de azt sem ártana megvizsgálni, hogy eddigi módszerünk, amelyben már nemcsak nacionalista, de internacionalista érdekeinket se képviseltük, milyen sikereket könyvelhet el magának.)

– Megfogalmazásai pontatlanok, túlzottan körmönfontak, ami lehetőséget ad a belemagyarázásra. Azonban ha a belemagyarázók a műfaj lehetőségein belül korrektek igyekszenek maradni, akkor a határrevíziók kérdésével nem lehet vádolni a szerzőt. Szerencsétlenebbnek tartom pl. a nyugati marxisták és baloldali polgárok valóban pozitív nézeteinek hallgatólagos ellenpóluskénti szerepeltetését.

Mindez megér egy fejmosással dúsított párbeszédet a szerzővel és a szerkesztővel. (Persze ha olyan fegyvertényekhez viszonyítunk, mint a Titkos záradék, akkor dicséretet érdemel.)

III. Káderpolitikai vetület

Superior Stabat lupus

– Mindig nyugtalanítóak az olyan helyzetek, amikor a visszavonulni készülő fél kezébe egy égi csoda éppen időben igazoló bizonyítékokat hullat.

– Az első „visszavárás" (itt a határrevízió) még egzaktul megcáfolható, azután úgyis mindig annak van igaza, aki superior stabat.

– Ilyenkor mi következik: döntés, vagy retorzió?

– Szép párhuzam: két Mihály. Az egyik 10 éve dolgozik tehetséggel és szorgalommal, most egyetlen vitatható értékű ballépésért fekete bárány lesz. A másik 10 éve csinálja ugyanezt ellenkező előjellel, őt viszont szeretni kell. Másik párhuzam: közismert, vészes hozzá nem értése ellenére, milyen sokáig dédelgettük a Tiszatáj főszerkesztőjeként Andrássy Lajost. Perspektivikusan pedig azt várhatjuk, hogy betiltjuk a belvárosi maszek cukrászok feliratait, ahol azt hirdetik VAN-ILIA.

– Hogyan fogjuk megoldani bűnösen lemondó Kelet-Európa-kutatásunk orgánum- és káderproblémáit. A Tiszatájnak és főszerkesztőjének ez ügyben komoly érdemei vannak. (pl. Punte – Most – Híd-rovat) ki mer majd ezzel foglalkozni.

– Ha jogos problémáink vannak, akkor írassunk szakemberrel cikket a Népszabadságba.

RIGÓ BÉLA

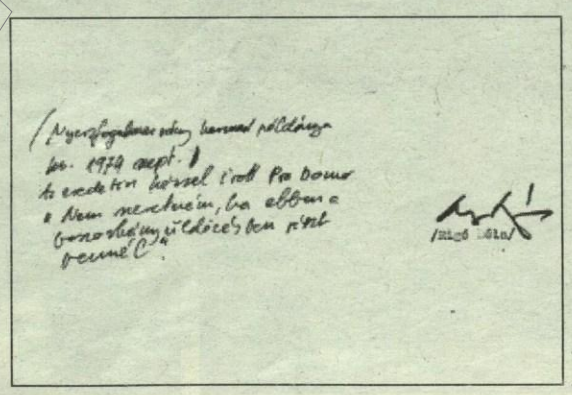

VINKLER LÁSZLÓ: EURÓPA

PETRI CSATHÓ FERENC VERSEI:

Tudósítás a polgárháborúról

És amikor a hírt kimondta
Ő is halálra vált
A rácsos ágyban aludt még a gyermek
Az anyja csukladozva sírt

Még nyitva a határ
Ezt mondta tétován
A hírhozó sapkáját gyűrögetve állt
Aztán a tárcát és a gyűrűt és
az órát (ketyegett még)
letette a komódra a
kereszt alá

Mesterségek dicsérete

Bikfic kutyánkat
(nem kötöttük láncra)
Hithű gyepmesterként vitette el

A Mülleréket
(nem varrták föl a sárga csillagot)
hithű húzmesterként vitette el
A Mülleréket
(hazajöttek a halálgyárból,
szatócsok voltak, kereskedtek)
hithű őrmesterként vitette el
ugyanaz a személy

Kis országban a hithűség erény
Kis országban kevés
a jó szakember

Doktor Korsakow és kora

A lépcsőházban két hete
nem ég a villany és
tetőig ér a macskahúgyszag
a sötétben bujkál az ellen
forradalmár szaporodik
a sötétben a győztes
proletariátus
az este
fölszedtem egy nőt vagy ő
szedett föl nem tudom
akkor se tudtam most itt
alszik a pizsamámban a
kispárnámat a vállgödrébe
gyűrte de csak a keresztnevét tudom
csókolóztunk
a textilkombinát klubestjén
elszakadt a film, most
reggel van a nő arcán a festék
elmázolódott
jó nő kétségtelen
fanyar pofája van szabálytalan
vonásai egy durcás gyermeké a szája
a homlokán finom márványtörések
lehet hogy meg fogom
szeretni van még egy láda sör
megisszuk most reggel van vasárnap
reggele az úr éjfélkor a
teremtést befejezte
de ittmaradt ez a
most semtudomki nő nevezzük el
Amnéziának

Ki áll kalapom eresze alatt?

A nő
(valódiból csak mindig egy van,
mindig csak egy van, szózavar)
A nő
utolszor mondja ki nevem
A szó akár a kő
(elejtik) hull alá

A tükörben egy idegen
ott áll kalapom eresze alatt
nem indul el mert esik az eső

ő hal meg?
én halok mg?
Mindketten meghalunk

FOTÓ: GYENES KÁLMÁN

Van-e ott haza még?...

Naplójegyzetek: Zánka, menekülttábor, 1992 január

Valójában a végén ugrott be a szó, melyet mindvégig kutattam. Csupán a beszélgetések után fogalmazódott meg bennem tisztán – mintegy konkluzió –, pedig mennyire egyszerű, mindennapi: hontalanság – hazátlanság. Ha a menekült szó rejtett jelentését kutatjuk, megszokott tévés, híradós, vészjósló képek jutnak eszünkbe. Mert a köztudat a médiumok révén alkot képeket.

Persze arra nem is gondolunk, hogy a képernyőn fölvillanó szomorú és fájdalmas arcokon kívül másmilyen menekültek is létezhetnek. Nincs szándékomban rangsorolni, sem elemzések alapján beskatulyázni a menekülteket. Viszont bizonyos különbségek léteznek.

Talán a legnehezebb a hontalanoknak. Évtizedeken át szorgalmas munka, építkezés alkotta mindennapjaikat. Igen, jómódban éltek, s a történelem egy gonosz, röpke, pillanata ezt mind elragadta tőlük. Máról holnapra hátukra vették cókmókjaikat és elhagyták otthonukat, hazájukat, szülőföldjüket, mentve puszta életüket.

Az ilyen menekültnek a lelkét kell gyógyítanunk bizalommal, reménnyel! Ez lehet a legnagyobb, a leghathatósabb segítség. Nekik csupán egyetlen céljuk van: visszamenni, hazajutni, s ha kell, újra felépíteni a házat, megteremteni az otthont. E cél szent, mert a lélekben fogant.

A riportban a hontalan szó értelmezésének a kronológiáját szeretném fölmutatni. Megismerkedünk azokkal a menekültekkel, akik kevéssel is beérik, apróságokért hálásak, kellemesen elbeszélgetünk velük, de gondolataik mindvégig az ismeretlenben barangolnak. Egy fényképet, egy játékmackót, egy rongyá olvasott könyvet, leveleket kutatnak, vagy eszükbe jut a kedves eb üveges szeme s nyüszítése, midőn kihajtották – talán örökre – a kapun. Az emlékek foglyai.

*

Télen szünetel a komp. Nem lehet Tihanyon át lerövidíteni az utat. Kénytelenek vagyunk „körberohanni" a Balaton északi csücskét. Innen már csupán egy óra Zánka.

Az egykori úttörőtábor a Kádár-korszak reprezentatív épületegyüttese. A korabeli architektúra szellemében: minden hatalmas, ormótlan, végtelen. S most az egyszer a túlméretezett „apróságok" remekül funkcionálnak. Beléptünk a 8-as épületbe. Ez menekülttábor? Nem szálloda? Vendéglátóink kávéval, s „konkrétabb üdítővel" kínálnak. Majd munka után – feleljük. Fotós kollegám máris készen áll: lencse- és mikrofonvégen a 8-as épület vezetője, azaz vezetőnője.

– A zánkai menekülttáborban kórógyi, szentlászlói, ojenkováci és baranyai menekültek laknak. A mi épületünkben 146-an vannak, amiből majdnem nyolcvan gyerek.

– Milyenek a szobák, az ellátás?

– Ez gyermeküdülő. Tízágyas szobáink vannak, kádas fürdőszobákkal, vagy zuhanyozókkal. Néhány szobában két-három család tartózkodik, de fenntartottunk öt helyiséget a nagyobb gyerekeknek (három fiú- és két leányszoba). Vezetői lakosztályaink is vannak, melyeket pedagógusok, kisgyerekes családok lakják. Az étkezés közös. Az üdülő szakácsai főznek. Remek konyha! Az egészségház is itt helyben van, méghozzá a 4-es épülettel szemben, ahol az öregek laknak.

– Ezek már a téli épületek, ugye?

– Igen. A nyári épületeket nem lehetett fűteni. Nem számítottak ránk, nem tudhatták, hogy itt maradunk. De végül is megoldódtak a gondok. A zánkai vezetőség három épületet engedett át nekünk, a 4-est, a 7-est és a 8-ast. Azonnal megszerveztük az oktatást: van óvodánk és általános iskolánk.

– Az idősebbek mivel foglalkoznak?

– Az ősszel volt elég munka. Eljártunk szüretelni. Most már csak napszámos munka akad, az is ritkán, s férifaknak való... Az asszonyoknak unalmas. Takarítanak, kézimunkáznak.

– Mennyire tükröződik az egész szomorú valóság a gyerekek viselkedésén, magatartásán?

– Mikor Zánkára érkeztem, rengeteg 4-5 éves kicsit találtam szülő nélkül, esetleg idősebb testvérrel. Nekem ez borzasztó tapasztalat volt. A legnehezebb az este, mikor le kell feküdni, s keresik az édesanyjukat, s ők nincsenek... Mesélünk nekik, játszunk velük, csakhogy felejtsenek...

– A gyerekekben élnek az emlékek?

– Igen. Az én fiam például a biciklit emlegeti sokszor. Nagyon szeretett volna egy BMX-kerékpárt. Megvettük neki, aztán még hajtani sem tudta...

– Megkülönböztetéseket észleltek?

– Nagy átlagban szó sincs megkülönböztetésről. Mégis megemlítenék néhány apróságot. Egy bácsika mondta nekem: „Itt is nehéz az élet". Igaza volt. Az ilyen típusú jelenségeket inkább a gyerekeknél találjuk meg. A zánkai általános iskolában megkérdezte egy helybeli kislány: „Hogyhogy ilyen szép ruhája van ennek a kislánynak, mikor menekült„?

– Ön egyedül jött át?

– Igen. A két gyerekkel. A férjem Vinkovcin van, a szüleim Baranyában, az anyósom Eszéken...

*

Átmentünk a másik épületbe. Egy menekülttáborban is ugyanúgy zajlik az élet, mint mindenhol. Születnek, s meghalnak az emberek. Igaz, az élet kezdete és vége, a mérhetetlen ünnep és szomorúság általában a családban, otthon találja menedékét.

A kicsi még nagyban alszik. Kisettenkedünk a szobából, s kint, a társalgóban ülünk le a szülőkkel egy rövid beszélgetésre.

– Mi a neve a kicsinek?

– Irénke. Cserepes Irénke... Remélem, hogy mire felnő, már otthon leszünk...

– Az első itt született gyerek, ugye?

– Igen. Az első „zánkai" gyerek.

– Úgy hallottam elég nehéz szülés volt...?

– Hát, ha nem lettek volna kéznél az orvosok... Császármetszés volt...

– Kórógyról jöttek?

– Kórógyról. Muszáj volt. Lőtték a templomunkat, a református templomunkat... mindent elvettek tőlünk, a jószágokat, a traktort... két tehenem, két borjúm, disznók, malacok, a kocsim... mind ott maradt... Lehet, hogy már a ház sincs meg. Most vagyok a harmincketted évemben. Újrakezdünk mindent, én, a feleségem, három gyerek és az anyám.

– Mi a foglalkozása?

– Paraszt vagyok.

– S Irénke?

– Neki jó. Ő legalább nem tudja majd meg: mit jelent újra kezdeni.

Irénke felébred. Jókedvű gyerekgügyögés. Ő még nem ért semmit, s mire felnő, talán már a szülei is kiheverik a mély sebeket, a lelki megrázkódtatásokat. Míg az édesanya és a nagymama a kicsivel foglalkoznak, addig mi tovább beszélgetünk.

– Úgy tudom, első halottja is van a zánkai menekülttábornak?

– Még novemberben... vagy decemberben?... meghalt egy kilencvenhat éves kórógyi néni.

– Egyedül jött át?

– A családjával. Sosem mozdult ki Kórógyról... Mindig az volt a vágya, hogy egyszer eljusson Magyarországra, s most eljutott...

*

A menza is, akár csak az egész menekülttábor tiszta, pedánsan rendezett. Megszokott kép. Az emberek fémtálcával a kezükben sorban állnak. Mégis, mindjobban figyeljük a türelmesen kígyózó sort, egy-egy másodpercre valami szokatlant, nem oda illőt vélünk felfedezni. Látom, fotós kollégám tanakodik: remek téma érlelődhet koponyájában. Igen, megvan!

Nekünk fiataloknak, városiaknak annyira megszokott a menza, a gyorsétterem, hogy észre sem vesszük a nem oda illő részleteket. Ormótlan barna kabát, fekete kalap, szürke felöltő, fekete fejkendő, két idős bácsi és néni, kezükben fémtálca. Talán életükben nem voltak még menzán. S most ide kényszerültek...

Az emberek reménykednek. Mindenáron haza akarnak jutni. Igaz, jelenleg tűzszünet van, nemsokára jönnek az ENSZ-csapatok, a menekültek mégsem hisznek senkinek. Minden bizonytalanság, veszély ellenére eltökélték: visszamennek. A kórógyi polgármester ismertette velünk részletesen kidolgozott tervüket.

– Legelőször mi férfiak megyünk vissza. A gyerekeket és az asszonyokat Zánkán hagyjuk. Rengeteg munka lesz. A falut valószínűleg földig lerombolták. Újjá kell építeni, legalább annyira, hogy lakható legyen. Másodsorban az aknákat kell felszedni, a kutakat fertőtleníteni, a halottakat, az elpusztult állatokat eltakarítani. Ha minden jól megy, s az ENSZ-csapatok bevonulnak, akkor az első „csapat" február végén indul Kórógyra, az utolsó pedig, az asszonyokkal és a gyermekekkel május elsején.

*

Régen sportszoba lehetett. Ma ideiglenesen templom. Többnyire idősebbek járnak a misére. De fiatalabbak is akadnak. A lelkész nyugtató, meleg szavakat intéz hívőihez. Buzdítja őket, élteti bennük a reményt.

– Megrendítő esemény, – amikor az ember látja őket. S még rendendítőbb, hogy ilyen nyugodtan tűrik sorsukat. Valóban a hitben élve tudják hordozni hontalanságukat, hazátlanságukat, és ez, azt hiszem, hogy Istennek egy hatalmas ajándéka. A hit drága kincs, hisz hit nélkül hordozni ekkora terhet nagyon nehéz lenne, különösen ezeknek az idős embereknek, akik ott élték le egész életüket... A külső körülményekre nem lehet panasz, de nem minden a külvilágban keresendő...

A zánkai református lelkész csupán néhány mondatban fogalmazta meg mindazt, amit eddig kerestünk, kutattunk...

*

A 4-es épületben vagyunk. Többnyire idősebbek lakják. Nekik a legnehezebb. Ők már nem tudják megszokni az új életkörülményeket, életstílust, számukra ez lassan ölő méreg.

Az ágyon ülünk. Anyó és apó néhány képet mutattak nekem. Szótlanul figyeljük egymást. Nem tudok mit kérdezni tőlük, nem tudok hogyan kérdezni... Az egyik fényképen jóképű fiatalember tűzoltóruhában. A másikon esküvőfénykép. Megemberelem magam.

– Hány éves volt a fiúk?

– A harmincegyediket töltötte volna most január 10-én.

– Gyerekek, feleség?

– Két gyerek, egy nyolc- és egy ötéves, s az özvegyasszony...

– Hogyan történt?

– Mi nem is nagyon tudjuk a valót... a polgármesterhelyettes és a válságstáb parancsnoka volt... Ha még háború lett volna, de ez nem is úgy, hogy csatában, hanem egyszerűen megvárták a határban... Én meg háromszor kaptam szívrohamot...

– Mivel foglalkozott?

– Paraszt volt, éppen úgy, mint mi. Először egy vállalatnál dolgozott. Teherkocsit hajtott. Egy-két évig. Utána hazajött. Mi már öregek vagyunk, s ott a föld, a jószágok. Mindenhez értett. Jókezű volt.

– Maguk mikor jöttek át?

– Mi az utolsó csapattal jöttünk át. Én nem akartam otthagyni a sírját, gondoltam, hogyha ő meghalt, én mit védjem magam. Sajnos azon az estén mindenki átjött...

Látszólag belenyugodtak. De érzem, valahol legmélyen, lelkükben forrnak. Most még minden friss. Össze kell tartani. Túl kell élni. Nincs idő személyes fájdalmakra.

*

Előbb-utóbb hazajutnak. Elfelejtik hontalanságukat. Újra kezdenek mindent, felépítik házaikat, újrarendezik életüket. Évek múlnak majd el, mire azt mondhatják: megint tisztességes otthonunk van. S ezzel befejeződött? Ilyen egyszerűen ér véget egy kegyetlen polgárháború? Látszólag igen. Viszont az emberek lelkében, valahol a legmélyén, a tengernyi szörnyűség tovább él, őrlődik, a végtelenségig. S a gyerekek... a gyerekek hordozzák majd magukban a hontalanság, hazátlanság csíráját, a gyűlöletet?! Valószínűleg. Egy háborús év békés évtizedeket bélyegez meg, nyugodt, tisztességes emberi létet bolygat fel...

FARAGÓ ATTILA

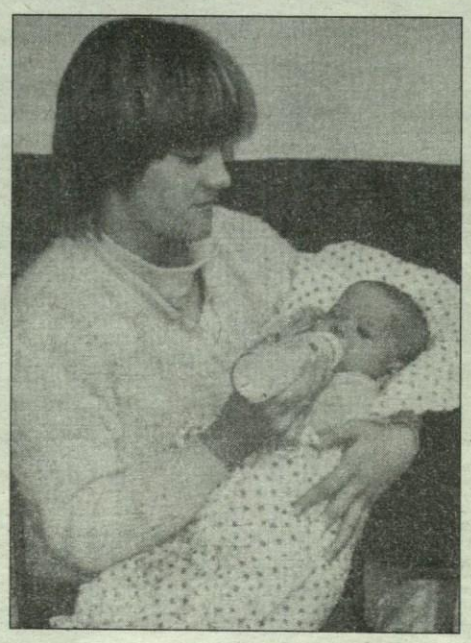

„Félek, hogy van a kormánynak agrárpolitikája”

Nagy Huszein Tiborral beszélget Tóth Szeles István

A Balástyáról származó Nagy Huszein Tibor aktív életét agrárközgazdászként kezdte, 1979-től '82-ig a Pénzügyminisztériumban dolgozott. Később a gyakorlatban érzékelte, milyen a megítélése az irányító központokban dolgozóknak. A bordányi Előre Szakszövetkezetben két évig főkönyvelőként, majd hét éven át elnökként tevékenykedve, sokszor épp a volt munkahelyéről származó rendelkezésekkel gyűlt meg a baja, mint oly sok téeszvezető kollégájának. Ebből a kettős látásmódból fakadóan az akkor adott érdekvédelmi fórumokon nem ritkán az elsők között nevezte néven a racionális gazdálkodást akadályozó tényezőket. Egyszerre azon vette észre magát, hogy a termelőszövetkezeti mozgalmat alapvetően megreformálni kívánók táborába került. A rendszerváltással ez az út lezárult. Ha folytatni akarta eddigi elképzeléseinek megvalósítását, ezt már csak ellenzékiként tehette. Az Agrárszövetség alapító tagja, előbb ügyvivő, majd a '91-es kongresszusukon főtitkárrá választották. Ezt követően lemondott szövetkezeti elnöki posztjáról. Bordányban lakik, innen ingázik keresztül-kasul az országban, immár az Agrárszövetség színeiben. Egyik rendezvényüket követően kértem meg, hogy gazdaságunk és a vidék aktuális kérdéseiről váltsunk szót.

FOTÓ: SOMOGYI KÁROLYNÉ

– Miként juthattunk odáig, hogy a rendszerváltással, illetve annak folyamatával jóformán senki sem elégedett?

– A problémák gyökere a változások előkészítésének időszakában, '89-'90-ben keresendő, mivel *a politikai erők a fő kérdésekben túl gyorsan jutottak egyetértésre.* A jelszavak szintjén megfogalmazódott gondolatok az egyetértés látszatára elegendőek csupán.

– Mik ezek az időközben elnehezült súlypontok?

– A választások előtt szinte minden ringbe szálló bűvös szóként hirdette: *privatizáció.* A célt annál kevesebben gondolták végig, államadósságunkat finanszírozzuk-e vele, vagy a működőképes gazdaság megteremtése az elsődleges. Utóbbihoz a magántulajdon ellenőrző szerepe valóban elengedhetetlen, tehát *tulajdonost kell teremteni.* A koalíció értelmezése szerint, az állami tulajdon egy része bevételi forrás, *a társadalomnak adott ígéretek megfizetésére meg ott van a szövetkezeti, meg a volt tanácsi tulajdon.* Azt is illett volna megmondani, hogy a tulajdonosteremtés ajándék-e, netán csak a felelősség szétosztása. Nem kényszer-, hanem tényleges vállalkozásokra lenne szükségünk. Tízmillió ember nem lehet vállalkozó, még az USA-ban is csak a lakosság 19 százaléka tulajdonos. A tulajdon biztonságára is jobban kellett volna adni. A privatizációt megelőzően illett volna tisztázni a tulajdon állapotát.

– Már el is jutottunk a sok vitát kiváltó kárpótlási törvényhez.

– A kárpótlásnak épp e tisztázást kellett volna szolgálnia, s nem az ígéretek beváltását. A jogilag tiszta, társadalmi konszenzuson alapuló, mondjuk alkotmányozó nemzetgyűlés által meghatározott kiinduló tulajdoni állapot helyett *egy paktummal egyszerű parlamenti szótöbbségű kérdéssé degradáltuk az ügyet.* Az még külön rontja a társadalmi elfogadás esélyeit, hogy a törvényt épp a koalíció pártjai kezdték bírálni. Ám a kárpótlás II. az igazán kemény lecke. A '45-ös, 610 ezer családot érintő földosztást elrendelő miniszterelnöki rendelet parlamenti megtagadásával *sikerült magát a földosztást is igazságtalannak minősíteni.* Ha e családok nem voltak legitim tulajdonosok, akkor a kárpótlásuk vajon jogos-e? Szerintem igen, de nem így kellett volna megoldani. A megoldás egészének kritikája, hogy az első ütemben a jogosultak kis hányada élt csak a felkínált lehetőséggel. Sokan nem is tudják, mit vállalnak, például az életjáradékra váltásnak még ma sincs elfogadott gyakorlata. A legnagyobb baj az, hogy a szövetkezeti tulajdon korszerűsítésének esélyei egyáltalán nem teremtődtek meg.

– Pedig már szövetkezeti és átmeneti törvényünk is van. Vannak-e benne olyan részletek, melyek egybevágnak az Agrárszövetség által korábban szorgalmazott reformokkal?

– Látszólag ez az, amit mi is követeltünk: *íme, a magántulajdonnal rendelkezők önkéntes szövetkezete.* Az átalakulási törvény az utolsó napig ebbe az irányba haladt. S akkor *sikerült egy rossz kompromisszumot beleerőltetni,* amitől az összkép általunk elfogadhatatlanná vált. A kisgazdák elérték, hogy akik valaha legalább ötévig tagok voltak a téeszben, illetve azok örökösei tulajdonosok lehetnek. Az MDF meg azt csempészte be a finisben, hogy a jogosult a vagyonrészével másokra tekintet nélkül, egyszemélyben is kiválhat. Mindez külön-külön még elmenne, de együtt egy rendkívül furcsa szituációt eredményez. *Elvileg ezen az alapon a mostani tagság ötszöröse is beléphet az osztozásba,* s ez a földtől és az azon történő termeléstől eltávolodott réteg is szemet vethet, mondjuk, a traktorra. Mivel használni nem tudják, természetes módon azokat a vagyontárgyakat választják, melyek forgalomképesek. A termelni akarók meg eszköz nélkül maradhatnak, s bármennyire nehezükre is esik, előbb-utóbb rákényszerülnek, hogy megvásárolják. A tagok hiába lennének képesek belső konszenzusra, ha a problémáikra „közömbös” külsők ezt felboríthatják. A kárpótlási törvény hibáinak egyenes következménye, hogy a hatalmon lévők *rákényszerültek az átmeneti törvény kárpótlási elemekkel való megspékelése.* Így került be a törvénybe a „vasvilla”. Van még más különlegesség is. Április végéig a föld kivételével fel kell osztani a szövetkezeti vagyont. Sok helyen az átalakulást követően, netán felszámolás miatt megszűnik a szövetkezet. A kárpótlásra kiadandó földekért cserében a kárpótlási jegyek a törvény szerint a szövetkezetet illetik. Ahová a megszűnést követően érkeznek be, ki lesz a címzett?

– A föld tulajdonlásában bekövetkező változások hatásait miként ítéli meg?

– Az átmeneti törvény a címe alapján csak technikai jellegűnek tűnik, holott *alapjaiban változtatja meg a birtokszerkezetet.* Míg a '45-'47-es földreform 1,9 millió hektárt érintett, a mostani ennek háromszorosát. *A baj az, hogy mindez agrárpolitika nélkül,* nem gazdasági, hanem politikai földreformként valósul meg. A tulajdonossá tett illetve kényszerített emberek nem tudják mit vállalnak. A földpiaci esélyegyenlőségnek nyoma sincs. Az új földtörvényt megelőző földosztás azért bűn, mert *nem tisztázottak* az eladás feltételei, a forgalom korlátai, s az öröklés mikéntje. Első menetben még lehet tudni kinek a kezébe kerül a birtok, de a második körben sok furcsaság előállhat.

– Az áron aluli felvásárlás veszélyeire gondol? Ha igen, mire alapozza?

– Jelenleg a szövetkezeti földek egyharmada tagi tulajdon, s ennek 80 százaléka nyugdíjasoké. A közös egy része a kárpótlással jut zömében idős emberek kezébe. A maradékot a jelenlegi tagok és alkalmazottak között osztják majd fel, s közöttük is szép számmal akad a korosakból. *Összességében a földek háromnegyed része kerülhet a termelésben részt venni nem tudók kezébe.* Mivel sokan nem kötődnek a földhöz, ugyanakkor alapvető megélhetési problémákkal küzdenek, könnyen előfordulhat, hogy bármennyiért odaadják az első kérőnek, csak kifussa a villanyszámlát. A tulajdonlás és használat ily mértékű eltávolodásával törvényszerűen *megjelenik az abszolút földjáradék iránti igény.* A termelést egy újabb költség drágítja, mely áremelkedésre ösztönöz. Mivel a hazai fogyasztók nincsenek abban a helyzetben, hogy ezt állni tudják, s az exportárak sem bírják el a különbözetet, *a termelő kerül csapdába,* ráfizet, s ezáltal önmagát szákmányolja ki. Ez a fajta földreform épp a dolgozó parasztságot fosztja meg a földtől.

– Érdemes ma egyáltalán „mezőgazdálkodni”?

– Változatlan áron 1991-ben a mezőgazdaságot *100 milliárd forint árveszteség sújtotta.* Ennek egy részét a 25 százalék körüli költségcsökkentés ellensúlyozta, de ez már alapvető dolgok kispórolásával is együttjár. Az ősszel elnagyolt talajmunkák, az elmaradt tápanyag-visszapótlás, a felhasznált olcsóbb és igénytelenebb vetőmag *következményei az idén látszanak majd meg.* A pénztelenség miatt a tervezettnél 150 ezer hektárral kevesebb őszi kalászost vetettek a gazdaságok. Előfordulhat, hogy hiányozni fog. Nyitott kérdés, hogy a tavaszi tennivalók elvégzéséhez ki fog hitelt adni. Hallani olyan vélekedést, hogy nem veszélyes a termelés szűkítése, hisz 40 százalék úgyis exportra ment, a kevesebb is mindenképp elég lesz a hazai fogyasztásra.

– Ilyen könnyen lemondhatunk a kivitelről, vagy ennyire nem kell az árunk?

– Az élelmiszergazdaság mesés, 1,8 milliárd dolláros pozitív szaldóval zárta az elmúlt évet. Vagyis volt eladható termékünk. Ha az idén nem szállítunk külföldre, *mi pótolja ezt az összeget?* Miből fizetjük tetemes adósságterheinket? Erre még tippet sem hallottam. Ha mégis megszorulunk, *a lakosság rovására fogunk exportálni?* Ebbe a kormány, *a hatalom bele is bukhat.* A fájó az, hogy a termelésszűkítés hatásaként több százezer ember veszítheti el egyetlen megélhetési lehetőségét, s a végén kiderül, hogy mindez nem volt törvényszerű.

–A helyzetmegítélés változására voltak már példák. Például a szövetkezeti modell teljes elvetését követően annak megváltoztatása vált uralkodó irányzattá.

– Volt egy nagyon leegyszerűsített megítélés a nagy változások időszakában, amit politikai érdekek motiváltak. Ennek Magyarországon nagy a hagyománya. *A föld az mindig nagy kérdés, s ellenségképre is szükség volt. A téeszelnökről sejteni lehetett, hogy szerephez juthat,* mert ő ott van helyben a faluban, jelentős tényezője az ottani viszonyoknak. Kellő óvintézkedésre volt szükség, *nehogy érvényesülhessen.* Később rákényszerültek azok a politikusok is, akiknek korábban annyi közük volt a mezőgazdasághoz, hogy néha ettek krumplit, hogy megnézzék mi is az amiről korábban oly magabiztosan beszéltek. A realitás nagy úr. Egyáltalán nem azt állítom, hogy a mezőgazdaság gondjai csak abból származtak, hogy nem hozzáértő emberek kerültek a tárca vezető posztjaira. Sokkal izgalmasabb azt a kérdést feltenni, hogy miért olyan embereket tett oda a miniszterelnök. Lehet, hogy tévedett, de akkor miért hagyta ott, vagy miért ugyanolyanokkal cserélte le őket. *Egy kormányban mindig azok a tárcák az erősek, melyet az a politika fontosnak tart.* S azok a gyengék, melyeket nem tart fontosnak, *vagy épp az a fontos, hogy azok gyengék legyenek.*

– A privatizációban, a külföldi tőke bevonásában, s a remélhetően ezzel együttjáró munkahelyteremtésben lát e kitörési pontot?

– Iszonyú súlyos gazdaságpolitikai *baki, ha egy ágazatban a termelés végső fázisát adjuk ki a kezünkből.* Az élelmiszeripar pont ez a terület. A dohány-, a cukoripar már külföldiek kezében van. *Édeskevés a garancia* arra, hogy a tulajdonos a most megszerzett gyárakat hosszú távon is működtetni akarja. Ha érdekében áll, valóban befektet, s még a kiszolgáló mezőgazdaságnak is *lendületet adhat.* Ugyanakkor egy érdekcsoport élhet úgy is a rendelkezési jogával, hogy *megszünteti magyarországi tevékenységét,* ha teszem azt olcsóbban tud bennünket ellátni más országbeli gyárakból származó cukorral. A következmény: cukorrépa termesztésünknek már lőttek is. Hiába olcsóbb itt a termelés, ha másutt ennél magasabb a támogatás. Nekünk meg maradnak azok az ágazatok, melyekben a tőkés sem lát fantáziát.

– Önt és a hasonlóképp nyilatkozókat manapság szokás vészmadárnak, agrárlobbik kiszolgálóinak titulálni. Ha ez így igaz, nagy felelősség az amúgy is hitét vesztett tömegeket újabb bajokkal ijesztgetni.

– Valóban mondták ezt már néhányszor, a probléma csak ott van, hogy *ezek a jóslatok, sajnos, eddig bejöttek.* S nem azok a jóslatok váltak valóra, amelyek azt ígérték, minden nagyon szép, minden nagyon jó. Sárossy László még egy jó hónapja azt mondta, hogy '92 a mezőgazdaság határtalan fellendülésének éve lesz, ugyanakkor a korábban optimista Raskó György már másként beszélt. Egy interjúban kifejtette, hogy vannak ugyan vészmadárkodók, de sajnos nem alaptalanul. *A lobbizásban kétségtelenül van némi igazság,* de értelmezni kéne, hogy e fogalom tényleg pejoratív értelmű-e. Bod Péter Ákos még ipari miniszterként a rádióban félóránként felhívhatta az iparban érintett dolgozókat, hogy uraim lobbizzanak, amikor meg a mezőgazdaságban valaki megszólal zöld lobbiról, meg maffiáról beszélnek. *Hogy is van ez? Sohasem az angyalok győznek,* mindig csak az erősek. Ráadásul most tényleg nagy baj van. *Félek, hogy tényleg van a kormánynak agrárpolitikája.*

– Hisz eddig épp önök hiányolták?

– Ami megvalósult az elmúlt két évben kezdem azt hinni, hogy nem lehetett véletlen. Miután egy sorba illik be, *egy folyamatot jelez. Ha ez az agrárpolitika, kétségbe esek.* Azt kérném csak, álljon már ki valaki a parasztság elé, és mondja meg az igazat. A kormány érdekét is szolgálná, hisz nagyon *közel már az az idő, amikor nem az ellenzékkel, hanem a társadalommal kell szembesülnie.* Az egyedülálló mértékű élelmiszerexport fényében nem lehet mindent a piac problémáival elütni.

– Egyedül a kormány felelős mindenért?

– Korántsem, annak idején kifejezetten *az ellenzék nyomására született* olyan döntés, hogy a gazdasági kérdések ne szerepeljenek a háromoldalú tárgyalásokon, mégpedig azért, hogy *lehessen ígérni a választásokon.* A Parlamentben ebben a kérdésben nem lett volna szabad odadobni a gyeplőt, vagyis a döntési jogosítványt a koalíciós erőknek. A kétharmados többség követelményének feladása hiba volt. *Nem csak a társadalom sínyli ezt, hanem maga a koalíció is.* Azzal a megoldással nem egyedül vállalta volna az ódiumát egy egyébként *jól meg nem oldható földproblémának.* Miután tudták, hogy a kárpótlási törvény mind jogilag, mind végrehajthatóságát és társadalmi fogadtatását tekintve csak rossz lehet, még ki sem volt hirdetve már önmaguk kezdték el támadni. Így veszett el végleg a pravatizáció tisztességes kiindulópontjának esélye.

– Mindez most azt is jelentheti, hogy a „megmondtuk előre” politikájával az elmúlt választásokon a Parlamentbe bejutni nem tudó Agrárszövetség idővel teret nyer?

– A jelek arra utalnak, hogy ma jóval erősebbek vagyunk, mint korábban. Hogy mi lesz a következő választáson, a jóslás kategóriájába tartozik. Ha bírjuk erővel, és ez a folyamat nem áll meg, akkor előbb-utóbb *még nagy párt is lehetünk. Csinálják nekünk a terepet.* Komolyra fordítva a szót, nem is az Agrárszövetség sorsa az igazi kérdés, hanem *a vidék, a mezőgazdaság képviselete a lényeg.* Döntően esik majd latba, hogy hová fog vezetni az ez évi nagy átalakulás. Az sem mellékes, hogy *a többi politikai erő milyen eszközöket vet be az ellen,* hogy létrejöjjön egy ütőképes vidék képviselet. Vigyáznunk is kell, nehogy idő előtt mutassunk erőt, mert kivívjuk az újabb támadást.

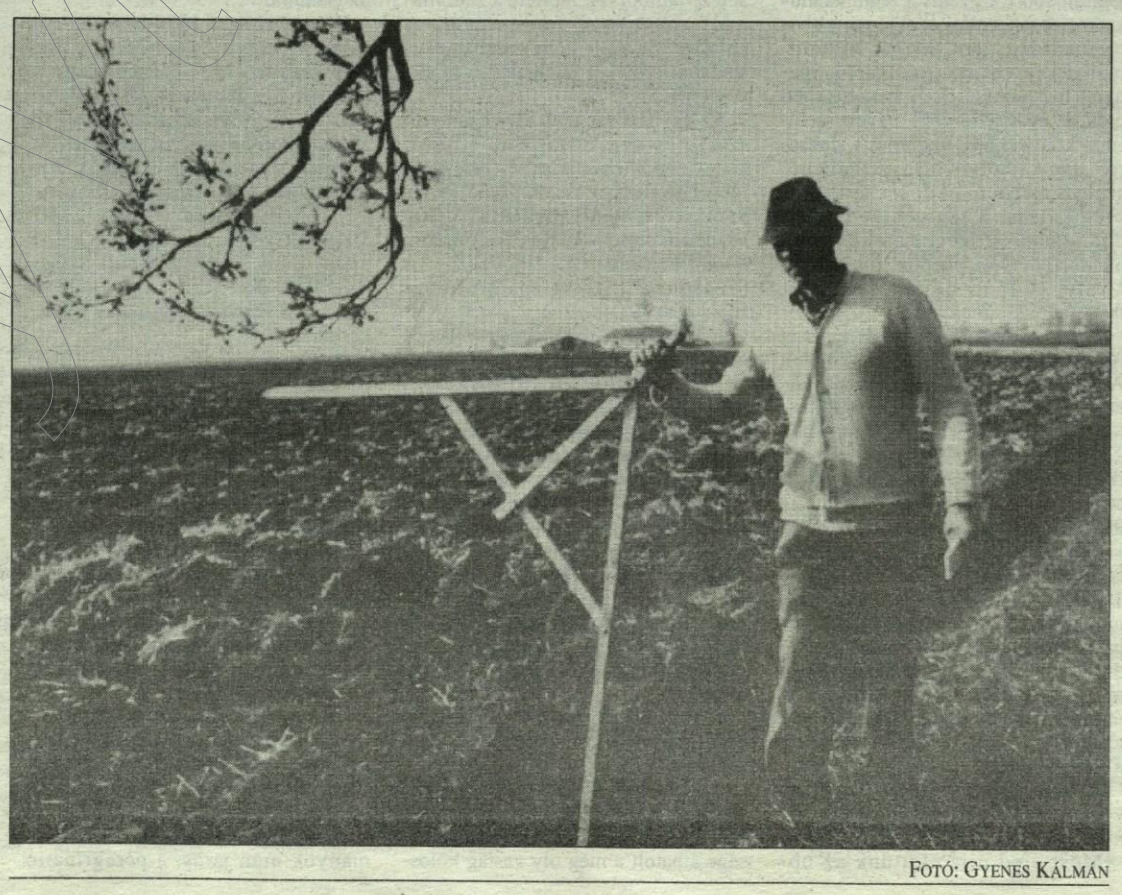

FOTÓ: GYENES KÁLMÁN

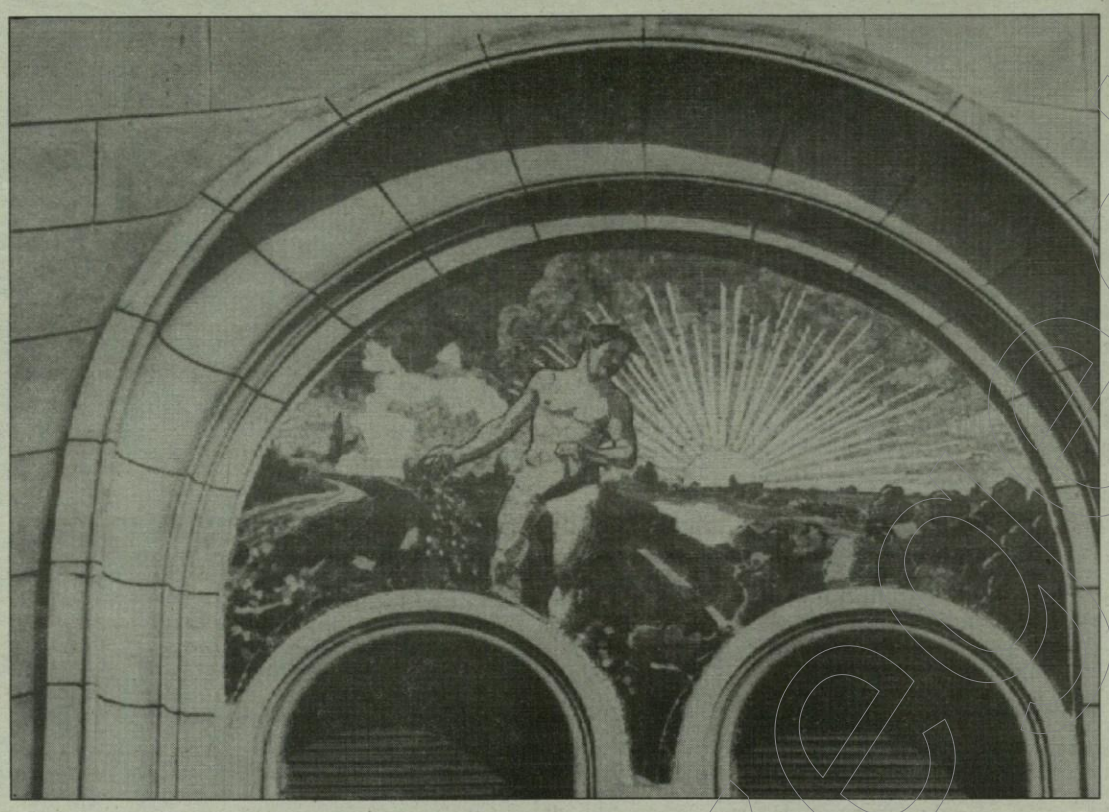

Fejezetek a református egyház szegedi múltjáról

Visszatekintve a kezdetekre, a Tisza-Körös-Maros vidék középkor-végi, reformáció kora kezdeti képét kell idéznünk, benne a török hódoltság szomorú állapotát.

Szeged legjelentősebb városa volt e tájnak, amit a vízi úton való szállítás lehetőségeiből nyert. Ide kötöttek ki az erdélyi, máramarosi sót szállító hajók, minden más áruval, de erre szállították a szerémségi bort is. Virágzott a halfeldolgozás, mert együtt volt a kihalászott hal, a tartósító só, a csomagolásra szolgáló vesszőből font, kötött kasok, szatyrok. A gazdag kereskedővárosból könnyen elmentek tanulni az ifjak Európa híres egyetemeire; de jöttek a kereskedőkkel messze tájakról friss hírek, népeket mozgató eszméáramlatok is.

Az utóbbiak között a csehországi Husz János előreformációs eszméinek hatása jelentkezett, a mozgalom délvidéki fő fészkének, Kamanc városának kapcsolatából. A Szerémségben gyakran megforduló szőlőbirtokosok, borkereskedők magukkal hozták a huszitizmus hatásait és megismertették azokat. Ezek a kapcsolatok még ma is ismert családnevekben igazolják voltukat. Ilyenek például Kamanci, Kálmánchey és a huszita szóból származó Huszta nevek.

A középkori vallás és egyház hatását jelentősen befolyásolta az úgynevezett „bogumil eretnekség" a Balkánról; Bulgárország és Bosznia felől behatoló és a Szerémség akkor színmagyar lakossága körében meggyökerezett és onnan az ország belseje felé áramló, hittartalmú tanítás a világ kialakulásáról. Ezek azt jelezték, hogy az akkori egyházi tanítás és vezetés nem felel meg a Biblia kijelentésének a huszitizmus szerint; *nem tudja kielégíteni az emberek világ és élet felől alkotott képzeletvilágát.* Ezek az eszmei, szellemi széthúzódások nem csak vallási, hanem társadalmi, gazdasági feszültségeket is kiváltottak, aminek ellensúlyozására igyekeztek a szegedi kolostorok franciskánus és dominikánus szerzetesei, kolduló barátai. Tanításukkal a bogumil hitképzeteket vallási hitelüktől megfosztva a mondavilág keretei közé szorították. Mivel a néplélek a mondák iránt fogékonyabb, mint a dogmák iránt, a kánoni hagyományt átszőtték nem bibliai forrásokból származó történetekkel, megszelídítve az eretnek vagy pogány eszméket bevették a népies vallásosság gyakorlatába. *A lutheri reformáció kezdetét jelentő 1517. év alig múlt el, mikor Brandenburgi György, II. Lajos király gyámja, szászországi kapcsolatai révén értesül a reformáció eseményeiről, célkitűzéseiről, és a család humanista érzelmeinek megfelelően rokonszenvvel érdeklődik iránta.* Már a mohácsi vész előtt hajlik a lutheri reformáció támogatására délvidéki birtokain. Egy aggódó jelentés így fogalmaz: *„a falvak magyarjainak nagy része az új hitre csábíttatott".* Mint e vidék földesura, pártfogásába veszi az 1519-ben Aradon kitört lázadás üldözöttjeit, akik a kanonokok erőszakoskodásai ellen tiltakoztak. 1525-ben személyesen is találkozott Lutherrel, annak hatására határozott Luther hívévé lett és a reformáció egyik első pártfogójának tekinthető.

Szükség is volt a magas pártfogókra, a királyi család, a délvidéki birtokaikon élő nemesek és földesurak köréből, mert a változásoktól félők, azt ellenzők többségéből álló országgyűlés Budán 1523-ban fej- és jószágvesztésre ítéli a reformációhoz húzókat; 1524-ben a rákosi országgyűlés ezt: *„Lutherani omnes exstirpantur, libere capiantur et comburantur"* (Lutheránusok mind kiirtassanak, szabad prédára vettessenek és megégettessenek). Ebben az állapotban szakad az országra a török veszedelem. De még ekkor is változatlan hevességgel fordulnak a reformáció hívei ellen azok, akik abban a pogány töröknél is nagyobb ellenséget gondolnak. Így érthető, hogy a magyar urak nem nagyon igyekeztek a mohácsi csatára, aminek következménye lett a nemzet tragédiája.

Buda török kézre jutása után a királyi Magyarország 1545-i debreceni országgyűlésen *Fráter György* hatására *„üldözni, megfogni az eretnekeket";* az 1548-i pozsonyi országgyűlés *„az eretnekek mindenünnen kiirttassanak, birtokuktól távol űzessenek, s vissza ne fogadtassanak"* – határozza. 1550-ben Ferdinánd király a rendektől azt kéri: *„az eretnekeket ki kell irtani az országból".* Ezt cselekedték is, ahová hatalmuk elért. Vitnyédi István jegyzi fel: *„Némely uraink inkább vitézkedének az keresztyén, mint az pogány ellen."*

Ennek az állapotnak jellemzésére Irátosi János ezt írja: *„Amikor országunk a török kezébe került – Krisztus evangéliuma a mi szegény, megkeseredett, megnyomorodott nemzetünknek szívében akkor születék."*

Az érdekek különleges alakulása következtében a török inkább nyújtott védelmet a reformációnak, mint a királyi Magyarország. *Bornemissza Péter* írja: *„a török hagyja prédikálni az evangéliumot a nyomorult keresztyéneknek".* A török tudta, hogy a reformáció hívei szemben állnak a Habsburgokkal, de nem csak politikai okból tűri el a reformációt, hanem, mivel a két felekezet érdekei között is gyakran ítélnie kell – ha lehet ilyenről szó – az egyszerűbb, neki érthetőbb reformátori gyakorlatot tartotta elfogadhatóbbnak. *„Gyakran megtörténik, hogy a törökök csapatostul jelen vannak az istentiszteleten addig, amíg a keresztyén néphez intézett beszéd tart, de mihelyt az úrvacsora elkezdődik, eltávoznak."* Számukra elfogadható az egyszerű, szobroktól, képektől megtisztított templom, a Krisztus tanítása, de szenvedése érthetetlen, sőt megbotránkoztató.

Nem kell azt gondolnunk, hogy a török a reformációt különös pártfogásába vette volna, csak abban adta magyarázatát, hogy a „német" üldözötteinek nyújtott védelmet. Így a királyi Magyarországon működő vértörvényszék elé idézett papoknak és iskolamestereknek egyenesen megtiltja, hogy az idézésre a hódoltsági területről megjelenjenek.

E környékbeli állapotok között *élt Szeged városa a török hódoltság területén.* Felsővároson állt a román stílusú Szent György-plébániatemplom szomszédságában 1318-ban alapított és Szent Miklósról elnevezett dominikánus templom és kolostor. Az alapítás jelentős példája annak, hogy a szinte önálló életet élő városrész volt a hajós és kereskedőfoglalkozással a leggazdagabb, legfejlődőbb. Ugyanis a dominikánus szerzetesség volt a legigényesebb a tudományosságra. Magas hittudományi színvonalú prédikációt igényelt hitszónokaitól. A beszédekben csak az evangéliumból, egyéb szentírási könyvekből, valamint a doktorok munkáiból és magyarázataiból szabad meríteni. Tilos a jövendők prédikálása, a szubjektív individualizmus. A szegedi rendházból nándorfehérvári püspök, diplomata, királyi és főúri udvarok nevelői, tanácsadói kerültek ki.

A várban állt a mariánus rendtartományhoz tartozó franciskánusok Árpád-házi Szent Erzsébetről elnevezett gótikus Temploma és kolostora, a mostani rom és a színház közötti területen. A templomról, illetve a mellette álló cinteremről olyan feljegyzések maradtak, hogy 3000 embert is befogadott, *Ulászló király* itt tartott országgyűlést és fogadta a török követeket 1444. augusztus 1-én. E kolostornak is ismeretesek jeles képviselői. A mohácsi vész után a török hadak Szegedet is megtámadták. A lakosság egy része a Szent Erzsébet-kolostorba menekült. Súlyos harc után vette be a török a kolostort, és dúlta fel először a várossal együtt, szeptember 29-én. Utóbb a török teljesen használatába vette a kolostort és a templomot mecsetté formálta át.

Most éled újjá előttünk az obszerváns franciskánusok *„Havi Boldogasszony"* tiszteletére szentelt alsóvárosi kolostora, melynek különösen a török hódoltság idején páratlan ökumenikus jelentősége volt.

A félhold elleni világnézeti küzdelem a török hódítás fenyegetése idején a nyugati és keleti egyházak egyesítését tartotta nagyon szükségesnek, amit még súlyosbított a bogumil- és huszitaprobléma, a mögöttük húzódó társadalmi forrongással. Így a franciskánus obszervancia a déli országrészben és tartományokban a keleti orthodoxiát próbálta egyesíteni és az eretneknek minősített mozgalmakkal megharcolni. A szociális-eretnek mozgalommal szembeállítja Szent Ferenc szegénységi eszményét, megpróbálja átvenni a reformáció egész fegyvertárát: a puritán eszméket, az anyanyelv felkarolását, a közvetlen, személyekig ható tanítás szükségét, a szerzetesi jámborság mellett a tudományos műveltség fontosságát. A kolostor muzeális könyvtárában ékes irodalmi emlékei találhatók e törekvéseknek.

Az egyházi szellemi életet irányító szerzetes kolostorok mellett volt kódexírással, másolással és betegápolással foglalkozó apácarend is, és városszerte több plébánia. Lehet találkozni olyan adattal is, mely szerint *abban az időben 17 temploma volt Szegednek.* (Ezt az adatot hitelesíteni nem tudtam.)

A kolostorok tudományszomjas és arra érdemesnek ítélt diákjai és szerzetesei előtt nyitva állt a „peregrinatio academica", a vándorló tanulás lehetősége a külföldi híres egyetemeken. Földrajzi közelség következtében Bécs, a kereskedelmi kapcsolatok és a kedvező vándorlási lehetőségek miatt Krakkó egyetemét keresték fel legtöbben, de a szerzetesi organizáció révén Bologna, Padova, Ferrara, Perugia, Siena, Párizs; a reformáció vonzásában Wittenberg, Heidelberg, Basel egyetemi anyakönyvei mutatnak ki szegedi hallgatókat.

1412–1525 között *Bécs és Krakkó egyetemének anyakönyveit 140 szegedi írta alá.*

A reformáció „Sola Scriptura" (egyedül a szentírás) és „Sola fide" (egyedül hit által) alapvető eszmeisége áthatolt a még oly vastag kolostorfalakon és több szerzetest és papot ragadott meg lelkében, akik azonnal a lelki szomjúsággal vigaszt keresők szolgálatára álltak.

A krakkói egyetem 1525. évi anyakönyvét aláírt *Szegedi Lajos* hamarosan székesfehérvári evangélikus prédikátor lett, 1553-ban a bécsi egyetem tanára; majd Erdélyben tűnik fel, mint dési kálvinista pap, aki részt vett *Heltai Gáspár* Biblia-fordításában.

1537-ben Krakkóban jelenik meg *Szegedi Kis István* (1505–1572). Föltételenül az alsóvárosi obszervancia szellemi atmoszférájában nevelkedett. Egyik fő reformátori írásának (Loci communes) bevezető fejtegetéseibe beleszövi szegedi tanulmányai emlékét. Krakkóban öt évet tölt, közben az egyetemen előadással is megbízzák latin szerzők magyarázatára. Itt ismerkedett meg és kötött barátságot Abádi Benedekkel, aki a könyvnyomtatás mersterségét is megtanulta.

Wittenbergben 1538-ban találunk először szegedi eredetű nevet: *Szegedi Jakabét.* 1543-ban odamegy át Szegedi Kis István is *Abádi Benedekkel* együtt, ahol Luther és Melanchton különösen megkedveli. További szegedi eredetű diákok Wittenbergben: 1545. *Szegedi Mátyás és Pál;* 1548. *Szegedi József;* 1556. *Szegedi Gergely,* aki a helvét református irány alapvetője volt Szegeden, élete összeforrt a menekülések útján is a szegedi református gyülekezettel.

1562. *Szegedi Lőrinc;* 1564. *Szegedy Albert,* aki a sókapcsolatok révén valószínűleg Máramarosszigeten 1569-től scholamester. 1569. *Szegedi Tamás;* 1577. *Szegedi Pál;* 1588. *Szegedi János;* 1598. *Szegedi Benedek és Dániel.* Az utóbbi három papi családból való.

Szegedi Kis István fia *István,* aki atyjának későbbi szolgálati helyéről, Ráckevéről érkezett, 1584-ben Baselben jegyeztetik be azzal, hogy tandíjul egy török aranyat fizetett, mert tanulmányát az a török tette lehetővé, aki atyjával a pécsi börtönben igen gonoszul bánt.

A korabeli hiteles írásos emlékekből az igazolható, hogy 1540-től számolnak az új hit jelenlétével, aminek meggyökerezését a kereskedelmi és idegenforgalom és a tudományok után járás, a peregrinatio jóval korábbról munkálhatta. Hiteles irodalmi adatok *Abádi Benedek, Szegedi Kis István* és *Szegedi Gergely* nevével fémjelzik a szegedi reformáció felvirágzását. Abádi, Szegedi Kis István ajánlatára 1545-ben kezdte meg reformátori működését Szegeden. *Gyalui Torda Zsigmond* 1546. december 25-én Eperjesről írja levelében Melanchtonnak: *„Abádi Benedek, aki szép tudományú és feddhetetlen életű ember és aki ezelőtt esztendővel ordináltatott Wittenbergben – Szegeden, mely a Tisza mellett leggazdagabb és népesebb város, mind az iskolában, mind a templomban a pasa előtt nagy kedvességgel tanít, hogy a minap egy disputatio alkalmával a pasa hallgatást parancsolt a barátoknak, kiket úgy néz, mint megannyi Moriókat és megfenyegette őket, hogyha csendesen nem viselik magukat, rövid nap a városból kihányatja."*

Több forrásból igazolt, hogy a szandzsáki bég hozzájárulásával kénytelenek voltak a ferences barátok a Havi Boldogasszony-templom hajóját a reformáció híveinek átengedni. Többen föltételezik, hogy Abádi, aki 1541-ben Sárvár-Újszigeten *Sylvester János* Újszövetség-fordítását kinyomatta, Szegeden is gyakorolta nyomdásztudományát, és itt nyomtatta volna ki *Melius Juhász Péter* Újszövetség-fordítását.

Szegedi Kis István neve együtt cseng a szegedi reformációval, mert múlhatatlan érdemei voltak annak szolgálatában, noha hosszú időt nem töltött Szegeden. 1547-ben működött itt, és többször hazajött. Itt vett feleségül egy Orsolya nevű hajadont és itt temette el 4 éves leánykáját, Katicát 1552-ben. Temesvárott működött három évig. Ez időben volt a toronyi zsinat, mely a reformáció egységesebb irányításának medrét határozta meg. Szervezésében felbecsülhetetlen érdemei voltak. Bibliamagyarázataival példát adott a református igeértelmezésre; páratlan szépségű, himnuszokra emlékeztető lelki énekei nem csak korában, hanem még ma is nagy hatást gyakorolnak a hívők lelkére.

Szegedi Gergely nevével gyakran találkozunk a reformáció hitvalló, biblikus istenes énekeinek szerzői között. Biztosan *nagy hatású reformátora volt városának* korábban is. Nevével, mint a kálvini, helvét irányú reformáció legfőbb képviselőjével találkozunk, főleg 1552. eseményei után. Ez évben *Tóth Mihály,* szegedi eredetű, debreceni főbíró, zsoldos hajdúival megrohamozta és rövid időre visszahódította Szegedet a töröktől. Lévén erősen katolikus érzületű, a reformátusok legnagyobb részét prédikátorukkal együtt, mint a törökkel cimborálókat, kiűzte a városból. Részben a környező városokba, Makóra, Vásárhelyre, Szentesre, Halasra és a Bánátba menekültek; de akiknek már korábbról, a kereskedelem kapcsán volt módjuk, nagy számban menekültek Debrecenbe. Menekülésüket indokolta a török bosszú csapása is, Mátyás napján, amit *„Szegedi veszedelem" címen énekelt meg Tinódi Lantos Sebestyén.*

Szegedi Gergely is Debrecenbe települ gyülekezete tagjainak lelki ápolására, és további szolgálatára, sőt a tovább Kassára, Nagyszombatra és Kolozsvárra településeket is sorra látogatja. Mindegyik helyen a szegediek pezsdítő, irányító hatása jelentkezik az irodalomban, okiratokban mutatkozó „ö"-ző nyelvjárásban.

A kis létszámban visszamaradt szegedi reformátusok tovább éltek és szaporodtak, majd 1562-ben a szandzsák bégjénél könyörgő közbenjárásra a török ismét a barátoknak adta a Havi Boldogasszony templom teljes használatát.

A reformáció hívei megalkották a maguk egyházi szervezeteit is. Tájegységenként megszervezték a traktusokat (egyházmegyéket), ezek élére esperest vagy seniort választottak; a hitvallások, liturgiai rendek, egyházi törvények (kánonok) megállapítására, elfogadására szervezték a tájankénti szinódusokat, zsinatokat.

A református egyház múltját így lelhetjük fel a város és a vidék történelmének szövevényében, számbeli kisebbségben, jövőt, fejlődést munkáló felelősségben és szolgálatban.

PAPP LÁSZLÓ
REFORMÁTUS LELKÉSZ

Zadravecz István és Szeged

Zadravecz István Csáktornyán született 1884-ben, ahol apja, Zadravecz Elek a grófi uradalom ispánja volt. Szülei János névre keresztelték. Apja nem nagyon örült, anyja viszont örömkönnyeket hullajtott, mikor a négy fiú és három leánygyermek közül az elsőszülött bejelentette, hogy a papi pályára készül, és a *ferencesek rendjébe lép.* A rendben vette föl az István nevet, amit a mindennapi életben is használt. Iskoláit különböző helyen végezte, és Rómában fejezte be, ahol *1907-ben pappá szentelése* is történt.

Szegedre 1915-ben került, az alsóvárosi ferences rendházba, a Mátyás-templomhoz. Itt valamiféle tábori lelkészséget is ellátott. A frontra induló menetszázadokat kellett neki lelkileg megerősíteni, és a sebesülteknek lelki vigaszt adni. Az igehirdetés tehát már ekkor némi politikával párosult nála.

Az igazi politikai szereplési lehetőséget azonban a forradalmak hozták el számára. *Az őszirózsás forradalom idején még, más paptestvérei társaságában* (pl. Várhelyi József prépost), *Károlyi Mihály pártjának szegedi tisztikarában van.* A forradalom „továbbfejlődését" azonban nem követi, sőt a francia megszállók védnöksége alatt szerveződő ellenforradalmi csoportokkal építi ki kapcsolatait, és politikusi hevületét, főleg *szónoki tehetségét* (beleértve a templomi szószéket is) *a szerveződő ellenforradalom szolgálatába állítja.*

Tagja lesz az *Antibolsevista Comité szegedi végrehajtó bizottságának.* Segít a nemzeti hadsereg szervezésében, a toborzásban. Alsóvárosi népgyűléseken és templomi szószéken ösztönzi *„szittyáit"* a hadseregbe való belépésre, de munkája nem hoz átütő sikert. *Kintzig János* politikustársa egyik tanácskozáson meg is jegyezte: *„Páter Zadravecz nagy szónok; szépen beszél; sírnak az asszonyok, ha beszélni hallják, de az emberek nem mennek utána; Alsóvárosról a toborzáshoz ugyancsak kevés katona jelentkezett."*

A sikertelenség okát a páter a magyar nép lelkületével magyarázta: *„A mi népünk olyan, hogy jó ügy iránt fel lehet lelkesíteni s minden jóba vinni, de katonának csak a törvény kényszerítő erejével megy. A mi parasztjaink pláne most, aratáskor, a legnagyobb munkaidőben nem fognak önként jelentkezni, de ha minden különbségtevés nélkül egyes korosztályok behívást kapnak, akkor vasárnap este Poldiéknál bál lesz, és másnap a kaszárnyák megtelnek behívottakkal."*

Elmondta azt is, hogy amikor a toborzás gondolatát emlegette alsóvárosi híveinek, a következő feleletet kapta: *„Kéröm, csak a munkakerülő mén magátul katonának; de ha muszáj, elmegyünk valamennyien."* A franciák azonban nem engedélyezték a sorozást.

A hadsereg harci lendületének ápolásából is kivette részét a páter. A május 4-i istentiszteleten a megjelent tisztikarnak a hazaszeretet szükségességét ecsetelte. Július 15-én fölszentelte *Prónay Pál* tiszti századának zászlaját, ahol a zászlóanya Gömbös Gyuláné volt. Károlyi Gyula – május 31-én alakult – kormányát teljes mellszélességgel támogatta. Június 1-jén, a vasárnapi nagymisén mondott szentbeszédében, mint *„orkánon-vészeken átvezérlő vígasztalót"* üdvözölte a nemzeti kormányt, és kérte, hogy *„erkölcsi és demokratikus alapokra helyezze a Haza jövendőjét, akkor vigasztalója leend az országnak."* A híveket pedig arra buzdította, hogy *„álljanak bizalommal és jóakarattal a jóakarójuk mellé."*

Szegedi szereplésének csúcspontja, a Klauzál téren június 2-án elmondott beszéde volt. Arról az erkélyről beszélt, ahonnan 1848-ban Kossuth Lajos is szólt Szeged népéhez. Döbbenetes erejű beszéde közben, szó szerint, megeskette a kormányt, a haza és a nép szolgálatára. *Kelemen Béla* leírja az *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez* című könyvében, hogy még a szabadkőműves *Varjasy Lajos* sem tudta kivonni magát Zadravecz páter hatása alól, kezét fölemelve, ő is esküdött.

Nem sokkal marad el ettől drámaiságban a vörösterror áldozatainak lelki üdvösségéért celebrált gyászmisén mondott szentbeszéde (rókusi templom, július 3.). Vérfagyasztó, rettenetes átkot szór itt a *vörösökre. „Verje meg őket az Isten a hontalanság, a hazátlanság minden keservével. A haza minden gyermeke találja meg itthon a boldogságát, de vegye el az Isten a bűnösöktől a Haza szent érzületét. Hontalanok legyenek, ha itthon vannak is, fájjon nekik a haza boldogulása, a boldogság nótája, a magyar paraszt munkájából fakadó áldás. Sorvadjanak el a magyar trikolór láttán, a hontalanság rettenetes kínjaitól."*

A politizálás csúszós és kanyargós ösvényein azonban a páter nehezen mozog, *egyre több hibát vét.* Kezdődött ez a hadseregtoborzás idején, amikor az egyik francia tábornok magához kérette a pátert, és nekiszegezte a kérdést: – Mire kell a hadsereg? Ő kertelés nélkül kimondta, amit gondolt, hogy a bolsevizmus letörésére, majd utána, hogy a cseh, a román és szerb csapatoktól megszabadítsák az országot. Tehát az ország területi integritását nyíltan hangoztatta egy antantfőtiszt előtt!

Még nyíltabban beszélt erről 1920. január 29-én, a Szegedi Katolikus Kör tiltakozó gyászgyűlésén, több ezer ember előtt. *„...A kitörő magyar indulatot még vissza kell fojtanunk, még nincs elég fizikai erőnk elveszett területeink visszahódítására, még nem érkezett el a diadalmas erő ideje. Meg kell erősödnünk, belsőleg kell rendbejönnünk először... Nem szabad semmi külső beavatkozásra, a külső erők közbenjárására számítanunk. Össze kell fognia minden magyarnak."*

Befejező mondataival a retorika csúcsait ostromolja: *„Testvéreim! Nem gyászolunk! Fogjunk össze és mondjunk viszontlátást azoknak, kiket tőlünk az ármány elszakított. Ugye tán azért jöttünk össze, hogy búcsúzzunk tőletek Tátra, Fátra, Mátra, Erdély vadregényes bércei, Bácska, Bánát délibábos rónái, Adria kék színű vize?! Nem, nem tudom ezt megtenni! Nem mondok istenhozzádot, hanem azt mondom: a viszontlátásra! Viszontlátásra Erdély minden kis sziklácskája! Viszontlátásra Felföld minden karácsonyfája! Viszontlátásra Bácska, Bánát minden búzakalászoddal! Viszontlátásra szülőföldem Muraköz! Viszontlátásra kéklő Adria!! Mert miénk voltatok, miénk vagytok és miénk maradtok örökre."*

A tanácshatalom leverése után a páter politikai karrierje meredeken ível fölfelé. Tagja lesz a legfontosabb hatalmi kérdéseket eldöntő szervezetnek, az *Etelközi Szövetség* (Ex) Vezéri Tanácsának. Ő *köszöntheti* 1920. március 18-án, a Széchenyi téren rendezett díszgyűlésen, az elindulási helyére, győztesként visszatérő *Horthy kormányzót.* Beszédében először Szegednek bókol: *„Ünneplő Szeged! Belenézek a te ünneplő lelkedbe. Alföld hatalmas metropolisa. Akkor, amidőn minden felborult már Szent István országában, akkor amidőn nem volt egy talpalatnyi föld a hazában, amely földön megvethette volna lábát az ezeréves dacos ország, akkor amikor a középületeinken és tornyainkon ott lengett szenvtelenül a hazátlanságnak vörös rongya, akkor egyes-egyedül te voltál az a város, ahonnan augusztus hónapjában elindult reménnyel, bizalommal a szívében a mi magos vendégünk, az ő sastollas legénységével. És emiatt be van írva a te neved a magyar történelembe."*

Majd a kormányzónak fejezi ki a magyarság nevében hódolatát, és közvetíti kérését – a revíziót: *„Hozott Isten! Itt sírtál, itt reménykedtél, itt dolgoztál, innen indultál hazamentő nagy utadra a múlt év augusztusában... A címeredben lévő kalászok biztosítanak bennünket arról, hogy Te vissza fogod szerezni rónáinkat, búzatermő földjeinket. Erre kérlek, ezért könyörgök..."*

A szegediek közül ma már csak az idősebb korosztály tagjai találkozhattak vele, ismerhették őt. Ha egyes politikai megnyilatkozását, kapcsolatát, lépését vitathatták is – és ma is vitatni kell –, azzal valamennyi, még élő kortársa egyetért, hogy lenyűgöző személyiség vot. A nyilvánosság előtt mindig azonos típusú ruhában mutatkozó, megnyerő külsejű férfi, jó fellépéssel és kellemes orgánummal rendelkezett, amit a római retorikai iskola fogásainak hibátlan alkalmazásával tett még hatásosabbá.

Horthy kormányzó nem marad hálátlan a páternek. Óhaja találkozik a Vatikán politikai elképzeléseivel, így a pápa 1920. május 7-én (36 évesen) püspökké nevezi ki, majd a hadsereg tábori püspöke lesz. Az alsóvárosi templomban 1920. augusztus 24-én történik fölszentelése. *Főpásztori jelszava: Pro regno Mariano.* Szentelésekor mondott beszédében kijelenti: *„Nem nyugszom addig, míg az ország határán teljes épségükben nem üdvözlik a Regnum Marianumot."*

Ekkor van Zadravecz István, most már mint püspök, karrierje csúcsán. Ez azonban nem sokáig tart. A külső belpolitikai konszolidációra törekvő Horthynak egyre kevésbé felelnek meg a különítményes módszerek, háttérbe szorításuk elkerülhetetlen. A köztük és Horthy között lavírozgató Zadravecz elveszíti mindkettőjük bizalmát, így jár a királypuccsok idején folytatott, ide-oda kacsintgató politikájával is. A tábori lelkészi rendszer kiépítése körül a protestáns egyházakkal támadnak bonyodalmai, sőt saját egyháza hatalmasságaival is.

Kedvezőtlenül sül el számára az általa a hadseregben kibontakoztatott *Hunyadi- és Kapisztrán-kultusz* is. Az még helyeslésre talált, hogy Hunyadi kormányzó népszerűsítésével az utód kormányzót, Horthyt népszerűsítse, de nyíltan a szemébe mondták, nem csupán a protestáns egyházak vezetői, hanem hittársai is, hogy a Hunyadit Nándorfehérvárnál győzelemre segítő Kapisztrán János ferences barát kultuszával, egy másik ferences barát, azaz önmaga tekintélyét akarja az egekig emelni. Nem a várt eredményt hozta a *Kapisztránról szóló drámája* sem. A dráma 1921-ben jelent meg nyomtatásban, a szegedi újságok közöltek belőle részleteket, sőt a szegedi színház be is mutatta. A hasonlóság túl nagy volt Kapisztrán és Zadravecz között, az előbb említett következtetés levonása is túl egyszerű volt, és ezt ellenfelei meg is tették.

A politikai élet forgatagából egyre jobban kiszoruló Zadravecz püspök utolsó nagy politikai szereplése a *frankhamisítási botrány.* Utána benyújtja a tábori püspökségről való lemondását, amit Horthy azonnal elfogad.

Politikai pályájának csillaga ezután teljesen elhalványul. *Visszavonult a budapesti ferences rendházba,* ahol megírja emlékiratait *(titkos naplóját),* mely halála után, 1967-ben meg is jelenik.

Szegeddel való kapcsolata a minimálisra zsugorodik, csupán Alsóvárosra korlátozódik (zászlószentelések, rendtársak temetései), de az olyan, nagy pompával megrendezett és a kormányzó, a hercegprímás, a pápai nuncius részvételével zajló ünnepségsorozaton, mint a Fogadalmi templom avatása (1930. október 25.), nevét hiába keressük a díszvendégek között.

Az újságok tudósítása szerint nincs jelen a Hősök Kapuja felavatásánál sem (1937. június 1.), sőt az Alsóváros on ugyanaznap történő emléktábla-avatáson sem, pedig az Alsóvárosi Népkör falán elhelyezett emléktábla a nemzeti hadsereg 1919-es toborzását örökíti meg. A tudósító szerint, Horthynak itt állítólag eszébe jutott Zadravecz neve, de a kérdésére, hogy miért nincs itt, azt a feleletet kapta, hogy Debrecen környékén bérmakörúton van (?!).

A harmincas évek végén, a bécsi döntéseket követően, Zadravecz püspöknek visszatér a politikai hangja. Újra megjelenik a nyilvánosság előtt: nyilatkozik az újságokban, beszédeket mond, látványos miséket celebrál, és ezekben emlékeztet arra, hogy a terület visszaszerzésének ő volt valaha az első számú szócsöve Magyarországon.

Újra fölerősödik a Szegeddel való kapcsolata is, miután a város újra fölfedezi őt. Az ellenforradalom 20. évfordulójára rendezett Horthy és Teleki jelenlétében tartott ünnepségen (1939. augusztus 6.) újra ő celebrálja a misét, újra ő mondja az ünnepi beszédet. Stílusa, formája teljesen a régi. Korábbi beszédeihez hasonlóan, most is *először Szegednek bókol,* melyet István kiválasztott a haza megmentésére: *„De a gondviselő Isten mindenekfeletti nagy kegye maradt: Szeged városának a kiválasztása és kijelölése. Mert az állam és a nemzet életére tört sötét időben a veszélyeztetett Haza több helyén lobogtak fel a hazaszeretet lángjai, több helyen, falvakban és városokban egyaránt mondhattak ellent a magyar lelkek szóval, tettel és vértanúi halállal a vörös forradalomnak, a döntő ellentmondás városa, az elindítás és eredmények városa azonban csak egy adatott a nemzetnek, Szeged."*

A beszéd második felében jön *Horthy kormányzó dicsérete,* aki Szegedről indulva megmentette az országot: *„Adjunk hálát a gondviselő Atyánknak, a nemzetek Istenének... mert az ő gondviselése küldte nekünk húsz év előtt a „Toborzót", a „Fővezért", aki eggyé vált a szegedi gondolattal, sőt annak egymaga személyében hordozója, fogalma, ki ma, húsz év előtt a mai napon, innen vezetett seregnek Hadura, megmentett és megnagyobbított országnak Feje, Kormányzója áll a magyar tettek ormán és kifelé kémleli a távlatokat, a határokat, ide befelé pedig oldja, oldhatja a megoldhatatlant is. Fővezér! Ki a mai napon indultál borongós sejtésekkel egy elveszett ország felé – íme, ma, húsz év után, egy hálás, megnagyobbodott „Haza" hódol a legnagyobb fia; a legelső magyar ember, Horthy Miklós előtt. Hiszünk Benned! Bízunk Benned! Szeretünk Téged! Vezess!!!"*

A tudósító szerint, amikor Zadravecz püspök befejezte szavait, mélyen meghajolt a kormányzói páholy felé. A kormányzó, mielőtt autóba szállt, néhány pillanatig szívélyesen elbeszélgetett a püspökkel.

Zadravecz püspök beszédében így fölmagasztalt város úgy fejezi ki háláját a püspök iránt, hogy *1939. december 8-án* 20 év előtti érdemeiért *díszpolgárává fogadja.* Az ünnepségen Zadravecz püspök szent fogadalmat tesz: *„Minden gyenge erőmet, tehetségemet arra használom, hogy ennek a városnak, az én édesanyámnak, Szegednek ügyét, igazságos jaját, baját, amennyire gyenge erőmből kitelik, szolgálni és enyhíteni fogom."*

A háború első éveiben, a frissen választott díszpolgár, még gyakran ellátogat városába, főleg az alsóvárosi ünnepségekre. Így 1940 júniusában, Mátyás király születésének 500. évfordulóján rendezett ünnepségsorozaton újra ő a központi alak. Misét celebrál, beszédeket mond, és egy Kapisztrán-szobrot is adományoz a Mátyás templomnak. Az alsóvárosi nép is ki akarja fejezni háláját a püspök iránt. 1940 őszén mozgalom indul azért, hogy a Földműves utcát, melyen oly sokszor végigsétált, melynek minden lakóját ismerte, Zadravecz püspökről nevezzék el, de végül csak ebben az utcában működő óvoda vette föl a nevét.

1941. június 15-én újra Alsóváros on van. Emléktáblát avat, melyhez a márványt még Mussolini adományozta. A márványtáblán a művész, az „István páter" szavaira életrekelő szegedi gondolatot örökítette meg.

A püspök utolsó nyilvános szegedi látogatása 1943. március 3-án történik, amikor az Emericana Virraszt a magyar lélek címmel indított ünnepségsorozatán mond beszédet, és próbál erőt önteni a csüggedt lelkekbe. *„A gondviselő Isten keze 25 évvel ezelőtt valóságos szívvé avatta Szegedet, a szív pedig életet, napsugarat és boldogságot jelent. Szeged tehát ma már nem csak a Tisza királynője, hanem annak a napnak is városa, amely előtört a legvéresebb vörös éjszakából. Szegedből pattant ki a gondolat, itt ragyogott fel a nap, a kétségbeesés sötétségében, s ha ez így van, úgy elsősorban neked, Szeged Fia kell virrasztanod, s minden erődet összevéve harcolnod, védened, ha úgy látod, hogy napod alkonyulóban van, s a lélek halódni készül. Egy gyengeségi hullám futott át a magyar rónákon az utóbbi időben, s a felelőtlen sötétségből sokan fújták, élesztették is azt. Hozzád kiáltok Szeged Fia! Lássad, a Nap az élet, a lélek – el nem veszhet ugyan –, de a gyávaság elhomályosíthatja, s ha valakinek, úgy neked kötelességed a Te napodat megtisztítani, életedet megerősíteni... Emlékezzetek 25 évvel ezelőtt még mélyebben voltunk, s mégis a legmagasabbra, az oltárra emeltük a zászlót. Mert hittünk és bíztunk Istenben... Ma sem kell más. Higgyünk önmagunkban, de még erősebben az isteni gondviselésben, higgyük, hogy a szegedi gondolat, Isten gondolata, a nap, amely itt támadt fel, a magyarság napja, s a mi életünk az Evangélium golgotás élete. Csak ennyi kell és mi győzni fogunk, ha másik két fegyverünket: a kardot és a kalapácsot átjárja ez a harmadik erő... Égjen Szeg eden a meggyújtott szent máglya, s a város imádkozva virrasszon felette, mert ha nem imádsággal történik a virrasztás, nem lesz miénk a győzelem."*

A háború után Zadravecz püspök kapcsolata megszakadt Szeg eddel. *Mint népellenes bűnöst a népbíróság kétévi szabadságvesztésre ítéli.* Az utolsó szó jogán elmondott beszédében ismét megcsillogtatja kiváló szónoki képességeit.

A börtönből *1947 végén szabadul. Máriagyüdöt* jelölik ki tartózkodási helyéül. A szerzetesrendek felszámolásakor (1950. június) *Ebesre deportálják, majd 1951-ben Zsámbékra viszik.* Ott élt egészen haláláig. Eszméihez nem maradt hűtlen: 1960-ban illegálisan fölszenteli azokat a kispapokat, akik az állam és az egyház közötti megegyezéssel való szembefordulásuk miatt ki lettek zárva a papi szemináriumból.

1965-ben, tehát 81 éves korában húnyt el, és az esztergomi ferences templom sírboltjában helyezték örök nyugovóra. Joggal vetődik föl a szegedi (alsóvárosi) emberben a kérdés: Miért nem Szegeden lett végső nyugvóhelye?

PÁL JÓZSEF

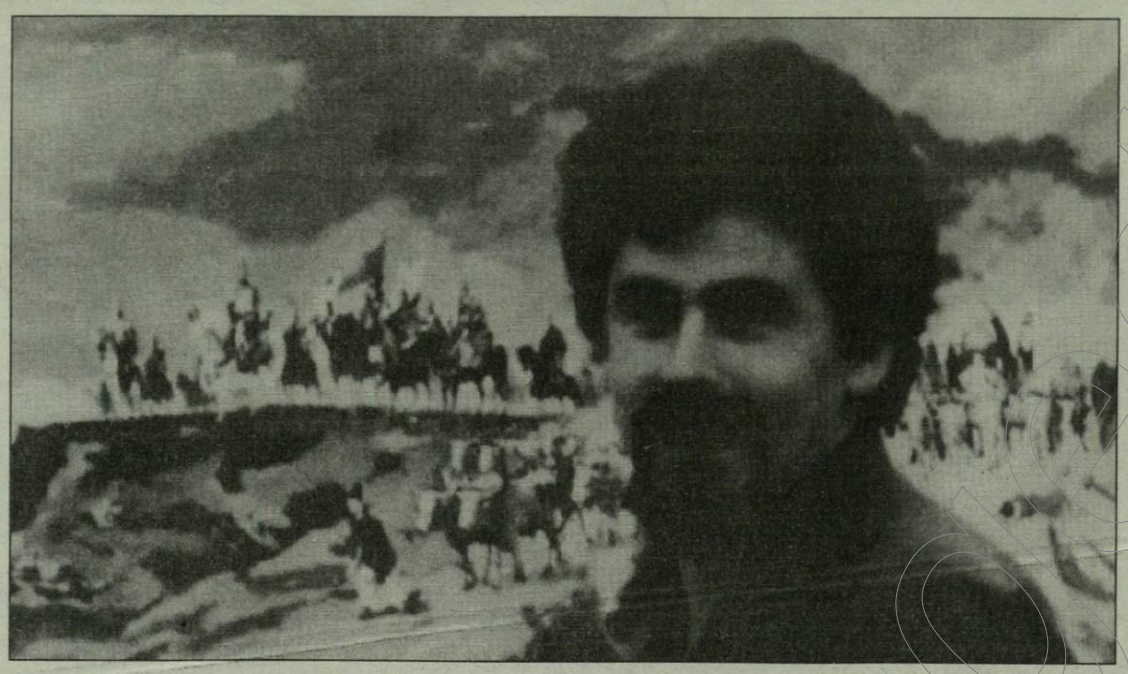

Művészetszervezés

Aranyi Sándor édesapjáról, a csongrádi és a provence-i művésztelepekről, a Szög-Artról és a tanári presztízsről

– Már harmadik éve, hogy eleven kapcsolatban állok a darmstadti szecesszió társulatával. Először a szegedi múzeum igazgatója értesített, hogy meg vagyok híva a településre. Hogy milyen a művésztelepük? Nos, maga a hely egy parányi falu, amely Dél-Franciaországban van, Provence szélén. Talán a 13–16. század körül épült, s mindössze öt család él benne. Így még üzlet sincs e faluban. Egyébként a darmstadtiak 12 éve létesítették e telepet, amit akkor csak a lengyel művészek látogattak. Aztán a közép-európai demokráciák létrejöttével a csehek, a kelet-németek, a románok és mi is beléptünk ide. A tábor voltaképpen ezzel lett nemzetközi jellegű. Az egyik itteni család – látva, hogy évente visszajárunk hozzájuk – bárhelyiséget épített. A másik família pedig felajánlotta számunkra házuk földszinti részét, amit étteremnek, főző helyiségnek használunk. És itt szoktunk összejönni.

– Néha az ember életében két, három esztendő alatt több fontos dolog történik, mint máskor évtizedek során. Azt hiszem: ezt te is elmondhatod az utóbbi évekről. Elvégre 1989-ben jelent meg orvos-édesapád memoárkötete, a Két akasztófa árnyékában. E könyvből egy tragikus sorsú, bátor és markáns egyéniség bontakozik ki. Mit tudtál átplántálni önmagadba e rokonszenves, kemény vonásokból?

– Ahogy mondod: apám tényleg kemény ember volt. Még életében rám bízta, hogy ápoljam memoárját. Igaz, ő is próbálta kiadatni, de a korábbi rendszerben szó sem lehetett erről. *Kardos László*, a Magvető igazgatója azzal utasasított el bennünket, hogy erre nincs közönségigény, másrészt csak a kötet első húsz oldala érdekes. Már-már lemondtam a kiadatásról. Észrevettem azonban, hogy egy időben több helyen is hivatkoztak apám történeteire. Például a Reformban, a Népszabadságban. Ugyanakkor többen is kisajátították a kötet vallomásait. *Sólyom Ildikó* mindenesetre egész fejezetet átvett innen a Megtörténhetett című könyvébe, s a történetet nagyapja szájába adta. Ám az bőszített fel igazán, amikor meghallottam: e kötet rövidesen megjelenik a JATE Kiadónál. Erre én betekintést kértem, csakhogy a kiadvány már nyomdában volt. Szerencsére *Fejér Dénes* pártfogásba vette apám memoárját, így végül sikerült megjelentetni munkáját. Nagy örömömre, természetesen.

– Ne haragudj, de eddig csak e kötet romantikus históriájáról beszéltél. Holott...

– Jó, jó, tudom. Csakhogy én alaposan elütök apámtól. Ő katona volt: szigorú, fegyelmezett ember. A szervezőképességet mindenesetre tőle örököltem. De csak ezt az egy vonást. Az már inkább példa és tanulság, hogy a legnagyobb megpróbáltatásokat is bizonyos humorral kell átélni. Másképp nem lehet: különben belerokkan az ember. Őt például '54-ben rehabilitálták, ám újra tudta kezdeni életét. Csongrádon megalapította a kiemelt jellegű szülőotthont, amiből akkoriban kettő volt az országban. Csupán a szakmájának akart élni, bár a közéletiségtől így sem tudott elszakadni. Megyei és városi tanácstag volt, aztán TIT-elnök, a népfront alelnöke, nem is szólva a tenisz szakosztály létrehozásáról. A 70-es évek közepén még a csongrádi művésztelep életrehívásában is segített nekem.

– Az ilyenfajta szülői háttér azért nemcsak fényt, hanem árnyékot is vethetett rád. Vagy nem így volt?

– Nos, ez sem tagadható. Apám ugyanis azt szerette volna, ha én is orvosnak tanulok. Hogy nekem is fix állásom, biztonságos polgári egzisztenciám legyen. Mert ő mindenben a rendet, a fegyelmet szerette. Még az otthoni, családi életben is. Engem viszont többek között az vitt a művészi pálya felé, hogy valósággal menekültem e fegyelemtől. Így aztán inkább egy rendetlen, szertelen ember lettem.

– Mégis majd mindenki kiváló szervezőnek tart. Úgy tudom: máig is gazdája, organizátora vagy a csongrádi művésztelepnek. Sőt a szegedi-darmstadti kulturális és művészeti cserekapcsolatok kialakításában is tevékeny részt vállalsz. Mit jelent ez konkrétabban?

– Az túlzás, hogy gazda vagyok. Tény viszont, hogy mind a mai napig erős szálakkal kötődöm a városhoz, a művésztelephez. S amiben csak tudok, segítek a telep vezetőségének. Annál is inkább, mivel magam is tagja vagyok a művészeti tanácsnak. Ez azonban sajnos az utóbbi időben nemigen tölti be feladatát. Pedig immár második éve, hogy nemzetközi művésztelepet szervezek ide, ami tulajdonképpen a szegedi-darmstadti testvérvárosi kapcsolat révén jött létre. Szegeden tudniillik nincs megfelelő hely: vagyis alkotóház. Lényegében így került e telep Csongrádra.

Különben meg is kaptam ezért a magamét. Mivel az intrikusok, a kekeckedők sohasem hiányoznak. Az egyik oldalon azt sustorogták: el akarom happolni e nemzetközi kapcsolatot Szegedtől Csongrádnak. Másfelől az jött vissza: mibe kerülhet ez ennek a kisvárosnak. Holott igazában a szegedi önkormányzat és a Művészeti Alap finanszírozott bennünket.

– Tudomásom szerint többször is megfordultál a darmstadtiak művésztelepén. Mit tapasztaltál ott, mit kamatoztattál kintlétedből?

– Már harmadik éve, hogy eleven kapcsolatban állok a darmstadti szecesszió társulatával. Először a szegedi múzeum igazgatója értesített, hogy meg vagyok híva a településre. Hogy milyen a művésztelepük? Nos, maga a hely egy parányi falu, amely Dél-Franciaországban van, Provence szélén. Talán a 13–16. század körül épült, s mindössze öt család él benne. Így még üzlet sincs e faluban. Egyébként a darmstadtiak 12 éve létesítették e telepet, amit akkor csak a lengyel művészek látogattak. Aztán a közép-európai demokráciák létrejöttével a csehek, a kelet-németek, a románok és mi is beléptünk ide. A tábor voltaképpen ezzel lett nemzetközi jellegű. Az egyik itteni család – látva, hogy évente visszajárunk hozzájuk – bárhelyiséget épített. A másik família pedig felajánlotta számunkra házuk földszinti részét, amit étteremnek, főző helyiségnek használunk. És itt szoktunk összejönni.

– Az evés-ivás mellett azért bizonyára mással is foglalkoztok.

– De még mennyire. Itt szabályszerűen rá vagyunk kényszerítve a festésre, a munkára. Mivel nincs a környéken semmi: csak a legendás provence-i vidék. Igazában ezért szeretek ide járni, ez többet jelent nekem mindennél. Mindezt egy hallatlanul rokonszenves művész, *Pit Ludwig* szervezi évről évre. Legutóbb már hárman is kimehettünk, velem volt *Kalmár Márton* és *Lázár Pál* is. Ugyanakkor felötlött bennem: e szimpatikus nemzetközi társaságot jó lenne meghívni Szegedre és Csongrádra is. Tavaly már volt is egy ilyen turnus. És olyannyira megtetszett nekik az egész, hogy most már háromszorosára duzzadt a jelentkezők száma. Ez pedig több mint 20 művészt jelent. Ezzel bizonyára ahhoz is hozzájárulok, hogy Szeged és Csongrád között az eddiginél jobb együttműködés alakuljon ki.

– Maradjunk most már szűkebb környezetünkben. Már csak azért is, mivel a nemrég megalakult Szög-Art egyesület téged választott meg elnöknek. A szegediek többsége viszont nemigen tudja, mi az érdemi különbség a Szépműves Céh és a ti kollektívátok között. Jó lenne, ha ezt is tisztáznád.

– Talán azt mondanám először: a Szög-Art inkább egy együttgondolkodó baráti társaság, mintsem egy mamutcég. Nálunk például teljes egyetértés szükséges, ha új tagot veszünk fel. Igaz, annak idején mi is ott bábáskodtunk a Szépműves Céh megszületésénél, de aztán elváltak útjaink. A létszám túlságosan felduzzadt, s ezzel együtt kissé minőségileg is felhígult a szervezet. Ez pedig nem jó. A dolgainkat magunk akarjuk szervezni – fizetett alkalmazottak nélkül. Ennek ellenére céljaink megközelítőleg azonosak. Mi is azon leszünk, hogy elevenebbé, színesebbé tegyük Szeged vizuális kultúráját. A közeljövőben mi is beindítunk egy képzőművészeti szabadiskolát, amelynek működtetéséhez máris sikerült megnyernünk egy országos pályázatot. Ami konkrétan 640 ezer forint támogatást jelent. Ráadásul már működik a Szög-Art Shop üzlet, amit egyesületünk egyik alapító vezetője, *Babarczi István* hozott létre. Aki kitűnő szervező. Ez a bolt egyébként kedvezményes vásárlási lehetőséget biztosít tagjainknak, másrészt propagandánk egy részét is fedezi. Úgyhogy a két társulat között nincs ellenségeskedés. Ahol tudunk: inkább együttműködésre törekszünk. Ami ugyanakkor nem mond ellent az egészséges versenyszellemnek. Talán épp ezzel lesz pezsgőbb, elevenebb a város művészeti élete.

– Erről jut eszembe: mostanában alig-alig szerepelsz kiállításokon. Nemrégiben ugyan kicsiben megfestetted a Honfoglalás című körképet, amit a szegedi múzeumban be is mutattak. Miként illeszkedik e sajátos, reproduktív tevékenység alkotói és erkölcsi elveidhez?

– Ezt a munkát inkább egy változatnak nevezném, mintsem reprodukálásnak. A színeket ugyanis többnyire nekem kellett kitalálni. Másrészt nem szükséges bizonygatnom: manapság a tanári fizetésből aligha lehet megélni. Ezért vállaltam el ezt a feladatot. Amit amolyan technikai, szakmai ujjgyakorlatnak tekintettem: például az acryl kipróbálásának. Hisz azóta ezzel is festek. Mindenesetre az ilyen munka sokkal inkább összevág elveimmel, mint a képcsarnoki művészet gyakorlása. Nem is tudnék így kettészakadni. Ami pedig a kiállítási szerepléseket illeti: évente azért egy-egy bemutatón mindig ott vagyok.

– A tanári presztízsed viszont ugyancsak megnőtt mostanában. Úgy hallottam: a főiskola rajz tanszékének legtöbb munkatársa rád voksolt, amikor a tanszékvezető személyéről döntött. Minek tulajdonítod e megtisztelő bizalmat?

– Hát ezt hol hallottad?

– Mindegy, beszélik.

– No jó, minden pletykának van valóságalapja. Erről azonban nem szívesen beszélek, ez belső ügy. És jelenleg nem vagyok tanszékvezető. Maradjunk ennyiben.

– Azért lehetnek még erről elképzeléseid.

– Persze, hogy lehetnek, mint bármelyik kollégámnak. Én például fontosnak tartanám a kollektív szellemű vezetést. Hogy a hasznos, jó gondolatok ne vesszenek kárba. Másfelől a vizuális kultúra, a rajztanárképzés helyét és rangját is helyre kellene billenteni, mind a tanszékek viszonylatában, mind a hallgatók előtt, sőt a kulturális vezetést is ideértve. Hiszen mégiscsak abszurd dolog, hogy egy iskolaigazgató maga határozza meg: nála kell-e vagy nem rajzot tanítani. Mert ilyen is létezik már. Például legutóbb az egyik gyakorló iskolánk vezetőjében merült fel hasonló gondolat.

– Ha már a választásnál tartunk, fejezzük is be ezzel. Vagyis eddigi munkásságodban mit tartasz fontosabbnak, jelentősebbnek: az alkotói, festői eredményeket vagy a szervezői, organizátori teljesítményeket.

– Ez jó kérdés. Ha azonban objektív akarok lenni, akkor ezt kell mondanom, hogy az utóbbi területen többet tettem le az asztalra, mint a művészetben. De ezt próbálom kiegyenlíteni, amihez persze idő kell. Most például igyekszem tisztességesen felkészülni közös kiállításunkra (Lázár Pállal, Kalmár Mártonnal), amely Darmstadtban lesz. Nem is szólva a Szög-Art szegedi bemutatkozó tárlatáról, áprilisban).

SZUROMI PÁL

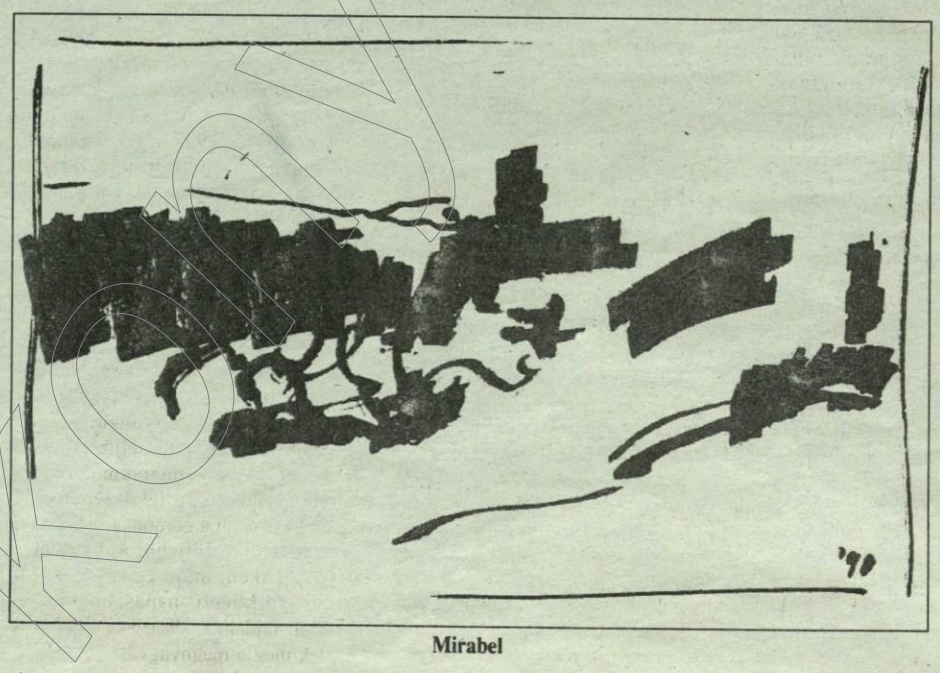

Mirabel

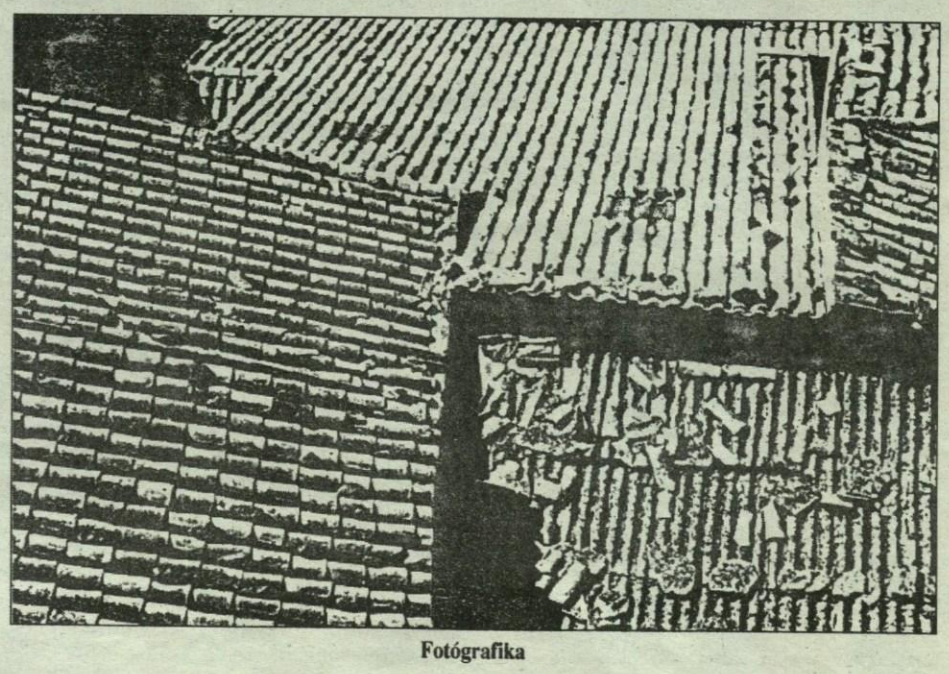

Fotógrafika

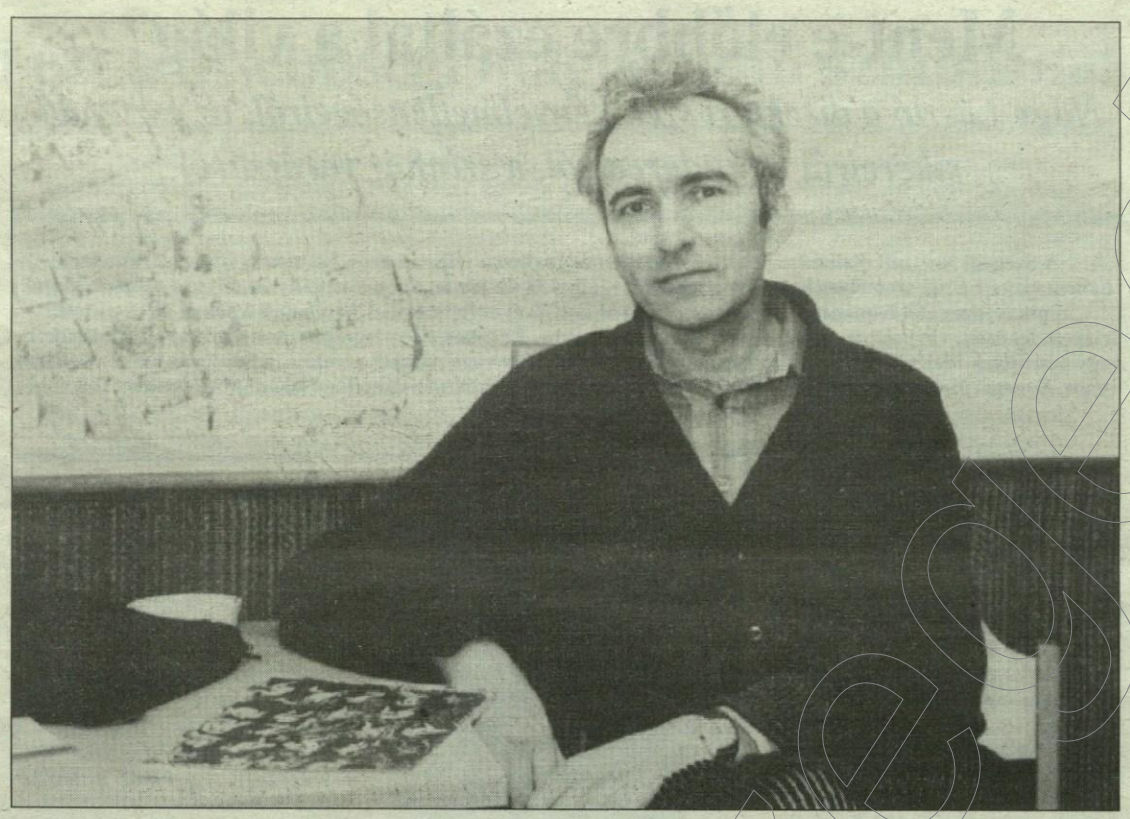

„Az ezredvég harmóniái”

Huszár Lajossal beszélget Baka István

Hiába volt a négy évi zongoratanulás, kedvenc dallamaimat ma is csak két ujjal tudom lepötyögtetni. (Igaz, gépelni is két ujjal szoktam, mégis micsoda különbség!) Ennek ellenére – vagy tán éppen emiatt – a zenét és a zenével foglalkozókat jobban tisztelem, mint az irodalmat és a toll vagy az írógép bajnokait – az ő trükkjeiket ismerem és gyakorlom magam is, de a muzsikusok világa varázslatos és szent előttem. Ezért vagyok büszke, hogy Huszár Lajos a barátságába fogadott – elvégre ő az egyetlen élő zeneszerző, akit ismerek! Ráadásul – őszintén mondom – nagyon jó zeneszerző; ami kevés lemezen, kazettán megvan tőle, rendszeresen szerepel házi koncertjeimen. (Egésznapos programok ezek, mert reggeltől estig zenét hallgatok; írni, fordítani se tudnék nélküle.) Huszár Lajossal csereviszonyban is vagyunk (Sosztakovics-lemezeinket szoktuk cserélgetni –, van, ami neki van meg, van, ami nekem; kettőnk gyűjteményéből majdnem a teljes életmű összeáll. S még valami: egy beszélgetésünk alkalmával kiderült, hogy ő sokkal több Dsida-verset tud idézni, mint én, én viszont jóval több komponista-kismestert ismerek – ebből jöttem rá, hogy a saját szakmájában mindenki a saját rögeszméivel törődik elsősorban, míg a hobbiként szeretett másik művészeti ágból átfogó ismeretekre törekszik. (Bélyeget sem a bélyegtervezők gyűjtenek; furcsa is lenne!)

Tizenöt éve ismerjük egymást; más-más okokból kerültünk Szegedre, de valamilyen módon mindketten ösztönző szellemi közegre leltünk ebben a sok- és nem mindig széparcú városban.

– Kezdjük hát Szegeddel! Mi köt ide téged?

– Szegedhez igen erős szálak kötnek. Merő véletlen, hogy már a születésem is itt történt meg, bár családom tősgyökeres hódmezővásárhelyi. Tudomásom szerint édesanyám terhességi problémák miatt jött szülni a szegedi klinikára. Tizenöt éves koromig Vásárhelyen éltem. Körülvett szüleim féltő szeretete, és már akkor körülvett a zene is, melyet nyolcéves koromban fedeztem fel. A felfedezés közvetlen oka egy rokon néninek a zongorája volt, melyet egy időre nálunk helyezett biztonságba, és amelyen hamarosan játszani kezdtem a rádióban hallott zenéket. Innen aztán már egyenes út vezetett a zeneiskolába, majd az általános iskola elvégzése után a szegedi konzervatóriumba, melyet akkor Zeneművészeti Szakiskolának neveztek. Ma is emlékszem zeneszerzés-felvételimre 1963 tavaszán, a „konzi” 19-es termében: az akkor már Szegeden élő *Vántus István* és az akkoriban éppen itt tanító *Bozay Attila* kérdezgetett tőlem ezt-azt, és nekik játszottam el gyermeki zeneszerző-próbálkozásaimat. És mivel felvettek, négy évre szegedi diák lettem.

– A középiskola életünk meghatározó korszakára, a kamaszkorra esik. Milyen volt a te négy szegedi, középiskolás éved?

– Hogy milyen volt? Sűrű, zaklatott és gazdag mindenféle benyomásban és tapasztalatban. Vántus István zeneszerző-növendékeként próbáltam elsajátítani a szakma alapjait; mesterem hol elégedett volt velem, hol nem. Azt hiszem, mégis az elégedetlenség volt nála a gyakoribb, általában kevesellte az órára vitt darabjaimat. (Biztosan igaza volt, mert most én keveslem ugyanúgy a növendékeim által hozott kompozíció-gyakorlatokat.) A szakiskolából még egy tanárom marad felejthetetlen számomra, egy csodálatos zongoratanárnő: *Nagy Kálmánné, Irma néni.* Bár soha nem akartam zongorista lenni, az ő zongoraórái nagy élményt, alapvető zenei ismeretek megszerzését jelentették számomra. Amit ő egy Bach-fúga vagy Beethoven-lassú tétel előadásáról mondott, az mind muzsikusságom alaprétegébe épült be, bár szó szerint már nem tudnám idézni.

– A szegedi operajátszás fénykorát is átélhetted ebben az időben...

– Zenei létem iskolán kívüli meghatározó eleme volt *Vaszy Viktor,* illetve az általa dirigált operaelőadások. Nem sok operát vezényelhetett 1963–67 között, amit végig ne ültem volna. Micsoda gazdag repertoárt engedhetett meg magának akkoriban a Szegedi Nemzeti Színház! Ez olyan csoda volt, ami valószínűleg soha többé nem fog megismétlődni. Mai növendékeink fel sem foghatják, milyen gazdagság birtokosa lehettem én középiskolás koromban pusztán attól, hogy heti két-három estén át a színház harmadik emeletén ültem. Szóval kifejezhetetlen a tapasztalatoknak ez a csodás tömege: a gyönyörű dallamok, a zenekari hangzás, a cselekmény-szöveg-zene egymást erősítő hármassága, az érzelmi élmény elsöprő ereje és Vaszy ellenállhatatlanul szuggesztív, drámai vezénylése. Az olyan művek, mint Verdi Otellója, Puccini Bohémélete és Triptichonja, d'Albert Hegyek Alján-ja elemi erejű zeneiérzelmi archetípusokként épültek be a személyiségembe. Hadd fejezzem be szegedi középiskolás korom felidézését ezekkel az emlékekkel. Nem térek most ki a kollégium, a vonattal való bejárás és a különböző albérletek egymást váltó gyötrelmeire, és nem beszélek szüleim haláláról sem, akármilyen nagy űrt hagyott is bennem...

– Tiszteletben tartom tartózkodásodat, ezért inkább a folytatásról faggatlak tovább.

– Budapest következett, a Zeneakadémia, ahol öt évig *Szervánszky Endre* növendéke voltam és 1973-ban megszereztem zeneszerző-diplomámat. Szervánszky nagy ember volt. Műveiből ítélve jó muzsikus is lehetett, de a zeneszerzés-órákon ez nem nyilvánult meg, legalábbis számomra nem. Viszont lebilincselő volt benne az Ember, aki mindig az igazságot kereste, sokat csalódott és mindig megpróbált talpra állni. Tele volt mély gondolatokkal, rezignált bölcsességgel, alázattal és emberszeretettel. Szégyenkezve kell bevallanom, hogy alig emlékszem valamire a mester gondolataiból. Eszmefuttatásait rajongva hallgattam, de nagy részüket elfelejtettem; éretlen és buta lehettem, hogy nem fogadtam be őket jobban. Bár hallgathatnám újra mai eszemmel, amit Szervánszky tanár úr mondott öt éven keresztül! És nem csak ő: felejthetetlen zenetörténet-tanáraim, *Bartha Dénes és Pernye András* is! De hát azt hiszem, nem én vagyok az egyedüli, aki felnőve bűnbánattal állapítja meg, milyen keveset őrzött meg volt mestereinek tanításából.

– Mikor kerültél vissza Szegedre?

– 1973 őszétől a szegedi konzervatórium, akkori nevén: Tömörkény István Zeneművészeti Szakközépiskola tanára lettem. Nagyon otthonosan mozogtam itt a sok ismerős: volt tanáraim, volt diáktársaim között. Boldog állapot kezdő tanárnak lenni – az ember még félig növendéknek érzi magát, a tanítványok egy része még tegez. Aztán pár év múlva jön az új generáció, ők már tanárként ismernek meg, „csókolom”-mal köszönnek. Én pedig kénytelen-kelletlen belátom, hogy menthetetlenül átléptem a tanárok kasztjába, és felnőttnek kell számítanom magam, legalábbis a látszat szerint... Így teltek tanári éveim; közben fél évet töltöttem Rómában: a Santa Cecilia Akadémia ösztöndíjasaként Goffredo Patrassi növendéke voltam; továbbá átestem egy házasságon és egy váláson... Azután, úgy 1982-től kezdtem magam rosszabbul érezni az iskolában és a tanárkodásban. Ezt nem tudom egész világosan megmagyarázni. Úgy tetszett, az akkori növendékek kevesebb érdeklődéssel fogadják tanításomat; ez főleg a zeneirodalom-órákon érintett érzékenyen. Mintha a gyerekek fokozatosan elvesztették volna azt a közvetlenséget, talán naivitást, ami korábban jellemezte őket. Függetlenebbek, tartózkodóbbak, cinikusabbak lettek, egyre jobban megtanultak védekezni. Ma már tudom, hogy iskolánkban akkor kezdett tért hódítani a modern, urbánus ifjúság. Szóval; hosszas töprengés után a távozás mellett döntöttem.

– De most megint itt vagy...

– Nagyjából egy fél év kellett hozzá, hogy belássam, kár volt elmennem. Az az elidegenedési folyamat ugyanis, ami akkoriban indult meg Szegeden, másutt még előrehaladottabb stádiumban volt, mint ahogy erre saját kínomon rá kellett jönnöm. Szeged-nélküli éveimben, tehát 1984 és 89 között három munkahelyet próbáltam ki: a Színművészeti Főiskolát, a Magyar Rádiót és a békéscsabai Zeneművészeti Szakiskolát. Mindhárom helyen értek pozitív és negatív élmények és természetesen a „világlátással” együtt járó élettapasztalatok, melyek végső soron mindig pozitívak, de mindenhonnan Szegedre húzott vissza a nosztalgai. Hiába, Szeged mégiscsak mindennél vonzóbb és fontosabb. Nem egészen simán ugyan, de 1989 őszén visszafogadott régi iskolám, először még régi formájában, majd 1990-től mint a Zeneművészeti Főiskola Szegedi Konzervatóriuma. Hogyan jellemezzem ezt a mostani időszakomat? Egyfelől szkepszis és belenyugvás tölt el: nem tehetek mást, minthogy elfogadjam ezt a semlegesebb, távolságtartóbb légkört, amely az emberek többségétől elzár. Másrészt: az iskolavezetés bizalommal és megbecsüléssel viszonyult munkámhoz, és ennek nagyon örülök. Harmadszor pedig: egyre nagyobb önkritikával szemlélem saját tanári munkámat, egyre elégedetlenebb vagyok felkészültségemmel, módszereimmel. Ha valaki a visszajövetelem okát firtatja, általában ezzel a közhellyel szoktam válaszolni az iskolával és a várossal kapcsolatban: „Olyan, amilyen, de legalább az enyém!”

– A zenei múltból és jelenből kik állnak közel hozzád?

– Erre nehéz válaszolni, mert zeneszerzőkhöz, művekhez többféle megközelítést ismerek és gyakorlok: az egyik, ha szívből, az érzelmektől meghatározva szeretek valakit-valamit; a másik, ha a szakmai tudást, teljesítményt csodálom; a harmadik, ha valami érdeklődést, izgalmat, kíváncsiságot kelt bennem. Szívből szeretem Monteverdit, Mozartot, Schubertet, Schumannt, Brahmsot, a kései Wagnert és Verdit, Muszorgszkijt, Mahlert, Debussyt, Stravinskyt, Bartókot, a korai Webert és a kései Sosztakovicsot. A maiak közül szeretem Lutoslawskyt, Ligetit, Gubajdulinát, az itthoniak közül Kurtágot, Szöllősyt, a neotonálisok közül Góreckit és Arvo Pärtet. Érdekel és izgat a francia Messiaen, az avantgárd törekvések, az amerikai „minimalisták”, élükön Steve Reich-hal, valamint a külföldi és hazai neotonálisok-neoromantikusok. Személyes érdekességként számolhatok be a mai román zene iránti érdeklődésemről. Jó néhány erdélyi és bukaresti muzsikussal kerültem kapcsolatba; részt vettem az 1991-es bukaresti modern zenei fesztiválon és mély nyomot hagytak bennem egyes román zeneszerzők művei – Aurel Stoe, Stefan Niculescu, Myriam Marbe, Doina Rotaru nevét említhetném. Milyen szomorú, hogy hazánkban ezekről a kiváló komponistákról nem is nagyon hallottak. Igaz, ez fordítva is igaz...

– ...mint ahogy a szerb, bolgár, szlovák, litván és magyar zeneszerzők se nagyon tudnak egymásról. S ez nem is az újra fellángoló nacionalizmusok bűne – az irodalomban, képzőművészetekben ugyanez a helyzet. De milyen zenét írsz te ebben az összekavarodott Kelet-Közép-Európában?

– Főiskolás éveimtől nagyjából a 80-as évek elejéig én is a kelet-középeurópai avantgárd hatása alatt komponáltam. Az ebből az időszakból származó legsikerültebb műveim a 69. zsoltár tenorhangra és zongorára (1976), a Scherzo és adagio kamarazenekarra (1978) és a Rézfúvós kvintett (1980). A 80-as évek elején, mint sokan mások, én is a tonalitás, a hagyományok felé fordultam...

– Hadd jegyezzem meg közbevetőleg, hogy költészetünkben épp ez idő tájt következett be egy – szerintem erőltetett – avantgárditsa fordulat....

– Ehhez nem tudok hozzászólni, de tény, hogy én éppen ebben az időben nem éreztem többé lehetségesnek a „tiszta” atonalitás (meghatározott-hangnemnélküliség) használatát. Így került sor néhány hagyományos elemeket (is) felhasználó mű megírására...

– Tehát visszatértél a „rímes, kötött formájú versekhez”?

– Te ezt bizonyára így mondanád. „Hagyománykövető” (maradjunk az idézőjelnél) műveim közül talán két kamarazenekari darab: a Concerto rustico (1985) és a Kamarakoncert (egytételes csellóverseny – 1987), valamint két kórusmű: a Dies sanctificatus (1983) és A csönd virága (Juhász Ferenc versére – 1990) sikerült legjobban.

– Min dolgozol most, milyen terveid vannak a közeljövőre?

– Egy Pilinszky-dalciklus van előttem – mezzoszoprán hangra és három vonósra –, egyszer már megírtam, most újrakomponálom, mert az első változattal nem voltam megelégedve. Szeretném, ha tavasszal a szegedi modernzenei fesztiválon bemutatnák. Az 1992-es évben kell eleget tennem egy amerikai megbízásnak is: zenekari darabot rendeltek tőlem. Holland megrendelésre vonóstrió írását tervezem, ugyanakkor a temesvári Contraste-trió is új művet vár tőlem.

– Az előadói apparátuson kívül mit tudsz mondani ezekről a még megírandó műveidről? Határozott elképzeléssel ülsz le dolgozni?

– Hogy milyenek lesznek új munkáim, természetesen nem tudom. Egyvalami azonban biztos: erősödik bennem a vágy valamiféle szintézisre régebbi és újabb technikák, romantikus kifejezés és szigorú szerkesztésmód között. Nem akarom vállalni sem az egyoldalú neoromantikát, sem az egyoldalú avantgárdot; a stílusok olyan egységére vágyom, amely az ember teljes érzelmi skáláját tartalmazza, ugyanakkor nem zárkózik el korunk bonyolult, mély és szorongató válságainak kifejezésétől sem.

– Milyen kapcsolatod van a rádióval, a Zeneműkiadóval és a Hungarotonnal?

– A rádió a 80-as évek közepéig a legtöbb művemet felvette. Némelyikük időről időre hallható is a műsorban. Azóta gyakorlatilag nem tettem lépéseket újabb felvételek érdekében. Részben azért, mert több munkámmal elégedetlen voltam – főleg az előbb említett romantikus-avantgárd stílusdilemma megoldatlansága miatt –, részben pedig a saját lustaságom miatt. A hanglemezekkel se volt szerencsém. A Hungaroton még nem készített velem szerzői lemezt; tervezik ugyan, de a jelenlegi anyagi körülmények erősen hátráltatják ennek megvalósulását. Nekem kellene szponzorok után néznem, de mivel nem vagyok a gyakorlati élet embere, erre nehezen szánom rá magam. Meg aztán – kinek van szüksége manapság egy mai magyar zeneszerző lemezére, magán a zeneszerzőn kívül? Három alkalommal mégis készítettek lemezfelvételt egy-egy művemből: szerepeltem egy fiatal zeneszerzőkkel készített „antológia-lemezen”, s két másik, kereskedelmi forgalomba nem került kiadványon: egyszer a szegedi *Weiner Kamarazenekar* lemezére került Kamarakoncertem, *Sín Katalin* csellószólójával, máskor a békéscsabai Bartók Leánykar vette fel két kórusomat, *Rázga József* vezényletével. A Zeneműkiadónál összesen nyolc kisebb-nagyobb kompozícióm jelent meg, utoljára a Concerto Rustico. Mivel az utóbbi időben a kiadó gyakorlatilag beszüntette a mai magyar művek kiadását, a jövő kilátásai teljesen bizonytalanok.

*

Ezekkel a keserű szavakkal, melyek az irodalom, a képzőművészetek és valamennyi művészeti ág helyzetéről elhangozhattak volna, végződött a beszélgetésünk. Vigasztalásul feltettem a lemezjátszóra a Kamarakoncertet. Ködből, homályból, a lélek iszamós mélységeiből indul a gordonkaszólam s emelkedik egyre följebb; a zenekar eleinte félénken, majd egyre magabiztosabban követi: panaszból, jajszavakból, fájdalmas disszonanciákból születnek meg a megnyugvás, a vigasz hangjai: az ezredvég harmóniái.

Ment-e előbbre ezáltal a világ?

Nagy László a direktori szék kényelmetlenségeiről, tíz esztendő sikereiről és kudarcairól, a színház varázsáról

A Szegedi Nemzeti Színház igazgatói szobája már csaknem teljesen üres. No, nem a bútorok tűntek el, hanem Nagy László személyes holmijai. Szerződése július 31-én jár le, az ön kormányzat döntése alapján mától „munkavégzés alól felmentve". Tíz éve, hogy az akkor 33 éves fiatalember beülhetett a sokak által szidott, irigyelt, lenézett, vagy éppen fölmagasztalt direktori székbe. Érdekes, hogy legtöbbször a funkció elfoglalásakor, vagy botrányok idején lép a nyilvánosság elé egy-egy intézmény vagy műhely vezetője, a búcsúzás kevés újságírót vonz. S mégis úgy érzem, Nagy László tízéves színidirektori működésének epilógusaként kötelességem fölkérni a mérlegkészítésre.

– Amikor kineveztek ennek a mamutintézménynek élére, egyik kollegám úgy konferált föl, hogy krisztusi korban lévő ifjú titán foglalta el a színházigazgatói fotelt. Hogy fotel volt-e egyáltalán, kényelmes, biztonságos, hatalmat szimbolizáló vagy bizonytalan, veszélyes és ingatag, arról kell most nekünk szót váltani. De mielőtt az 1982-es dátumhoz érkeznénk, muszáj feltennem a kérdést, hogyan kerültél a főiskola elvégzését követően mindig belsőbb és belsőbb körökbe, végül a Szegedi Nemzeti Színház origóját jelentő direktori posztra?

– Sohasem szerepelt sem gyermeki vágyaimban, sem ifjúkori terveimben a színházigazgatói állás. Egy Békés megyei faluból kerültem a szegedi tanárképző főiskolára, a hatvanas évek második felében. Izgalmas, értékes, mozgalmas évek voltak, élt bennünk a bizonyítási igény, a tettvágy. Ekkor élte fénykorát az Egyetemi Színpad, mellette a Főiskolai Színpad, egész sor fiatal költő, író röppent föl. A diploma után a tanácsapparátusba kerültem. Nagyon megszerettem ezt a várost, s igyekeztem bebizonyítani, hogy nem gyüttment vagyok. A legelső pillanatoktól éreztem, kikerültem az iskola védett fészekmelegéből, ellentétek, ellentmondások kereszttüzében kellett megtenni a pálya első lépéseit, mint Szeged művelődésével, kultúrájával megbízott tanácsi munkatársnak. Dinamikus időszak volt a hetvenes évek eleje, a megújulás reményével, a bizonyítás esélyeivel. Hamar átláttam nem csak a város kulturális-művelődési struktúráját, hanem érzékeltem azokat az ellentéteket, amelyek a város és a megye között feszültek. Be kellett látnom, hogy belső elemzéseink, tanulmányaink el sem jutnak a címzettekhez, elképzeléseink testidegenek az akkori hatalmi struktúrában. Két nagy programot igyekeztünk kidolgozni, az egyik a törvényként ugyan megszülető, de a gyakorlatba azóta sem integrálódott közművelődési elképzeléseket, részint a szegedi színház rekonstrukcióját.

– Te már a városi tanács munkatársaként, majd osztályvezetőhelyetteseként is úgymond hivatalból foglalkoztál Szeged színházi kultúrájával.

– Nyugodtan mondhatom, hogy a szegedi színház elmúlt húsz éve szorosan összekapcsolódik az én személyes sorsommal. Szinte titkos összeesküvésként értük el, hogy 1978 áprilisában bezárjon a nagyszínház, de nem voltunk fölkészülve a kialakult helyzet kezelésére. Nekem, akinek elsődleges feladata volt ennek a munkának vezénylése, nem is tudtam arról, hogy a helyi és országos vezetők hogyan alkudoznak a fejem fölött és a színháziak feje fölött a teátrum sorsáról. A színházügy hatalmi harcok középpontjává vált, melynek én már akkor ütközője voltam. Személyes presztízsnek is tekintettem, hogy a színház széthullásának veszélye ne következzen el. Többekkel konspirálva szinte „elloptuk" a Szabadság mozit ideiglenes játszóhelynek. Ezzel – most már egyértelműen kiderült – menekült meg e háromtagozatos színház a teljes széteséstől. Ugyanakkor gondolkodnom kellett az együttes megújításán is oly sok botrány, igazgatóváltás után. 1981-ben napokig készültem Ruszt Józsefből, majd Budapesten a Royalban fölmondtam neki a leckét. Ő azonnal átlátott a szitán, s igent mondott a fölkínált szegedi ajánlatra. Kétségtelen, hogy akkor valami szellemi mozdulás volt érezhető a színházi berkekben.

– A Ruszt Józseffel kialakult kapcsolatod, mely később barátsággá vált, erősítette a színházhoz való kötődésedet. A feladat és a személyes indíték így szerencsésen találkozott, nemde?

– A dolog azért egy picit bonyolultabb. Tény, hogy tíz év után egyre nehezebben viseltem a tanácsi apparátusban a bürokrata szerepet. Aztán egyik napon hívattak a városi pártbizottságra, és lehetőséget kínáltak a művészeti területek városi irányítására, osztályvezető-helyettesként. Megtisztelő és bíztató feladatnak tűnt, hiszen akkor került oda ideológiai titkárnak egy nagy tudású, filozófiával és matematikával foglalkozó egyetemi tanár, dr. Székely Sándor, és osztályvezetőnek egy jól felkészült tanárember, Schmidt József. Úgy éreztem, most történhet valami, elindulhat egy tisztulási folyamat. Döntésem előtt egyetlen emberrel beszéltem meg e lehetőséget, s ez Ruszt József volt. Arra a kérdésre kerestem választ, jó-e a színháznak az, ha a hatalom helyi centrumában én foglalkozom a művészeti kérdésekkel. Ő biztatott, s én igent mondtam. Óriási lelkesedéssel kezdtem a munkának s elkészítettem kollégáimmal együtt a színház szellemi és anyagi rekonstrukciós programját.

– Gondolom, nem egy tervezet, program, tanulmány készült a színház, vagy bővebben a város kulturális, szellemi életének megújítására. A valóság azonban nem igazolta vissza ezeknek bevezetését vagy életképességét.

– Ez így igaz, s hogy miért történt így, annak alapvető indoka az, hogy máig adós Szeged városa egy olyan átfogó elemzéssel, amely tudományos alapossággal vizsgálná Szeged helyét a városok csillagrendszerében, pontos értékelésen alapuló komplex programot adna a megújuláshoz, fölrajzolná az erővonalakat, meghatározná a kitörési pontokat. Ez egy aránytalan ország, aránytalan teherviseléssel. Így aztán a sokféle kudarcot megélt, sokféle botrányba keveredett rengeteg elégedetlen embert csak egy valóban hiteles, reális és reményt adó program terelhetné egy jó irányba. Itt mindig csak rész- vagy félmegoldások születtek, kizárólag mások rovására. Olyan döntések, amelyek kijátszottak egymás ellen embereket, eszközöket és intézményeket. S még csak nem is politikai erők álltak elsősorban e döntések mögött, hanem szakmai tudatlanság, hiúság vagy éppen karrierizmus.

– De hogyan kerültél végül is 1982-ben a szegedi színház élére?

– Az előbbiekből következően a színház tájékán mindig érzékelhető volt a feszültség. Amikor a színház megújításáról gondolkodtunk a nyolcvanas évek elején, ellentétek képződtek Pál Tamás és Ruszt József között. S mivel Ruszt nem kapta meg, amire várt – elküldik Pál Tamást, s ő átveszi a teljhatalmat –, fogta magát, és csapatával távozott. Akkoriban már a városi párt és tanács vezetőivel töprengtünk azon, hogy a színházi rekonstrukciós program végrehajtásához egy művelődéspolitikus, vagy menedzser típusú vezető jobban illenék. Függetlenebbül, elfogulatlanabbul biztosíthatná a működés feltételeit, s talán alkalmasabb lenne az egyensúlyteremtésre, mint akármelyik művészember. Egyszer csak az első titkár szobájában találtam magam, s bár nehezen álltam kötélnek, mégis elvállaltam a színházigazgatói feladatot. Akkor már nem szállhattam ki az általam készített programból, nem tetszett a vesztes szerepe, s a bőrömön éreztem, hogy abban az ellentétekkel terhes időben az én fejemért nem kár. Motívált az is, hogy a Ruszt távozása után elárvult, de Szegedhez hű maradt színészgárda ne hulljon tovább. Megkaptam persze, hogy harmadosztályú városhoz harmadosztályú vezetők kellenek. Így nagyjából tudtam, mire vállalkozom. S 33 évesen egy ilyen kihívást nem szabad kikerülni.

– Mivel a hatalom köreiből kerültél a színház legbelső köreibe, gondolom kaptál némi útravalót is egykori főnökeidtől.

– Természetesen, engem amolyan „miniszteri biztosként" helyeztek ide a következő hármas feladattal: 1. Az évad botránymentes levezetése; 2. Az operatársulat megmentése; 3. A nagyszínház építési munkálatainak összefogása. S volt még egy utóirat, miszerint a színház minden megnyilvánulásáért egyszemélyi felelősséggel tartozom, de lehetőség szerint művészeti kérdésekbe ne szóljak bele. Itt két dologra mindenképpen utalnom kell. Meggyőződéssel állítom, hogy engem a hatalom sohasem érintett meg. Lehet, hogy ez ma korszerűtlenül hangzik, de én minden feladatot, megbízatást szolgálatnak tekintettem. Célom az volt, hogy működésbe hozzak egy hatalmas és bonyolult intézményt és helyzetbe hozzam kollégáimat. Direkt utasításokat művészeti kérdésekben sohasem tettem. Elsőként fehéren feketén megfogalmaztam a legfontosabb teendőket matematikailag alátámasztva, szakmailag megerősítve. Ezek után – mondom, csak néhány napja kerültem ide – már csörgött a telefon, s az egyik főelvtárs a következőket mondta: Nem ebben állapodtunk meg, Laci! Ha úgy akarsz járni, mint az elődeid, csak csináld! S akkor tudatosult bennem az a felismerés, hogy akkor, amikor mint színigazgató beléptem a kapun, elvesztettem minden védettségemet. A művészeket védi a tehetség, az igazgató eredményeket alig-alig tud fölmutatni. Annyira voltam hiú, hogy felismertem, tehetséges emberekkel kell körülvenni magamat, hisz mások tehetsége engem is véd, s közöttük én csak felkészülten lehetek biztonságban.

– Színházigazgatóságod tíz éve alatt sok botrány kavarodott a szegedi társulat körül. Az eredményekről kevesebb szó esett, pláne rálátással, az elemzés szintjén. Te most, hogy kénytelen-kelletlen visszanézel erre az évtizedre, miket tennél az eredmény feliratú serpenyőbe?

– A társulat első nyeresége mindenképpen a Sándor János–Görgey Gábor-Vinkó József hármas szakmai-szellemi tevékenysége volt, majd Öberfrank Géza ideszerződtetése. Természetesen a színházcsinálás az borzasztó bonyolult dolog, különösen egy ilyen háromtagozatú színházban. Ott ahol dinamikusan változó csoportok, értékek, személyek ellentmondásos mozgásai között kell valamiféle harmóniát teremteni.

– Az egyik legnagyobb eredmény minden bizonnyal 1986-hoz kötődik, hiszen akkor nyílt meg a felújított nagyszínház, s ezt a sikert nagyon sokan igyekeztek maguknak elkönyvelni.

– A nagyszínház átadása mindenképpen vízválasztó nem csak az én működésem, de a szegedi színjátszás történetében is. Az átadás pillanatától olyanok számára is kedves és vonzó lett ez a hely, akik azelőtt ellenségeink voltak, és jó néhány önjelölt tolongott a direktori széknél. Alapvetően megváltoztak és megnehezültek a körülmények. Részint a hatalom egyes képviselői úgy fogalmaztak, hogy íme, mi ezt adtuk, s most már ezt és ezt elvárjuk. A színházi társadalmon belül is polarizálódtak a viszonyok, és sokan vindikáltak maguknak ebben a színházban vezetői posztot. A kívülről csodálatos színházépület belső gondjai az első pillanattól kezdve érzékelhetőek lettek: félkész technika, hiányzó műhelyek, kis próbatermek stb. stb. Mindezt tetézte, hogy a prózai társulat szétzilálódott. Váltani kellett. Visszahívtam Ruszt Józsefet, és alkalmat teremtettem a külföldről visszatért Imre Zoltánnak egy lehetőség felmérésére. Az évtized második felének sikerei közé tartozik mindenekelőtt az, hogy az operatársulat nemzetközi sikereket ért el, s megszületett az önálló szegedi balettegyüttes. Mérhető eredmény, hogy nem csak a Szegedi Nemzeti Színház épülete újult meg, de létrejött szervezete is, amelynek akkori 200 fős társulata mára 300 tagra bővült. Elindult és működőképessé vált ez a hatalmas szellemi-anyagi-technikai gépezet, gazdaságilag stabil intézménnyé vált, mintegy száz színészlakást működtetünk. Ennek a korszaknak terméke a nemzetközi kapcsolatok bővülése, a rendszeres együttműködés a jugoszláviai magyar színházakkal és a kapcsolatfelvétel romániai hasonlókkal. Az operatársulat néhány év alatt hat ország 51 városában 150 ezer néző előtt tíz operát játszott, a balettegyüttes sikerrel szerepelt a babiloni táncfesztiválon, a prózai társulat Nizzában mutatkozott be. Az operatagozat nemzetközi szintű munkájáért elnyerte a Bartók–Pásztory-díjat. Minden konfliktus ellenére olyan alapokat teremtettünk meg, amely a következő időszaknak és bármilyen más irányvételnek is kiindulópontja lehet. A szegedi közönségről csak elismeréssel lehet szólni, hiszen a legnehezebb körülmények között is kitartott színháza mellett, eljöttek a mozi széksoraiba is, és a különböző botrányok, hisztériakeltések között is megvásárolták a jegyeket.

– Tudom, hogy nem egyszerű dolog summázni tíz esztendőt, pláne nem az embernek saját munkáját. Mindenesetre abban biztos vagyok, hogy az összes gond és probléma ellenére az egyik leghosszabb idejű színidirektor búcsúzik most székétől, ráadásul egy háromtagozatú színházban, melynek gondjai nem háromszorosak, hanem hatványozottak. Milyen szájízzel, milyen érzésekkel állsz fel ebből a székből?

– Az elmúlt időszak politikai változásai természetes módon ide is beszivárogtak. A rendszerváltás alól nem vonhatja ki magát a színház sem, hiszen talán mára az egyetlen olyan művészeti ág, ahol testközelben találkozhat alkotói gondolat és befogadói igény. A Szegedi Nemzeti Színházat nem könnyű elhelyezni a magyar kultúra és a magyar színházi élet egészében. Pedig véleményt mondani, értékelni csak így lenne hiteles. Amikor a mi háromtagozatú színházunk produkcióit értékelik, mindig a legjobbakkal, az Állami Operaházzal, a Madáchcsal, vagy a Víggel, esetleg a Győri Balettel hasonlítják össze. Mi egységes nemzeti színházat csinálunk, és szeretnénk, ha minden tagozat önállóan is versenyképes lenne a legjobbakkal. Ez azonban csak idea, hiszen egy időben mindhárom tagozat művészi kvalitása, alkotói koncentrátuma, produkciója nem lehet egységes magas színvonalú. Az egyes tagozatoknak lehetnek sikeres korszakai, kiváló évadai, de a három szinkronitása aligha valósulhat meg. A fő kérdés pedig – azaz, hogy ment-e e színház által előre a világ –, nehezen mérhető, szinte megválaszolhatatlan. Ám akik itt dolgoznak, mégis ennek szellemében kell naponta színpadra lépniük. Nekem a szerződésem nyáron lejár. A társulat egyes csoportjai ugyan kértek, hogy maradjak, nyújtsak be pályázatot, ám az önkormányzat egy pillanatig sem volt kíváncsi tapasztalataimra, nem igényelték még a tájékoztatásomat sem. Tíz év múltával én semmiképpen sem vállaltam volna az igazgatói munkát. Biztos vagyok abban, hogy a színháznak e székben is változásra van szüksége. És talán csodákra. Tiszta szívvel búcsúzom, én vissza merek nézni.

TANDI LAJOS

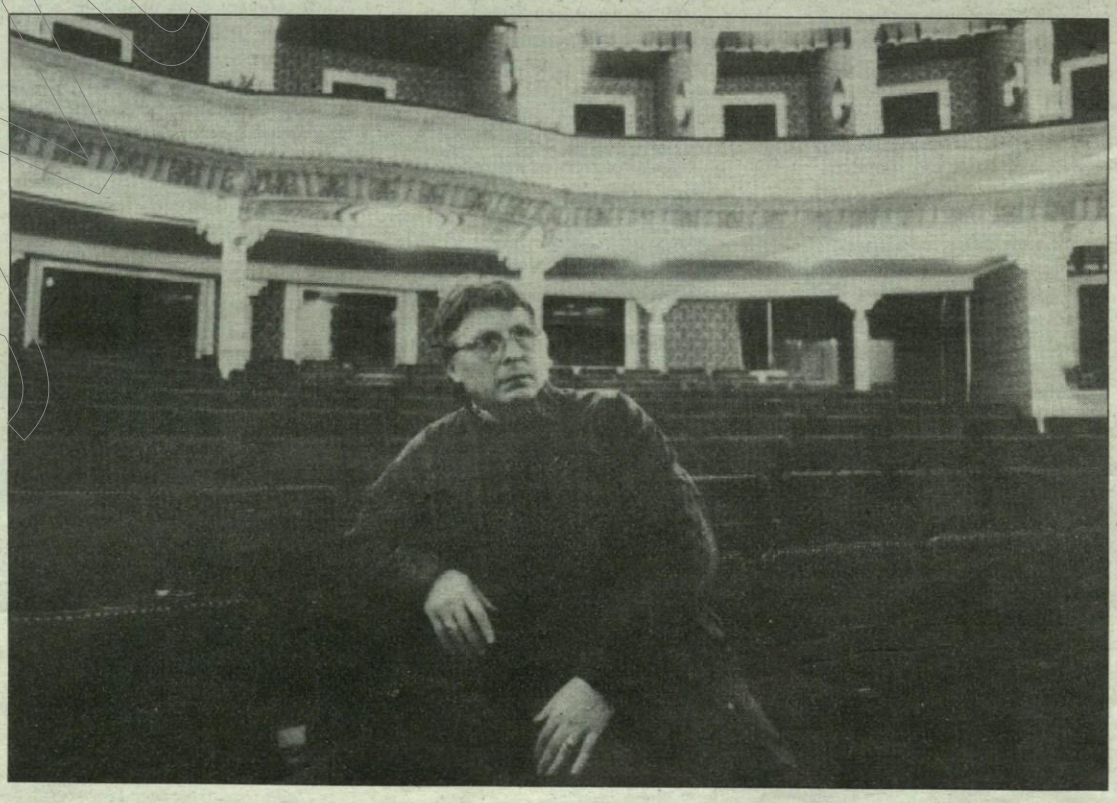

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

„Megtartani ezt a kisebbségi dolgot, amit színháznak nevezünk”

Az olasz kormány kezdeményezésére tavaly rendezték meg először azt a nemzetközi fesztivált, amely a közép-európai országok közösségét, együttműködését hivatott reprezentálni; azt legalábbis, hogy a színházművészetben megvalósítható az együttes fellépés, léteznek integrációs hajlandóságok. A Trieszt melletti Cividale a fesztivál helyszíne, Olaszország, Lengyelország, Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Magyarország művészei, társulatai a résztvevők, s minden évben más országból való a művészeti vezető. Az idén George Tabori, a világ színházi életének kiemelkedő, különös személyisége, aki „természetesen” magyar származású. Budapesten született, s 21 éves kora óta, 1935-től külföldön él. Könyvei közül egyet, egy regényt (A köd mögött) akkor fordítottak le és adtak ki Magyarországon, amikor „egy pillanatra” hazatért, 1947-ben. De ugyanebben az esztendőben már Hollywoodban működött... Azelőtt Angliában élt, azután Németországban, most Ausztriában. Sok könyvet írt, meg filmeket és színdarabokat. Állandó sztárja a világ legnagyobb, legtekintélyesebb színházi lapjainak. Akkor sikerült beszélnem vele, amikor – néhány héttel ezelőtt – a Szegedi Balett előadását jött megnézni. Számos más magyar színházban is járt, azzal a céllal, hogy az idei közép-európai fesztiválra válogasson előadókat.

– Milyennek találja a Szegedi Balettet?

– Nagyon tehetségesek. Elfogult vagyok a magyar táncosokkal, mert jól ismerem őket. Brémában dolgoztam egy ideig, a feleségem az ottani balettben volt – azóta színésznő lett, de sose bocsátja meg nekem, hogy elvittem a balettből –, s legalább hathét magyar táncos is tagja volt a brémai együttesnek. Aztán Barbay Ferenccel dolgoztam együtt Münchenben, úgyhogy igen jó véleményem van a magyar táncművészekről.

– Barbay itt volt a szegedi együttes premierjén, öt évvel ezelőtt; bemutatták egyik balettjét.

– Ezt nem tudtam. *Ascher Tamástól* kérdeztem, hova menjek balettet nézni, ő ajánlotta *Imre Zoltánékat,* de aztán azóta másoktól is hallottam, milyen jók. Azt határoztuk el, hogy a nyári fesztiválnak adunk valami tartalmi-stílusbeli egységet, s azt mondtam: Kafka. Nem azt jelenti, hogy egyenesen Kafkáról legyen szó, hanem azt, hogy a fesztivál egésze legyen *kafkais.* Például meghívjuk *Havel* elnököt, neki mostanában volt premierje Prágában, ami nagyon kafkais... Vagy láttam itt a *Zsámbéki Hamletjét,* amit nagyon érdekesnek találtam. Én kétszer csináltam már Hamletet, de persze egészen másként, mint Zsámbéki. Szeretném elvinni Cividaleba, hiszen a Hamlet olyan kafkais... Vagy Kafka olyan hamletes...

– Lehetne definiálni a szót: kafkais?

– Nehéz. Az a baj, hogy van egy Kafka-klisé, szeretik amolyan jelszavakkal meghatározni, hogy mi a Kafka, pedig éppen az a lényeg, hogy definiálhatatlan. Minden interpretációt elkerül, nem lehet őt leszögezni. Ezt Beckett is tőle tanulta; azt mondja például: *nagyon jól érzem magam, mert nem érzem magam jól...* Nekem volt egyszer egy definícióm – mert bár tudjuk, hogy nem lehet Kafkát meghatározni, azért mindig meg akarjuk határozni, ez jó kis probléma ugyebár. Szóval az a helyzet, hogy ha Kelet-Európára gondolunk, nem tudunk más íróra gondolni, aki ennyire kelet-európai lett volna és egyszersmind ennyire univerzális hatású. Az akkori Prága sajátságos német–szláv–zsidó kultúrájából, abból a konfliktusos szimbiózisból jött ez az egészen egyedülálló próféta, számomra a legjellegzetesebb kelet-európai.

– Mit ért azon, hogy próféta?

– Hát nem azt, hogy bármelyik írása is politikailag aktuális lenne ma. Talán a Naplót kivéve. De hogy a valóságunk mennyire kafkai lett... A valóság egyszer csak utánozni kezdte ezeket a legendákat. Kafka írásait. Minden írása egy álom. Hiszen egyik sem egyszerű és világos abban az értelemben, hogy meg tudnánk mondani: aha, itt erről és erről van szó. A szívében egy rejtély van, akárcsak Shakespeare-nél. Én azért szeretem őt, mert... Itt Magyarországon lehet tudni, milyen az, amikor föntről megmondják, hogy mit kell csinálni. De mostanában Amerikában is van egy baloldalról indult tendencia, a „pécé”. Politikailag korrekt – mondják, ha valaki a feketékről ír, vagy a Puerto Ricó-iakról, vagy valamilyen más kisebbségről. Az én szememben meg éppen ennek az ellenkezője a művészet dolga. *A művészet saját magát árulja el, ha kiszolgálja a politikát. Különösen a színház, de az irodalom is: mindig ellenzéki.* Ellenőr. Kafka sosem volt „politikailag korrekt”. Életében flörtölt a szocializmussal, érdekelte, de mindig visszatartotta magát és sose lett olyan vezér-féle, mint Sartre, vagy Brecht. Érdekelte a cionizmus is, élete vége felé tanult héberül; nagyon zsidó volt, de sohasem írta le ezt a szót, hogy zsidó. Lehet, hogy a halála előtt keresni kezdte a szellemi gyökereit, vagy ahogy most Magyarországon divat mondani: *a gerincét.* Csakhogy az igazi írók sose találják meg a gerincüket, mert ha igen, akkor elhallgatnak. *Az írás: keresés.*

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

– Cividaleban kinek az előadása lesz a leginkább „kafkais”?

– Az enyém természetesen. Most, ha végeztem a dolgommal Magyarországon, mindjárt február elején elkezdem, Kafka-estet akarok csinálni.

– Azt írják az ön színházáról, hogy visszatért a szóhoz. Megint hisz a szó erejében?

– Igen. Volt egy idő, amikor úgy éreztem, nem lehet kommunikálni. A színházam kép lett és mozgás. De már évekkel ezelőtt rájöttem, hogy szavak nélkül nem megy. Mivel annyi fecsegés van a világban, nem mindegy, hogyan használjuk a szót. Úgy kellene, ahogy Shakespeare használta, vagy Moliere, Csehov, Kafka. Ő mondta azt, hogy egy könyv legyen olyan, mint egy fejsze; hasítsa föl a bennünk megfagyott tengert. Ez a nagy feladat a színházban is, vagyis elérni, hogy az ott elhangzott szó hasson. Ezzel próbálkozom, de mindig kétséges, hogy elérem-e a célt.

– Melyek a jellemző vonásai, vagy tendenciái a mai világszínháznak?

– Azt hiszem, a keresés. A 90-es évek tendenciája, ami a politikával is összefügg, a konzervativizmus. A német színházban legalábbis. Az egykori forradalmárok megöregedtek, nyoma sincs annak a jó értelemben vett agressziónak, ami korábban jellemezte őket. Menekülés van a ronda valóságtól, az igazságtól – a szépségbe.

– Ilyen már volt.

– Salamon király szerint semmi sem új a nap alatt. Nem olyan egyszerű persze azt megmondani, hogy mi az új, meg mi a régi. Én mostanában sok Shakespeare-t csináltam; minden, ami most történik a világban, a csatatereken, a barikádokon, a parlamentekben, a hálószobákban, az Shakespeare-nél mind megvan. Vagy Büchnernél. Moliere-nél. Ezek az olimpiai kifejezések, hogy mi a *jobb,* pláne: *haladóbb,* ahogy itt a létező szocializmusban mondták – teljes értelmetlenségek. Schönberg jobb, mint Mozart? Picasso, mint Poussin? De a klasszikusok azért klasszikusok, mert ma is aktuálisak. Ha az ember képes kicsiklandozni belőlük az aktualitást.

– Mit tart a magyar színházról?

– Általában nyáron voltam itthon, akkor meg alig van színház. Így hát csak atmoszféráról tudok beszámolni; már jó ideje érzékeltem, hogy vége az izolációnak, egyre közelebb jutunk egymáshoz. Ezt szűrtem le, amikor például *Nádas Péter* darabjait olvastam.

– Sokakat aggaszt nálunk a művészetek iránti érzéketlenség; egyre kevesebben lesznek, akiket még érdekel a színház, a könyv, a zene.

– Ezt tudomásul kell venni, a tényt, hogy nem úgy van már, mint az én fiatal koromban, amikor a színház központi dolog volt. Ma arat a tévé és megbutítja az embereket. De talán éppen azért van értelme a színháznak, mert kisebbségi dolog. Az egyedüli, ami képes – a könyvvel együtt – a szó erejét érvényesíteni, az igazi szóét, ami behatol... Hogy fölhasítsa a bennünk megfagyott tengert. A kép sem képes erre. Először is a kép az mindig szép. Esztétikai élmény. Meglátsz egy fotót és azt mondod: micsoda fotó! Még akkor is, ha a halált ábrázolja. Milyen jól meg van csinálva – mondod egy filmre, ami pedig tele van borzalmakkal. A színházban azonban minden másként van. *A színház eleven, minden este egyedülálló, minden este más, minden este először és utoljára játsszuk. Ezért van olyan közel az élethez. És ezért szép.* Úgy érzem, nekünk, színházi embereknek amolyan apokaliptikus, vagy hősi feladatunk megtartani ezt a kisebbségi dolgot, amit színháznak nevezünk. Olyasmire gondolok, mint amit *Ray Bradbury* írt meg a *Fahrenheit 451-ben,* az ötvenes években: a tűzoltók nem a tüzet oltják, hanem meggyújtják a könyveket, s az egyikük fölvesz egyet az égő halomból, elolvas egy verset és – megváltozik. A diktatúra elől az erdőbe elmenekült emberek mindegyike megtanul kívülről egy-egy művet, s egymásnak mondják ezeket, így tartják fenn, éltetik tovább az igazi szót. *Mi más lenne a dolgunk?*

SULYOK ERZSÉBET

Mesterkurzus

NAGY LÁSZLÓ

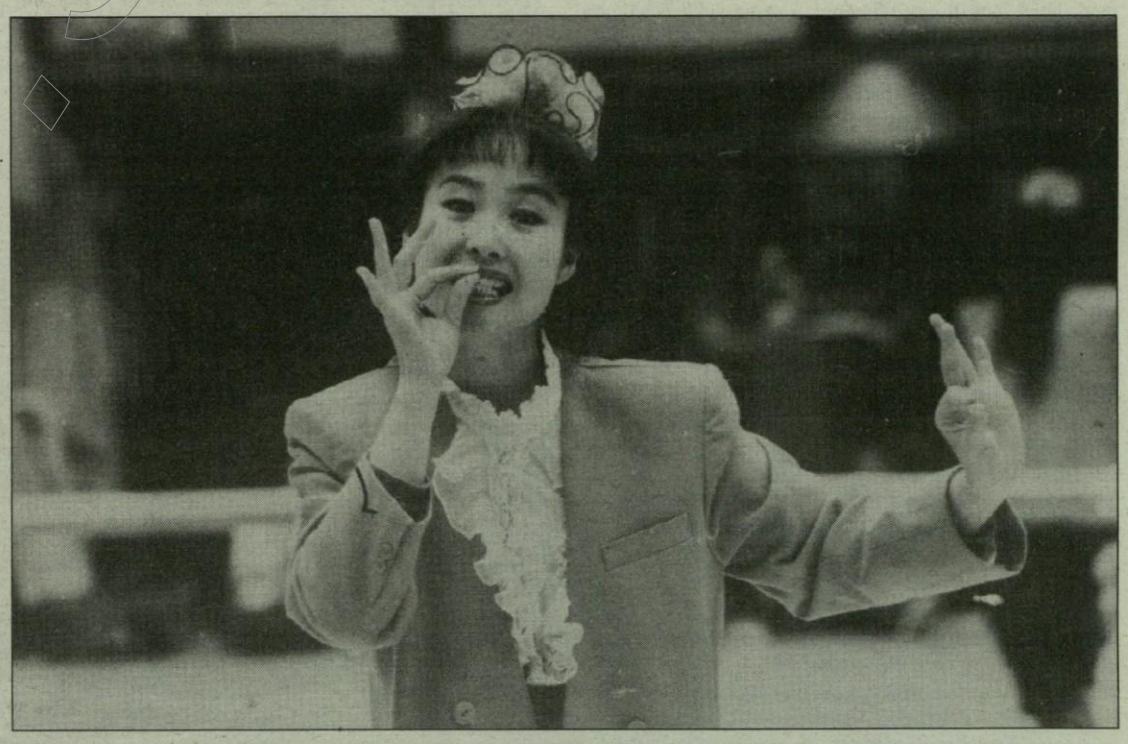

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

Kerüld a csapdát, amíg vagy!

Heller-bemutató a nagyszínházban

„Miért kell ilyen világítási trükköket csinálni? Meg ezek az elhalkuló-fölerősödő zörejek... Olyan '50-es évekbeli az egész" – mondta egy világhíres színházi ember egy szegedi előadás szünetében. Nem A 22-es csapdáját látta, de akár arra is mondhatta volna. Pedig valójában jó színpadot csinált *Eberwein Róbert* a Heller-adaptációnak. A mindent elborító és mindenre használható, sokféle jelentéssel fölruházható hordórengeteg telitalálatos ötlet. A hordók ezerféleképpen funkcionálnak: hol a Clevingert kihallgató hadbíróság pulpitusaként, hol kórházi ágyként, *máskor Őrnagy őrnagy lakókocsijaként, és persze*, „ők" a bombázók is. Feledtetik a hang- és fényeffekthajcihő másféle színháziasságát.

Lehet, hogy nem is a színpaddal van a baj? S van baj egyáltalán?

A színészek... No, persze, legkönnyebb lenne azt mondani, hogy van itt egy félreértés a színészekkel. Mintha mindnyájan azt az instrukciót kapták volna, hogy a poénokra hegyezzék ki ama Heller-féle logikai következtetéssorozatokat, amelyek itt párbeszéd gyanánt adottak, és oly tempóban bugyognak, mint géppuskából a lövedék. Igyekeznek tehát, hol sikerül nekik, hol nem egészen, de az a baj, hogy amikor sikerül, a nézők akkor sem mulatnak. Helyes, ha nem mulatnak, hiszen a szillogizmusokat nem azért írta Heller, hogy mulattasson, hanem azért, hogy értelmezzen helyzeteket. Mégpedig olyan helyzeteket, amelyekről azt szokás mondani: ilyen nincs is! Ez nem lehet igaz! Képtelenség, érthetetlenség, őrület.

S most vagyunk – a logika és zsenge sejtéseink szerint – a baj megnevezése előtt. Az lehet a baj a Heller-regény színpadi adaptációjával, hogy ezt a regényt nem szívesen veszi be a színpad. Még ez a jól kitalált hordós se. Ha mindenáron más közeget akarunk neki, akkor már inkább a – film. Akik erre a színpadra tették *(Kern András* az adaptáló, *Kapás Dezső* és *Korcsmáros György* a rendezők), szintén érezhették a kívánkozását; hiszen úgyszólván snittelték, s némely, trükkfelvételt utánzó szcenikai truvájt is beiktattak.

Most nem arra gondolunk, hogy a színházba viszont dráma kell... Lehet, hogyne lehetne „filmszerű" színielőadást csinálni! Csakhogy akkor az kell, hogy a néző ne vegyen észre minduntalan következetlenségeket. Hogy csak a legföltűnőbbet mondjuk, ezt a – talán – utasításra végbevitt poénkodást például; mert ha filmesre vesszük a figurát, akkor nem poénkodunk, akkor a világ legtermészetesebb modorában beszéljük a helleri szillogizmusokat. Akkor ez a nyelvezet a sajátja Milónak, a géhásnak, Clevingernek, Natelynek, a Lelkésznek; nekik mindanynyiuknak. Az őrült párbeszédek magától értetődő reakciók mindarra, ami velük történik. Nem pózok ezek, hanem az ember reflexszerű kísérlete arra, hogy a beszéddel, az értelemmel kövesse az értelmetlenséget.

Ezzel a játék-, vagy inkább beszédstílussal érzékletesebb lenne a Heller-féle végkövetkeztetés az, amelyikhez mások is eljutottak persze. *Pirandello* például. Figyeljük, mit mond az ő *Henrikje*, aki olyan pedánsan bepalizta egész környezetét, elhitetvén, hogy őrült: „*...játszom itt az őrültet; s ráadásul nyugodtan játszom. A rosszabb helyzetben ti vagytok, mert ti nyugtalanul élitek a magatok őrültségét, nem tudtok róla, s nem látjátok, mik vagytok!*"

Most nézzük, mit mesél Yossarian a géhás Milónak az ő géhás elődjéről: „*Megmérgezte a századot... Legénységi szappant kevert százszámra a csicsókába... Két pofára zabáltunk, és repetáért ordítoztunk. Mindnyájan tudtuk, hogy betegek vagyunk, de arról fogalmunk se volt, hogy megmérgeztek bennünket.*"

Vagyis az a helyzet, emberek – vonta le a végső következtetést Heller –, hogy a mindenkori valóságunk számos helyzete akkor is fölfoghatatlan ésszel, ha nekünk, észlényeknek fogalmunk sincs erről, és mindegyre úgy hisszük, hogy mégis fölfogható... Vagyis körülbelül az a helyzet, emberek, hogy ez az egész, az életünk – egy nagy abszurdum.

Ámde. Hogy milyen nehéz dolog mondatok logikus egymásutánját a színpadon „eljátszani", s ráadásul a fönti következtetéshez eljutni – erre akár mintapélda lehetne a szegedi 22-es. Lehetséges, hogy a fönti következtetéshez el kell jutni színpadi közvetítéssel is, mert mi másra való akkor a színpad; de szinte lehetetlen.

Az történt, hogy Heller szillogizmusai gyakran követhetetlenné váltak, kiürültek. Márpedig ezek itt a tartópillérek, nélkülük összerogy az egész építmény. S a rogygyant építmények mind egyformák. Unalmasak.

Ebből az előadásból hiányoztak némely, talán a filmes világból lopható eszközök, amelyek megtámasztották volna a párbeszédeket. Tanult nézőtársam például úgy találta, hogy Clevinger kihallgatásakor megindulhatott volna a tábornokék alatt a föld (forgószínpad), s akkor a szegény Clevinger aztán tényleg oda lehetett volna, ad absurdum... Máskor más történhetett volna, de ezt már a rendezők igazán jobban tudhatják.

Ha ettől eltekintünk, s nézzük, amit láttunk, azt kell mondani, hogy *Király Leventének* (Cathcart) igen-igen jó pillanatai voltak. Az ő főtisztje az őrületbe öntörvényűen illeszkedő figura volt; pont olyan benyomást keltett Király, mintha bizony elképzelte volna, milyen is az az esztelen közeg, s benne hogyan létezne, ha ő lenne Cathcart. Színészkedett. *Hegedűs Zoltán* is. A Cevinger-kihallgatást csúcsjelenetté nagyította, hiába is próbálták elrontani a többiek azzal a „ki kinek a lábán áll"-ripacskodással. Mármár drámát produkált ebben a drámaiatlan, tipikusan leíró jellegű darabban. Hogy ugyanez nem, inkább csak melodráma sikerült az utolsó jelenetben *Kovács Zsoltnak,* az nem neki róható fel. Ez az utolsó jelenet tűnt az előadás leginkább kidolgozatlan részletének, pedig az összes többi részletre is ráfért volna az a *színpadi finommunka,* amely nélkül az amúgy is megoldhatatlannak tetsző feladatot nem is lehet jól megoldani. Csak „valahogyan". Valahogyan megcsinálta Kovács Zsolt is Yossarian szerepét, mert jó színész; de mintha nem segített volna neki senki. Ingadozott hát többféle stílus között, és nem győzték meg az egyiknek a helyességéről. Kár. *Jakab Tamás* géhás Milója következetesebbre sikerült, viszont mintha árnyalatnyit eltévesztette volna a színpadot, s azt hitte volna, egy Brecht-darabban játszik. Neki sem segítettek.

Következtetés: ha arra szánjuk rá magunkat, hogy egy ilyen nehéz színpadi „dolgot" vállalunk, mint a 22-es, akkor mindennek klappolni kell ahhoz, hogy siker legyen; minden meg csak akkor klappol, ha mindent meg is teszünk ezért, s nem csak annyit, amennyi – éppen most – tőlünk telik; ha – éppen most – nem telik tőlünk annyi, válasszunk inkább könnyebbet.

S. E.

Kisszínházi levél

Kisvárosi Hair

Azt hiszem, van egy kis probléma ezzel a darabbal, a szerkezettel tudniillik, merthogy már–már megbocsáthatatlanul hosszú, lapos és eseménytelen az első fertályóra, hogy aztán befejezésben zavarbaejtően gyorsan, talán túlpörgetve érkezzék a tragikus-szomorú végkifejlet. *Kun Zsuzsa* igen sokat tett azért, hogy ezt ne érezzük, csakhogy a lehetetlenre ő se képes. Pletykában elbeszélt két esztendőt láthatunk a klimaxon már túlesett *Truvy – Fekete Gizi* – fodrászüzletében, ahol a városka néhány exkluzív hölgye csaknem naponta összejön, nem is annyira hajuk szépsége, mint inkább a könnyed együttlét, a társaság, s a beszélgetés kedvéért. Az áldott pletykáért. A hírért, amely mozgatja a világot. S nem csak a világ női felét, de a férfiasabbét is, hiszen némileg érdesebben, több illetlen kötőszóval, s valamivel több cigarettafüstben és alkoholpárában hasonló történik a hímneműsített kocsmában is. Arról lenne szó, hogy a világot minduntalan el kell mesélni, ki kell mondani? Igenám, de hogyan? Meg is jegyzi egyszer majd a rendre elégedetlen, eleinte tán csak a kutyáját imádó vénkisasszony, *Valery* – az újfent ellenállhatatlan *Hőgye Zsuzsa* – a sejtelmeskedő *Shelbynek* – az igen szép, hamvas és kellőképpen naiv Fazekas Andrea –, hogy itt, mármint a fodrászatban, nem maradhat semmi titokban. Nem ám! És persze igaza lesz, mert bár a lényeg, vagyis a legfontosabb, nagyon sokáig titokban marad ezek előtt a minden szempontól kielégítetlen hölgyek előtt, azért egy tragikus áldozatvállalásssal végül az is kiderül, hogy ők maguk milyenek voltaképpen. Shelby tragédiája kiemeli, kiemelteti őket a csinált szépség hamis maszkja mögül. Ott állnak majd pőrén, védtelenül, és bizony-bizony: szépen. Nekem legalábbis ezt mondta Kun Zsuzsa könnyed, érzékeny rendezése. Csakhogy elbírják–e e szépség szokatlan, soha nem tapasztalt súlyát? A dráma attól dráma, hogy egy kicsit mindenki magára döbben, és amit nem akart látni, most meglátja. De meddig látja? Meddig van szemne, érzéke, lelkiismerete, ereje hozzá? Az istentelen Valery például bevallja, hogy igenis imádkozik. *Clairee,* az özvegy – *Fodor Zsóka* – bevallja, hogy igenis szereti a kiállhatatlan Valeryt. A mindvégig visszafogott, a tragédiát valahogy előre sejtő anya – *Dobos Kati* – belátja, hogy Shelbynek volt igaza – cukorbajosan is vállani kell a szülést –, vagyis hát nem belátható igazság ez voltaképpen, hanem olyféle humánus kényszerűség, amelyet, ha nem vállal az ember, örökké őszintétlen babarózsaszín marad, ha pedig megteszi, sok esélye tovább élni nincsen. Két évig tart az út ezekig a belátásokig. Mert a fodrásznő filozófiája, amit egyébiránt mindannyian vallanak az, hogy természetes szépség nincsen. Márpedig ha nincsen, akkor azt csinálni kell, kreálni, elképzelni és ondolálni, kisütni, kifésülni. Rárakódik az életünkre a smink. Akár a guanó, mondhatnánk, itt hamisítatlan magyar gondolatokat is fölidézve. Mármost ha lehet érvet találni e darab honi, vagyis szegedi kiválasztása mellett, akkkor az bizonyára ama kortünet, hogy a mi világunk is mesterségesen, ha tetszik hamisan, önáltatóan, akar szép lenni, miközben éppen így nem az. Szóval, nem lenne igaz a tételmondat? Hogy igenis van, létezik szép dolog saját természete által? S a szép kizárólag így szép? Vajon kiderül–e ez? Hogy végérvényesen, és visszavonhatatlanul belátják a szereplők? Azt hiszem, nem derül ki, és a kisvárosi asszonyok néhány világos, őszinte és természetes pillanatuk után pontosan oda érkeznek vissza, ahonnan két évvel ezelőtt elindultak. Hogy mire gondolok, akkor ezt mindjárt el is mondom.

Harlingnak meglehetősen pontos és nem túlzottan kedvező véleménye van a vallásról. Ezt jelentést a fodrászsegéd *Annelle* tenyeres-talpas figurája – *Müller Júlia* – hivatott prezentálni, aki egy–két személyiségbéli átalakulás után a metodisták áhítatos gyülekezeténél köt ki, s lelkesen imádkozik a rosszat rosszra halmozó honfitársai lelki üdvéért. Mint például Valery lelkiüdvéért, akinek egy alkalommal vagy százötven levelet küldenek – az idős hölgyet megjavítandó. Nem nehéz belátni, hogy ez is lelki szemfényfesztés, ájtatosság, s éppen úgy a kisvárosi életet belepő SMINK, vagyis a kollektív őszintétlenség része. És akkor az anya nagyjelenete után, amit *Dobos Kati* szívszorító fájdalommal és természetességgel játszik el, mit tesznek a hölgyek? Annelle javallatára kanonizálják a szülésbe belehalt Shelbyt. Szentté avatják. Mosolygó őrangyalocskát csinálnak belőle. Elemelik maguktól, vagyis elemelik az élet természetességétől, mert már képtelenek igzán természetesen élni, s újra kezdődik valami különös szemfényvesztés. Úgy hiszem, a darab csapdája éppen ez a választási lehetőség, hogy tudiillik őszintének, avagy őszintétlennek fogjuk föl a szentté avatás hirtelen jövő, samponillatú aktusát. A tiszta pátosz, avagy a rejtett irónia mellett döntünk? Azt hiszem, Kun Zsuzsa rendezésében ez a döntés épp a két lehetőség határvonalán áll – de mégis inkább az irónia felé fordulva. Nem tudom, talán csak egy–két mozdulat, élesebben, keményebben megformált gesztus kellene, ahhoz hogy az illúzióveszteés egyértelmű legyen. Csakhát egyértelmű–e az illúzióvesztés? Mert ha azt mondom igen, akkor ez körülbelül annyit jelent, hogy Shelby hiába tette meg, amit tett. Ez pedig rettenetes dolog lenne.

DARVASI LÁSZLÓ

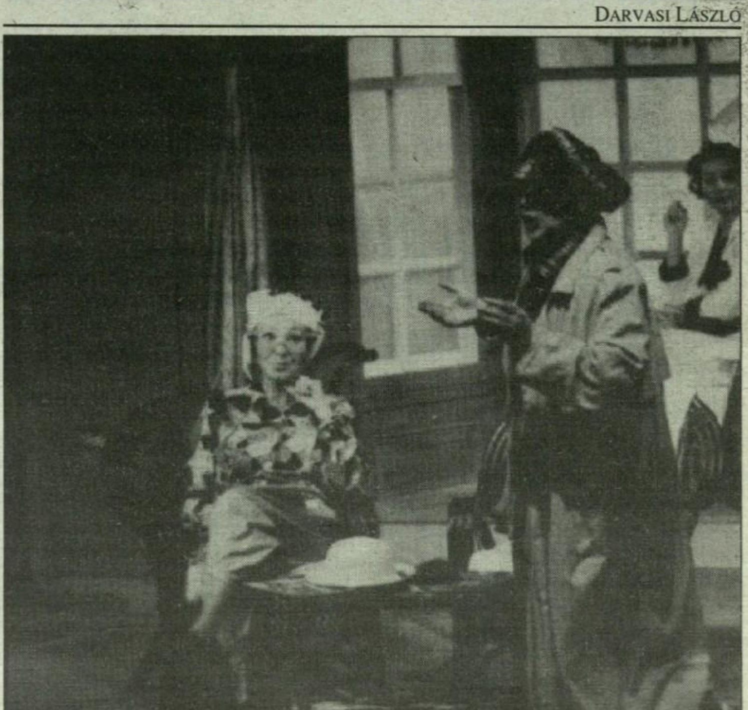

Autópálya-régészet,

avagy a magyar muzeológia Bős–Nagymarosa?

Napjainkban a földbe zárt múlt kutatásának új ága van kialakulóban: az épülő autópályák nyomvonalának régészeti előkutatása, az építkezés megindulása előtt a pusztulásra ítélt lelőhelyek felmérése, majd feltárása, a leletek megmentése és tudományos értelmezése. Első pillantásra mindezek semmi újat nem jelentenek a régészet kialakult gyakorlatához képest. Valójában a magyar régészet több mint egy évszázados története során hasonló kihívással még soha nem találkozott.

A folyamatosan épülő vagy tervezett autópályáink teljes hossza több mint kettőezer kilométer, amiből *a Csongrád megyét négyfelé osztó M5-ös és a déli autópálya megyénkre eső szakasza 112 km.* A munkagépek valószínűen 1993-tól egyszerre több szakaszon megindulnak, s így – menteni ami menthető – a nyomvonal mentén *2 kilométeres sávban* (a déli autópálya esetében ez a szélesség szerencsére csak 500 méter) a régész első feladata a felszínen található leletek – kerámiatöredékek és egyéb tárgyak, elpusztult házak, szétszántott sírok nyomai – felderítése, összegyűjtése, felmérése; egészen pontosan *128 millió négyzetméteres terü-leten.* Az anyagnyerőhelyek, fel-lehajtópályák és parkolók területével együtt, körülbelül 150 millió négyzetméter. Ezután következik az autópálya és a hozzá tartozó építmények nyomvonalán a felderített lelőhelyek – egykori falvak, temetkezési helyek – feltárása, ami ez esetben 7 millió 840 ezer négyzetméteres felületen várható. Miután a régészeti terepbejárás nem gépesíthető, *a terület részletes átfésülése gyalogszerrel történik* – a terepadottságoktól függően átlag 10 méteres közökkel felálló csatárláncban –, az iménti számok jól érzékelhetően jelzik a feladat nagyságát. Ha hozzátesszük, hogy egy 10 ezer négyzetméteres terület korszínvonalon végzett feltárásához (a feldolgozáshoz ideálisan arányos) évi két hónapos, megszakítás nélküli terepmunkával 15-20 év szükséges (amint azt a gorzsai, ópusztaszeri és szegvári ásatásaink példája igazolja), már nem szükséges különösképpen magyaráni, mi is az autópálya régészeti lényege. *Az autópálya nyomvonalának szakszerű feltárása ugyanis a megyénkben dolgozó hét régész számára, a fenti számítások alapján, 420 éves feladat lenne!*

Ám egyelőre a kezdet kezdetén járunk. A néhány hónapja folyó munka azonban *így is megdöbbentő eredményeket és hasonló perspektívát tárt elénk.*

Az első munkafázisban az M5-ös autópálya Csongrád megyei szakaszának a kétharmadát sikerült bejárnunk, ami 4 millió 800 ezer méter hosszú távot jelent, átlag 20 résztvevővel. Ez a teljesítmény más megyékben nehezebben érhető el, hiszen számunkra a szegedi egyetem régészeti tanszékének tucatnyi hallgatója mindennapi segítséget jelentett. Ez közvetlenül lemérhető az eredményekben is.

A közel 50 kilométer hosszú szakaszon 283 régészeti lelőhelyet fedeztünk fel, ami 382 egykori települést jelent. Ezek kiterjedését, morfológiáját, a talaj és a leletsűrűség jellemzőit külön-külön felmértük, és adatlapokon, térképeken rögzítettük. Az előkerült leletek száma több ezernél tart. Bár a Duna–Tisza közén a települési viszonyok lényegesen különböznek a tiszántúlitól, összehasonlításként megemlítendő, hogy az MTA Régészeti Intézete Békés megyei topográfiai munkái során négyzetkilométerenként 1,5-2 lelőhelyet regisztrált, – ez Csongrád megye esetében 5,6 lelőhely/négyzetkilométer. *A számottevő különbség – a települések ilyen sűrűsége – alapos elemzést igényel.* A vízrajzi, talajtani és botanikai megfigyelések szerint ugyanis a Duna–Tisza köze az időszámítás előtti évezredekben nem a futóhomok megkötése előtti „homoksivatag" képét mutatta. A cserjés-bokros-ligetes táj csak a népvándorlás kortól kezdődően, az ide koncentrálódott állattartó közösségek miatt vált a középkor végére homoktengerré, amit csak a szikes tavak, vízállások, semlyék tettek tagoltá. A szarmaták, hunok, avarok majd a honfoglaló magyarok után az itt letelepült kunok hatalmas állatállományaikkal túllegeltették az egykori füves-cserjés pusztákat.

Jóllehet az előzetes vizsgálat csak az év közepére fejeződik be, máris jelentős régészeti eredményekről számolhatunk be. Meglepő a régebbi kőkor – átmeneti kőkor – emlékeinek jelentkezése a vártnál nagyobb számban (előzetes becslés szerint a lelőhelyek 2 százaléka), ami új megvilágításba helyezi az Alföld termelőgazdálkodás előtti korokról kialakult képét. Ha az ásatások igazolják előzetes gyanúnkat, a Duna–Tisza köze nem volt néptelen az első élelemtermelő közösségek megjelenése, azaz 8000 évvel ezelőtt sem.

Az újkőkor és a rézkor folyamán – ha a felszíni leletek jelentkezésének hinni lehet – a terület meglehetősen gyéren lakott. A településeknek mindössze 3,8 százaléka származik ebből az időből, ami nem meglepő, hiszen a nagy folyóvizektől (a közlekedés, szállítás, csere útvonalaitól! távol, az agrotechnika korabeli alacsony szintjén élő, komplex gazdálkodást (a földművelés-állattenyésztés-gyűjtögetés-vadászat azonos súlya) folytató közösségek még nem nélkülözhették a folyók menti ártéri erdők fa- és vadállományát, az áradványos jó termőtalajokat, s csak elvétve merészkedtek a létfenntartási feltételeiktől távol eső, elsősorban állattenyésztésre alkalmas területekre. Ugyanez a kép jellemző a terület korai és középső bronzkorára is (i. e. 4200-1300). Az e korból előkerült települések zöme az időszak végéről származik (10 százalék), ami új, állattartó népek megjelenését jelzi. Ugyancsak a kevés földművelésre alkalmas terület a magyarázata a viszonylag gyér vaskori megtelepedésnek is (18 százalék). A felszíni leletek is egyértelműen jelzik, hogy a népvándorlás kor állattartói szinte elözönlötték a vidéket. Az összes lelet 20 százaléka származik ebből az időszakból. Különösen jelentősek az eddig alig ismert avar településnyomok.

A honfoglalástól kezdődően a török korig a letelepüléssel és *a hosszú időn át tartó konszolidációval kialakult nagy településsűrűséget tapasztalunk* (32,5 százalék). Érdekes, figyelemre méltó adat, hogy a települések száma a 19. századig ugyanennyi maradt, amire a török pusztítás és az ezt követő telepítések egyensúlya ad magyarázatot. Bár a régészet és a néprajz határterülete ez az időszak, a részletes terepbejárással jól követni tudtuk a tanyásodás megindulásának a folyamatát, ami már korabeli térképekkel is egybevethetően átvezet az újkor történetébe.

A leletek korhatározását a régész szakismeretén kívül ritka leletek is segítették. *Jelentős számmal kerültek elő római- és középkori pénzérmék, nálunk ritka, római kereskedelmi tárgyak (ún. terra sigillata utánzatok), bronzkori- és újkőkori fém-, ill. kőeszközök.*

Munkánk tehát máris meglepően eredményes volt.

És a folytatás?

Az autópálya építésével elpusztuló több ezer éves települések, temetők megmentése, tudományos feldolgozása nemzeti érdek. Az építkezések beruházói biztosítják a feltárások költségeit. A feladvány azonban így is lélegzetelállító. Jobb esetben is mindössze három év áll rendelkezésre a területre, időre és munkára nézve is jóval nagyobb léptékű feladathoz. A megyében jelenleg dolgozó néhány régész számára szinte megoldhatatlan feladat. Külső segítség nem várható, hisz a többi érintett megye hasonló vagy még szorultabb helyzetben van, s itt legalább a régészhallgatók könnyítenék a helyzetünkön. A magyar régészet azonban nem készült fel ilyen gigászi feladatokra. A Csongrád megyében évtizedek óta folyó, világhírnévnek örvendő ásatások és kutatások (Gorzsa, Ópusztaszer, Szegvár) sorsa is veszélyben forog. A szakember-utánpótlás hosszabb időn át tartó alkalmazására alig van remény; hisz az autópályamunkák szakaszosak, s a kezdők számára hosszabb távon ez létbizonytalanságot jelenthet, ha ide kötik magukat. *A rendszerváltozással még nem alakult át a kutatás, a muzeológia felépítése, s a korábbi évtizedek aránytalan struktúraépítése országosan köszön most vissza.* Míg Nyugat-Európában az autópálya-régészet a kezdő szakemberek kiképzésének, kiválogatódásának a szintere, hazánkban a működési feltételekkel és bizonytalan helyzetükkel küszködő múzeumok többnyire „csak" néhány – Csongrád megyében már középkorúvá érett – szakemberüket tudják felvonultatni. Az autópálya-terepbejárások az archaeológia számára is előrelépést, új lehetőségeket, eredményeket jelentenek, azonban ez a kép a rákövetkező ásatások esetében a visszájára fordul. Az erőltetett ütem, a sürgető határidők, illetve az ilyen méretű munkához szükséges szakemberszám és infrastruktúra hiánya *csupán a szó szoros értelmében vett leletmentést jelenthet,* semmint korszínvonalon végzett kutatást. Ez jó ujjgyakorlat lehet kezdők számára, ám meggondolandó, jól gazdálkodunk-e szürkeállományunkkal, ha kvalifikált szakembereket vonunk el hosszú, évtizedes kutatásaik befejezésétől, hogy felgyülemlett szellemi energiáikat tűzoltásra kényszerüljenek fordítani. Az ország múzeumai egyre inkább puszta működési feltételeik megszerzéséért küzdenek. Ilyen körülmények között további gond a feltárandó, kiszámíthatatlanul nagy mennyiségű leletanyag restaurálása, raktározása és nyilván tartása. Nyugodt lélekkel háríthatjuk-e utódainkra ezeket a megoldatlan, évtizedek múlva is feladatot jelentő problémákat?

Komolyan felmerülő kérdés az is, *miért csupán a régészet ügye az autópályák előkutatása.* Terepmunkáink során pusztulásra ítélt évszázados tanyák egész sorával találkoztunk, s a nyomvonal átszeli azt a szatymazi határrészt is, ahol a századforduló szegedi polgárságának kedvelt tanyái, nyaralói még állnak, sajátos építészeti stílusukkal egyéni arculatot kölcsönözve a tájnak. *Így a néprajzi, történeti, természetrajzi sőt tájesztétikai felmérés éppen olyan elengedhetetlen lenne, mint a régészeti kutatás.*

Ha meggondoljuk, hogy a déli autópálya értelmét hányszor kérdőjelezték már meg a környezetvédelem, a várható kihasználtság szemszögéből, a számunkra beláthatatlan következményekkel járó terhek lavináját megindító feltárások csak megerősítik kételyeinket. Természetesen az M5-ös autópályára nagy szükség van, hiszen – többek között – ezen át juthatunk Európába. Meglehet, ez így is lesz. Az útnak azonban két vége van. Félő, hogy az érintett megyék régészete ezen zuhan vissza korábbi, évtizedekkel ezelőtti állapotába.

HORVÁTH FERENC
TUD. FŐMUNKATÁRS

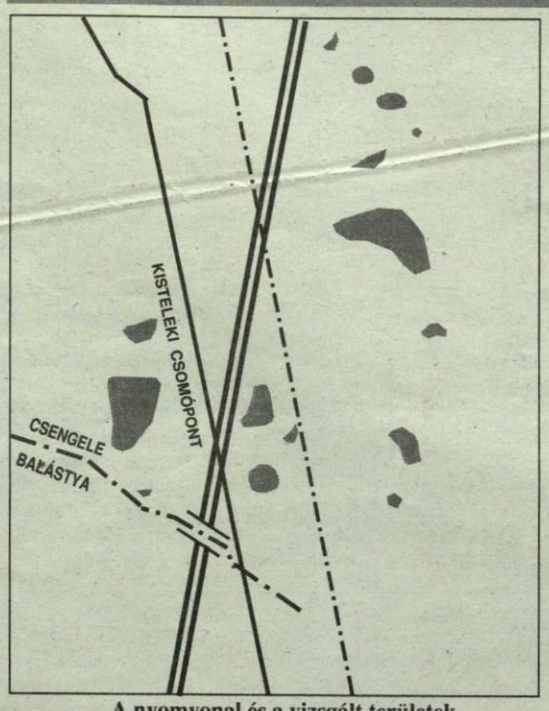

A nyomvonal és a vizsgált területek

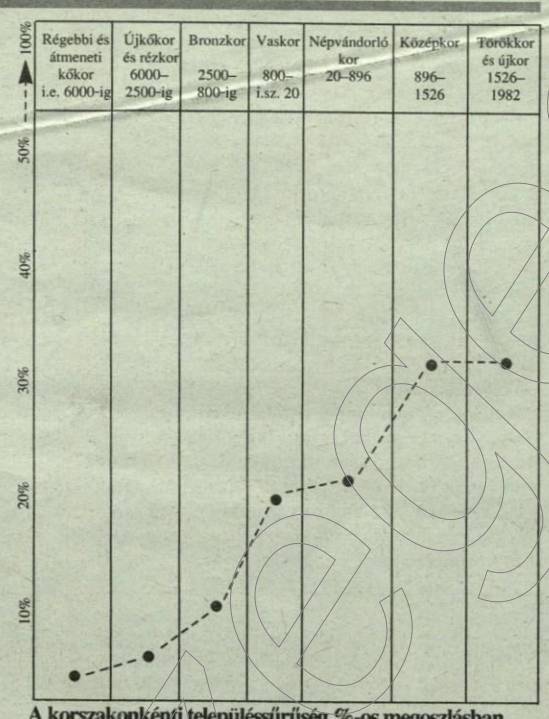

A korszakonkénti településsűrűség %-os megoszlásban

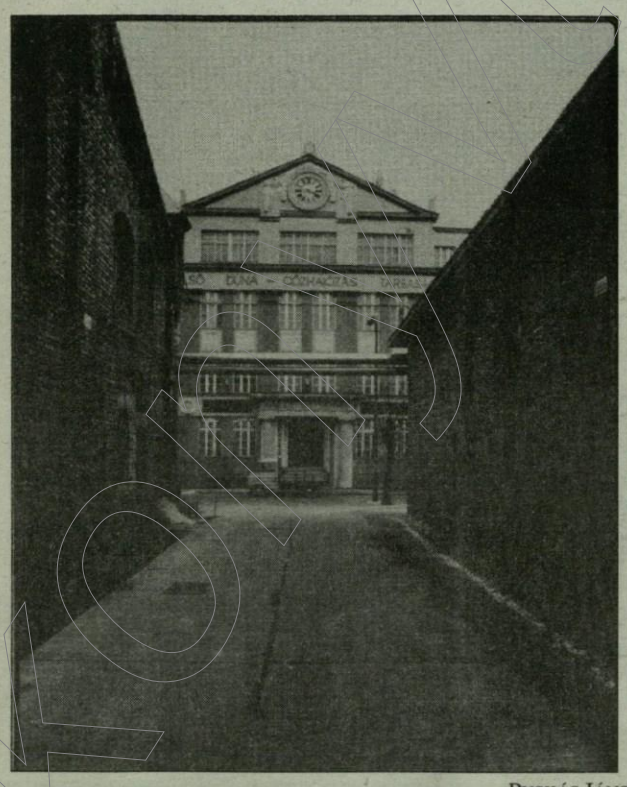

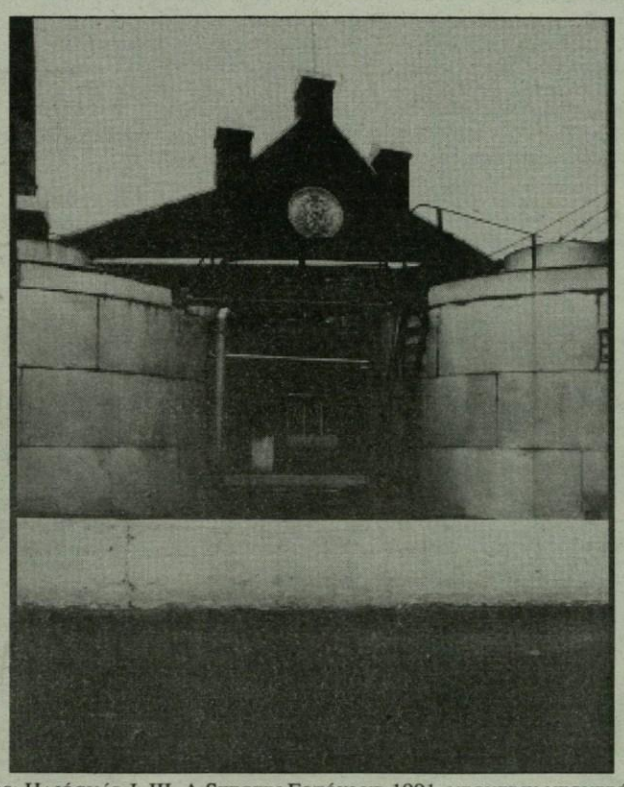

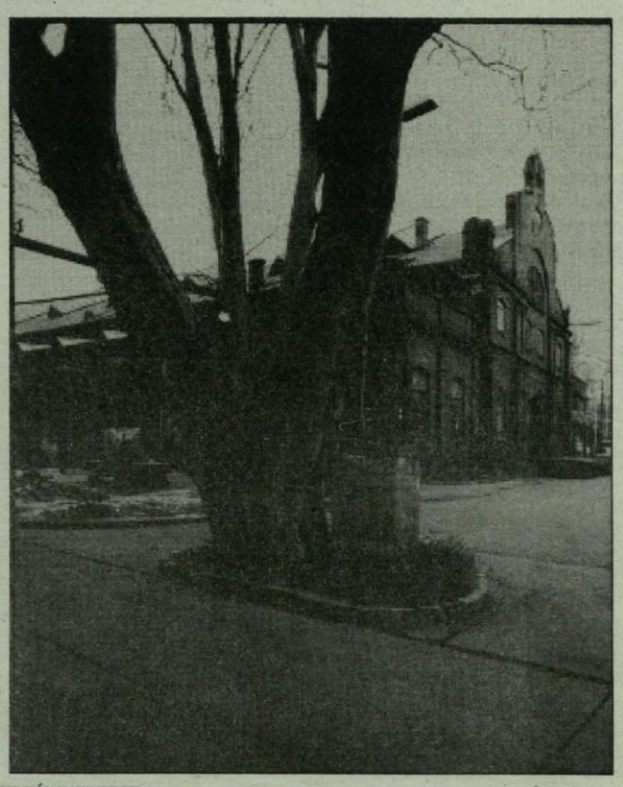

PUSKÁS JÁNOS: HAJÓGYÁR I–III. A SZEGEDI FOTÓKLUB 1991. NEGYEDIK NEGYEDÉVI DÍJNYERTESE

Szeged „nagyágyúja”

Arcképvázlat Pillich Kálmán hites ügyvéd úrról

Ölest jóval meghaladó, vaskos termetével ha szólásra emelkedett a tanácsteremben, hogy stenkori hangján, mint a „város nagyágyúja” gúnyos kirohanásokat intézzen a tanács ellen a közjó érdekében – olyan csend lett, hogy a légy zümmögését is meg lehetett hallani...

Pedig *Pillich Kálmán hites ügyvéd úr,* jóllehet nem volt mindennapi ember, a saját házatáján sem tudta a rendet, takarékosságot, a tervszerű s célszerű munkát meghonosítani. Irodájával édeskeveset törődött, különösen akkor, amikor égiháborúnak beillő felfordulást rendezett benne.

Nyájas, előzékeny modorú ember volt, de a legjelentéktelenebb dolog is kihozta a sodrából. Elhanyagolta gazdaságát is. Díszkertje szomszédságában volt a szemétdomb. Háziállatként öreg mackót s kivénhedt, kusza tollú sasmadarat tartott ketrecben.

Érdemei sem mindennapiak. Az 1876-os és 1879-es árvízi veszedelmek idején egyike volt azoknak, akiknek a bajban helyén volt a szívük és a fejük. Tagja a királyi biztosságnak is, attól kezdve, hogy *Bakay Nándor* leköszönt erről a tisztéről. Hagyományosak voltak március 11-én, évente megrendezett vacsorái, melyeken a város akkori vezetői vettek részt. Meglepően tájékozott volt a város minden dolgának legapróbb részleteiben is. Nem is csoda. *A városi tisztviselők apraja-nagyja jórészt a Pillich-rokonságból került ki.* Sok volt azok között a „kis sógor”, a „kedves komám”, meg a „kisöcsém”, akiket mindig az öreg harcos pártfogolt, ha az állásba jutás ideje elérkezett.

Vérében volt a kártyaszenvedély és a vadászat. Utóbbi szimbólumaként mindig az íróasztala alatt hevert, s orra alá büdösített Kicsi nevű kutyája. Kövér volta miatt Pillich rendszerint kocsiról vadászott, s onnan lövöldözött a lovak füle fölött a nyulacskákra. Tíz év alatt háromszor-négyszer is felfordították kocsiját a béresek a megriadt lovakkal úgy, hogy késő öregségében már mankóval kellett járnia.

Mimi nevű nőstény óriás medvéje 1894-ben került újszegedi kertjébe. A cirkuszban atlétákkal viaskodott, s mindig győzedelmeskedett az ember fölött. A nagyérdemű közönség hálás lehetett produkciói iránt s megjelenésekor mindig a tetszés moraja zúgott fel a nézőtéren. Fogadások is elhangzottak ilyenkor – akár Jack London regényeiben – rendesen a medve javára... Legnagyobb sikereit a Valéria téri bódék publikuma előtt aratta. Bizony, Napoleon dicsősége is lehanyatlott Szent Ilona komor szirtjei mögött – Mimi is letűnt a szereplés szinpadáról. A dorozsmai közönség ugyan megbámulta az utcákon végigvezetett hatalmas állatot, de a viadalára már nem volt kíváncsi, sokallva az érte járó 5 krajcárt. A spekuláns impresszárió eladta a fiskálisnak.

Így került szegény medve Pillich Kálmán asílumába. Ott élt 1913-ig, akkorra megvakult, szőrét is jócskán elhullajtotta. Beszélik, hogy egy kis leánynak, aki ingerelte a ketrecbe zárt állatot, leszakította a félkarját. „Vérmedve” lett belőle, s el kellett pusztulnia. Kimondatott rá a halálos ítélet. (Egyes verzió szerint Pillich vadásztársai egy alkalommal távollétében, „vadászatot” rendeztek rá.)

Pillich Kálmán legendás alakjának sok bámulója volt, így a fiatal *Juhász Gyulát is csodálattal töltötte el.* Emlékét őrzik: a róla elnevezett utca Újszegeden, *Károlyi Lajos* által festett nagysikerű portréja a múzeumban (*Vágó Pál* árvízképén is megbúvik a kísérők között) nem különben egykori ügyvédbojtárjának róla írt regénye: A nagy diktátor s nem utolsósorban jelképes fegyvernöke, a barna medve kitömött példánya a természetrajzi kiállításokon.

*

Pillich Kálmán *Szegeden született 1840-ben.* Összes alsó- és középiskoláit itt végezte, természetesen a piaristák alatt, mely körülményből magyarázható sok hazafias ténye is. Két személy gyakorolt különösebb hatást fiatalkorára, áldott jó édesanyja, a nemes lelkű „Grószi”, s Szeged „kis Széchenyi”-jének tekinthető *Osztróvszky József,* kinek irodájában ügyvédi gyakorlati éveit töltötte. Felsőbb iskoláit részben Bécsben végezte el, ahova őt a pesti egyetemen felszínre került német rendszer üldözte ki. Csak a szabadság pitymallásakor, 1860-ban került vissza Budapestre, majd szülővárosába, hol *Eördögh Mihály* s a már említett Osztróvszky-irodákban töltött évek után ügyvédi irodát nyitott. Ennek vezetése mellett állandóan részt vett a város közügyeiben, s így a városnak, s mi több az alvidéknek” közszeretetben s közbecsülésben élő alakja lett.

Egyik jellemvonása volt a *rendkívüli agilitása,* mely őt szülővárosában a legnagyobb munkakörű emberré avatta. Egész életében megvetette az egyoldalúságot. Sokoldalúsága – volt ügyvéd, háziúr, földbirtokos kertész, szelíd- és vadállat tenyésztő, árvízvédő vonalfőnök, város-rekonstruktor, közügyi- és társadalmi tényező, vadász stb. – már abban is megnyilatkozott fiatal korában, hogy ő csinálta Szegeden a legelső szandolint.

Irodája az élet minden bonyolult viszonyára nézve tanáccsal szolgált a „tanács nélkül szűkölködőknek”. Nemcsak ügyvéd volt, *advocatus,* hanem a legnemesebb értelemben vett arbiter elegantiae, azaz *választott bíró, az ízlés irányítója, elismert szaktekintély* is.

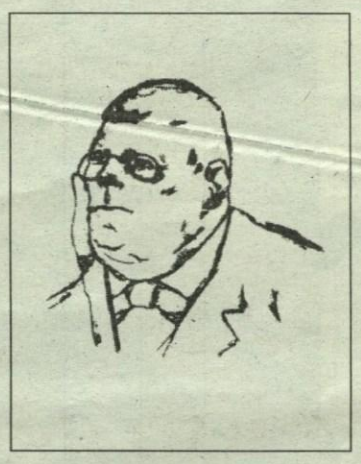

Dolgai végzését zseniálisan oldotta meg. Egyszerre diktált egy fenyítő följelentést, egy keresetet s ezzel egy „ukáz”-t kedves kertészének Újszegedre, vacsorára szóló meghívót, s közben „erélyes szavakat intézve kisasszonyához, házvezetőnőjéhez, a vacsora minőségére vonatkozóan”.

A bíróságokkal állandó jó viszonyt tartott fenn. Dús asztalánál gyakran látta őket vendégül, s annak ellenére, hogy a tárgyalásokon rendszerint későn jelent meg, emberemlékezet óta példátlan volt, miszerint őt valamelyik bíró „elmakacsolta” volna.

Vett egy kertet Újszegeden, melynek kerítését mindaddig kijebb tolta, míg ebből tekintélyes földdarab nem lett. Az emiatti háborgások hullámait korai virág- és zöldségküldeményekkel csillapította. De érdeme, hogy ő alkalmazott először marhanyíró ollókat, s a sertéstáplálás terén is úttörő volt. Nagyszámú falkáit az újszegedi ólakból a szőregi vásárra való hajtatás címén áthajtatta a torontáli tanyája melletti töltésre, s délután pedig vissza. Az egész falka eszerint egész nap költség nélkül nyaralt. A város törvényhatósági bizottságában „praedomináns” szerepe volt, mint említettük, a 13 tagú Pillich rokonság révén is. Ez magyarázta félelemgerjesztő befolyását.

Mint árvíz elleni védekező szakférfiú is elsőrangú tekintélyt szerzett. Bár a tanács mindig őt küldte ki vízvédelmi biztosnak az újszegedi gátra, gondolva, hiszen az ő birtoka is ott van, ám Pillich Kálmánban volt annyi idealizmus és szeretet szülővárosa iránt, hogy *az egyéni érdekéltség hidegen hagyta.*

Mint város-rekonstruktor tagja volt a kisajátítási, illetőleg a telekosztó bizottságnak, ahol ritka szorgalommal dolgozott. Alapelve az volt: megteremteni a szelíd harmóniát magán- és közérdek között.

A vakmerőségig menő merészség is jellemezte őt. Ennek fiatal korában is tanújelét adta, amikor 1849-ben barátjával ott ődöngött a Tisza partján, ahol a Zsótér-magazin (töltény, illetőleg gyutacs gyártó műhely) a levegőbe repült. *Mesélték, mint húzatta le egyik vadászatáról hazajövet a matyhidi csárdában Rózsa Sándorral a csizmáját* (örök rejtély maradt, rablási szándék játszott-e itt közre, avagy a „tisztölet” a neves ügyvéd iránt?), s mint került valóságos csatározásba a tápai réten a hírhedt *Babá Gyurkával,* azt rablócimboráival együtt visszavonulásra kényszerítve.

Legismertebb tulajdonsága azonban az összes elmondottakat átható *kedélyesség, hűség, barátság,* s amin ezek alapultak, *kimondhatatlan jószívűség.*

Rendeleteit vastag papíron, úgynevezett „kutyanyelveken” adta tudtára övéinek, értve ez alatt mindenkit, aki csak környezetéhez tartozott, lett légyen az napszámos, kertész, kocsis, házvezetőnő, bármilyen munkát végző cseléd, nem utolsó sorban irodai segédlete tagjai, mind megannyi hűséges „Pillich-Ú alattvaló”.

Nézzünk egy ilyet kapásból:

„Urak! Babarczy, Kocsis stb. Urak!

1. Egész ember vagyon, irodámmal nem tudom magam összekötni, mintha bélpoklos volnék, szökik minden tőlem. A sok határidős és gyors elintézést igénylő ügyek asztalomon tintatartó mellett összerakva vannak.

2. Egy nagy ruhába kérem ezeket a kertész könyvvel összekötni és ma 9–10 óráig kocsis hozza ki kész feljegyzési könyvemmel együtt, papírral, hogy ide kint Kocsissal tudjak dolgozni, kit egész nap kint fogok tartani.

3. Kocsis vegyen az ácsoknak 14 kiló hibátlan, vastag pörkölt szalonnát és 4 kiló sót, jól dupla papír spárgakötéssel – várró kender cérnát 10 db 5 tres 10 db 2 és fél tres és 20 db K-ás szivart.

4. Kocsis szombati számadását hozza ki.

5. Babarczyval a társulati árv.jkveket írassák meg, mert kellemetlenségem lesz, újságokat stb.

6. A szolgáló és … egész napra a pakkot kihozni, küldök 12 frtot. Pillich

U. i. Ég a talpam alatt minden dolog, de nem birok rajta segíteni – mert pokoli lánggal égő bosszantás ér engem: de hát az én sorsom, minden jóságom, figyelmem után a semmibe sem vevés; tehát krisztusi birkatürelemmel tűröm, mert a türelem nagy erény!

Könyörgésemet az urak közül valaki meg hallgatja-é és vajon teljesíti-é?”

*

Sok, nagyon sok jellemző adatot hozhatnánk fel Pillich Kálmán eseménydús folyamából. Hát még ha merítenénk „irodalmi hagyatékából”. Mert szólhatnánk hírlapi tevékenységéről is, szép dokumentációs anyagot állíthatnánk össze a Szegedi Napló, Szeged és Vidéke, akár a Közvélemény hasábjain megjelent cikkeiből. Sorozatos tanulmányban számol be Szeged kertészeti iparának múltjáról s jövőjéről (Magyar Műkertész 1908).

Talán soha nem volt az íróknak s újságíróknak akkora serege, mint az ő korában, s akik közt talán egy sem akadt, aki nem ismerte volna a „város nagyágyú”-ját. Érdekes egyénisége csodálatos regényalakja lehetett volna akár Jókainak, akár Mikszáthnak. Alakját „szoborba” mégis a Nagy diktátor írója, *Czibula Antal,* egykori ügyvédsegédje öntötte, megrajzolva Pillich házatáját különb gazdájával, aki egész életében csak diktált, leveleket, periratokat egyaránt, s akit éppen azok szerettek legjobban, akiknek sok borsot tört az orruk alá.

Vajon emlékszik-e a ma rohanó embere még reá, a róla elnevezett utcán Újszegeden, ahol a mostani szövetkezet helyén majorja állt, s a Szent Mihály utca 3. szám alatti házban, ahol híres irodája működött. Reá, s az egyik legszebb szegedi történeti regény melegséggel s

CSONGOR GYŐZŐ

A jó leves

A vetyeháti földek bérbeadásakor Pillich, mint vendég, kint volt árverezni. Az első napon, ebéd után nem győzte dicsérni a „Kicsi” nevű vizsláját. Milyen nagyszerűen állja a vadat. Nincs rá eset, hogy megenne valamelyes vadhúst. Egyszóval ez a kutya a világ első kutyája...

A társaság egyik tagja délután lőtt egy haris madarat. Pillich megtudta ezt, s meghagyta a tanyásnénak, hogy másnap délre a haris madár okvetlen belefőződjék a levesbe.

A tanyásné szót is fogadott.

Másnap délben hozzák a levest. Kálmán megkóstolja s rögtön elkezdi dicsérni.

– Igaz-e urak... milyen más ez a leves? Csak jó gusztusa van a Pillichnek!? (Odasúgva a szomszédjának): – Megbolondítottuk egy kicsit a levest...belefőzettem a haris madarat... Mindjárt behozatom.

– Tanyásné lelkem! Hozza már azt a valamit! Ne könyörögtessen.

A tanyásné kimegy, de a haris madár csak nem akar az asztalra kerülni.

Kálmán lármázik... A nagy sürgetésre bejön végre az asszony s előadja, bizony a haris madár nem főhetett bele a levesbe, mert azt még tegnap este levette az ablakból a Kicsi kutya, s azonmód nyersen meg is ette. Kálmán felbőszülve kiabált:

– Hol a puskám? Hadd lövöm agyon magamat... azután a kutyát...!

Többet nem dicsérte a kutyáját.

Kriston bírónál

Kriston Péter aljárásbíró arról volt nevezetes, hogy a tárgyaláson megjelent felekkel igen szigorúan bánt, de az ügyvédekkel is. Irodájában nem volt szabad diskurálni, szivarozni, vagy sokáig várakozni. Pillich Kálmán erre mit sem adott.

Bekocog hozzá egyszer, s a haragos arcú bírót szivélyesen üdvözölve, az asztalára felteszi a botját, a télikabátját egy nagy csomó kulccsal, és az aktákat. Ezután kinyitja az ablakot.

– Pardon, bíró uram... hogy kinézek az ablakon csak egy pillanatra... a kocsisommal akarok szólni. (Az ablakból leordít):

– Fereeeenc...! te akasztófáravaló. ..! Nem megmondtam, hogy a Tóth Péter elébe menj... keserűsót pedig el ne felejts vinni...! Aztán eridj a Weiszhoz zabért... Várj, te gazember... még mondok valamit. ..!

A szigorú bíró egy nagy kérdőjellé változott.

Kezdte rángatni Pillich zakóját, de az nem használt semmit. Amíg Pillich ki nem lármázta magát a két emelet magasságából, le kellett ülnie s magyarázni a teljesen megrökönyödött bírónak a jelenlegi családi állapotokat, közben folyton kiabált ki az ablakon.

– Megállj... tee akasztófáravaló!

Pillich esete a tankerületi főigazgatóval

Platz Bonifác egy alkalommal a városi törvényhatósági bizottság ülésén azt a megjegyzést kockáztatta meg, Pillich-hez fordulva?

– Úgy látszik... az ügyvédek igen könnyen keresik a kenyerüket, hogy így ráérnek óraszámra csak beszélni!?

Erre Pillich sem hagyta magát.

– Tudja-e, főtisztelendő úr, hogy kik keresik legkönnyebben a kenyerüket...? Hát a pap, mög a kántor...! Mert a papok csak összeteszik a kezüket, a kántor pedig tátott szájjal keresi a kenyerét...!

(Hódy Pali bácsitól, néhai öreg barátomtól).

A halaszthatatlan kártyaparti

A századfordulón terjedt el Szegeden is a bridge néven ismert kártyajáték. A városi közgyűlések elhúzódhattak akár hetekig is. Kállay Albert ugyanis hat órakor felállt s elhalasztotta a folytatást másnapra – mondván, már várja őt a bridzstársaság a kaszinóban.

– Maradjunk még egy fél óráig együtt, főispán úr... kérlelte Pillich Kálmán, amikor költségvetésről volt szó. Volna még némely mondanivalóm.

Kállay azonban hajthatatlan maradt.

– Sok idejébe fog ez még kerülni a főispán úrnak... mondta ekkor Pillich.

Valóban. El is tartott még hat hétig a költségvetési tárgyalás. Pillichnek minden tételhez volt még hozzátennivalója. Kezdte négy órakor és befejezte hatkor. Csak azért, Mert Kállay nem akarta a kaszinóban várakoztatni a bridzspartnereit, Ujj Józsefet, Duka Marcellt s Máthé Gyulát.

Pillich Kálmán a millenniumról

Nagy és nehéz kérdés: mitévő legyen a legnagyobb magyar város, már ami a vidéket illeti, hogy méltó kifejezést adjon a nemzeti állam ezeréves fönnállását illetően?

(Úgy látszik, ez a vita már száz évvel ezelőtt is fölmerült. Cs.Gy.)

Szeged közkedvelt férfija, akit röviden csak „báró”-nak neveztek, csak annyit mondott, amikor „meginterjúvolták”:

– Én azt tartanám az ezredév legstílusosabb megünneplésének, ha engem kineveznének „ezredes”-nek.

Az újságíró elnyelte ezt a megdöbbentő szójátékot.

A sok vélemény közül hátra volt még a híres nagyágyú, Pillich véleménye.

A nagy férfiú irodai pongyolában fogadta az újságírót. (Miután az már vagy harmadszor kereste őt fel, de hiába). Ezúttal szóhoz sem engedte jutni az újdondászt, hanem egyenesen rákiáltott?

– Hogy mit tegyünk a millénniummal? E l k e l l h a l a s z t a n i ...

(Szegedi Hiradó 1891.)

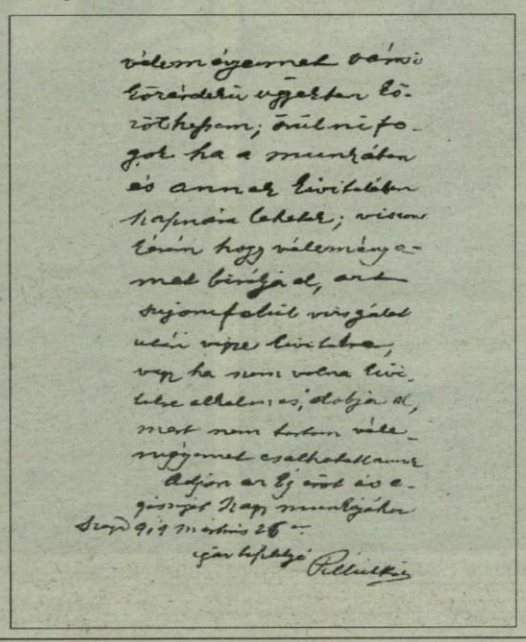

Régi szegedi mérnökök

II. rész

A Szeged című folyóirat 14. számában a régi szegedi mérnökök kezdő, de mindig haladó munkásságáról adtunk áttekintést, és most a századforduló mérnökeiről adunk összegezést.

Lechner Lajost (1833–1897) joggal nevezhetjük szegedinek, hiszen az ő zseniális tervei valósultak meg a város újjáépítésekor, mindössze 3,5 év alatt. Kiművelt emberfő volt, aki már korábban igazolta zsenialitását, és Szegeden megvalósíthatta a modern városszerkezetet. Életművének legmaradandóbb értéke az elpusztult Szeged újjáépítési terve. Különbizottsággal 1879 júniusában érkezett a városba, és októberre már kész terveket mutatott be, amelyekben bölcs előrelátással legalább 2000-ig számolt a város körgyűrűn belüli fejlődésével, amikorra itt 200 ezer lakossal kell számolni.

A városépítés munkája városszerte egyszerre indult meg, és Lechner Lajos azon túl, hogy egész tudását beleadta az újjáépítési tervbe, a kivitelezési munkálatok során állandóan részt vett az építkezések irányításában. A rekonstrukciós építkezésekben egész sor kiváló szakember vett részt. A legnevesebbek: *Feketeházy János, Wein Aurél, Bachó Győző, Meixner Károly, Wagner Gyula, Halmai Andor, Lechner Ödön és Pártos Gyula,* akik egy-egy építmény tervezésével járultak hozzá Lechner Lajos munkájához. A rekonstrukcióra, bár Lechner Lajos tervét nem valósították meg teljesen, közel 33 millió forintot fordítottak, s ezt az összeget az a tény szemlélteti legjobban, hogy az árvíz után fennmaradt értéket csupán 5,5 millió forintban határozták meg. Az újjáépítés kivitelezési munkálataiból jelesen kivette részét: *Gregesen Guilbrand, Balthazár Győző, Kuklay Béla, Juraskó Jakab, Fiatal Antal, Süvegh Mihály, Puhala Adolf, Schikedanz Antal, Feigelstock Gyula, Gruber Antal, Gyengő László, Bayer Béla, Erdélyi Mihály, Nendtvich Gusztáv, a Streng és Herdtner cég, Ferdinand Fellner és Hermann Felner, Schweighardt Géza, Hoffer Károly* és sokan mások.

Lechner Lajos sohasem tekintette egyedüli saját munkájának a város újjáépítését. Mérnök- és műszaki kollektívájának szerepét, a város mérnökeinek segítségét mindig elismeréssel nyugtázta. Könyvének előszavában (Szeged újjáépítése, Bp., 1891.) így ír: *„Végül fogadják köszönetemet mindazok a t. szaktársaim, akik engem a nagy feladat megoldásában annyi támogatással és szeretettel támogattak; valamint Mihályfi József Budapest-fővárosi mérnöktársam, ki szülővárosa iránti kegyeletből a szorgosan gyűjtött adatok összeállítását és rendezését a legönzetlenebb módon magára vállalta, és időt, fáradságot nem kímélve, híven teljesítette."*

Megemlítem a Szegeden iskolanévadó *Déri Miksát,* aki 1880-ban állt a Folyammérnökségi Hivatal szolgálatában, így az újjáépítés hidrológiai kérdéseiben is szerepet vállalt.

Sebestyén Endrének, az egykori városi főmérnöknek legalább 40 építészeti terve valósult meg Szegeden, és nevét ott találjuk a népszövetségi palotában is, Genfben.

Sebestyén (Spitzer) Endre (Szeged, 1888. július 13. – Szeged, 1966. június 6.) *Spitzer Dávid,* Oskola utcai pipakészítő mester ötödik gyermekeként látta meg a napvilágot. Szegeden volt piarista diák, majd 1907-ben íratkozott be a budapesti Műegyetemre, ahol 1911-ben szerezte meg építészmérnöki diplomáját. A következő évben szülővárosa mérnöki hivatalában vállalt állást, és a szegedi ipari iskolában épületszerkezettant tanított. 1913-ban megszerezte az építőmesteri jogosítványt is, majd katonának hívták be, és végigharcolta az első világháborút. Önálló építésztervező 1920-tól kezdődően, s több magánház után tervezte meg a *szegedi belvárosi mozi rt. épületét* a Wesselényi és a Deák Ferenc utca sarkára. Saját házát érdemi elrendezésben tervezte meg 1935-ben, a mai József Attila sugárút 10. szám alatti telekre. Ekkor tervezte a mai Bálint Sándor Művelődési Otthont az újszegedi Temesvári körútra. Ő tervezte *Vidákovits Kamilló* orvosprofesszor házát (Szentháromság utca), a Singer-házat a kiskörútra. Városi tb. főmérnöki címet 1933-ban kapott. Teniszklubházat tervezett 1935-ben Újszegedre, majd a következő évben fél év alatt építették fel tervei szerint az iparcsarnokot (ma képtár, Horváth Mihály u. 5.). Következő terve, a Szegedi Korcsolyázó Egylet székháza és öltözőhelyisége, amely az Ady Endre térre meg is épült. Szabadkára lakóépületet tervezett, majd társtervezőként bővítették a tápéi templomot. Megtervezte a József Attila sugárút elején lévő négyszintes lakóépületet, *Kövér Bélával* közösen 1941-ben, és a Belvárosi temetőben lévő hősi halottak keresztjét.

A második világháború befejeztét követően, 1948-ban Sebestyén Endre megtervezte a városi partfürdő főépületét és az első munkásbérházat a Petőfi Sándor sugárút és a Faragó utca sarkára. Ezután bízták meg azzal a szép feladattal, hogy *szervezze meg a szegedi tervezőirodát, és annak első igazgatójává ki is nevezték.* Ugyanakkor 1950-ben ebből az állásából felmentik, mert egy „munkáskádert" neveztek ki helyére, és őt Hódmezővásárhelyre nevezték át, az új tanácsi szervezetbe. Ezt, a sok áldozattal végzett munkát nem viselte sokáig, 1954-ben nyugdíjaztatta magát, és földmérői magángyakorlatot folytatott, közel tíz évig, nyugdíja kiegészítésére.

Itt is feljegyzem *Breinovics Vilmos* (Szeged, 1891. július 1.–Szeged, 1961. november 18.) mérnöknek és munkásságának jelentősebb állomásait. Kisiparos családban született, és küzdelmes ifjú élete után, a budapesti Műegyetemen szerezte meg oklevelét, 1918-ban. Szülővárosa mérnöki hivatalának szolgálatába 1920-ban lépett, egyelőre útbiztosként. Városi mérnökké 1923-ban nevezték ki. A harmincas években az úgynevezett ínségmunkák szervezője, s ezek során több, mély fekvésű teret, a kis Búvár-tót, a Petőfitelepet feltöltették. Ez utóbbit a Szilléri sugárúton keresztül Szegedhez kötötték. Elhanyagolt külterületi utakat rendezett, s a nagy kiterjedésű tanyavilágban megkezdte az úthálózatot kiépíteni.

Az 1940-1942. évi belvízkatasztrófás évek során a védekezést szakmailag irányította, és elismerésre méltóan oldotta meg szakmai feladatait. Több szakmai egyesületben dolgozott, töltött be vezető funkciókat. Nyugdíjba vonulásakor kapta meg a munka érdemrendet.

Szeged építéstörténeti múltjában *szinte egyedülállóan mérföldkőnek tekinthető Ottovay István,* akit mind tervező, mind kivitelezőként ki kell emelnünk. Családja Zágrábból származott hozzánk, dédapja még ott volt nyergesmester. A Szegedre került nagyapa a városban híres pékséget hozott létre, és Károly nevű fia – az építész édesapja – Grassellyvel társulva, az úgynevezett bankpalota épületében – Klauzál tér, ma IBUSZ-iroda a földszinten –, vaskereskedést nyitott, ahonnan nem csak Szegedet, hanem a déli országrészeket is ellátták áruval. *Ottovay Károlynak,* a szegedi telefonközpont meghonosításában is jelentős szerepe van, ugyanis amikor *Puskás Tivadar és Puskás Ferenc* három éven át 10-15 előfizetőnél többet nem volt képes gyűjteni, Ottovay a századfordulóra csaknem száz fölé emelte a szegedi telefonelőfizetők számát. [Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a család felmenő ősei általában iparosok. Akadt köztük katonai gyógykovács, kalapos (Auer Péter), kefekötő (Auer János), a szappanfőző Tombácz család stb.]

Ebbe az iparosodó, vállalkozó szellemű családba született Ottovay István 1877. január 15-én. Alap- és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd építészmérnöki oklevelét 1898-ban nyerte el Budapesten. Szegedre visszatérve előbb a városi mérnöki hivatalban helyezkedett el, később *Winkler Imrével* – aki valószínűleg statikusa volt – társulva közös tervező- és kivitelezőirodát nyitott a Gutenberg utcában, ahonnan 1913-ban a Korona (ma Hajnóczy) utca 10. alá költöztek.

Kezdetben Szeged külterületi (pl. Petőfitelepi) templomainak építésével, az evangélikus iskola, a városi autógarázs és közvágóhíd létre hívásával foglalkozott. Jelentősebb alkotásai: a Szikra Gyufagyár és munkáslakásai, a református palota befejezése. Ebből a korból való kivitelezései: a szabadkai építész, *Raichl J. Ferenc* tervezte Gróf-palota építése, a debreceni Borsos József tervezte Honvéd téri templom kivitelezése, a Fekete sas utcai épület (bank) felépítése, valamint a Gindele-palota (Tisza Lajos körút) megalkotása, a tervezőn túl a saját képére és hasonlatosságára is. Ugyanakkor több családi házat is felépített, mint Vidákovits Kamilló professzornak, továbbá a Miskolczy- és Schwarcz-házat, Szegedre.

Talán robusztusságában és épülettömegében is legjobb alkotásának tekinthetjük a Winkler Imrével együtt tervezett szegedi vasútigazgatósági leszámítoló hivatalt, annak neoromán épületét, amely az egyetem Kolozsvárról való idetelepülése óta a bölcsészettudományi karoknak ad otthont. A belvárosi plébániaépületnek és az Oroszlán utcai bérháznak is Ottovay a tervezője és kivitelezője. A *Korb Flóris* által – minden különösebb ihlettetség nélkül – tervezett klinikai épületeknek is jelentős kivitelezője, majd a gyermekklinika épületének tervei az ő asztaláról kerültek ki. A Keleti-palota (Kígyó u. 1.sz.), a Tisza-parti DEMKE-házak szintén Ottovay jól sikerült munkái. A volt Ipartestületi székház (ma Kisszínház) 1928-ból való. Érdemes említésre, hogy a Keleti-palota a harmadik ház, amelynél Szegeden a vasbeton alkalmazást nyert. Ugyancsak ő tervezte és vitelezte ki a Széchenyi (ma Fáklya) mozi épületét.

Az 1879. évi várospusztító árvíz emlékére felépült Fogadalmi templom kivitelező munkálatait kezdettől, 1913-tól, a végső elkészültéig, 1930-ig Ottovay István vállalkozása fogta össze. Mindannak a szertágazó műszaki és művészi indittatásnak, amely e sokat vitatott épülettömegben együtt van, az ő precíz, körültekintő munkája adott végső formát.

A templom felépítésének gondolatától kezdve, egészen a végső kivitelezésig sok huzavona akadt. Voltak, akik a Dugonics térre, mások a lebontott vár helyére képzelték a fogadalmi templomot, megint mások a város más részére. Az anyagi fedezetet a lehető legszélesebb körökből hordták össze. Igen jelentős összegezett végrendeletében a Csanád egyházmegyei püspök, *Bonnaz Sándor,* de a század elejére még mindig nem sikerült közös nevezőre jutniok a templom helyét illetően. A szakemberek körében azonban már ekkor folyt a körültekintő, felmérő munka. *Tóth Mihály* városi főmérnököt 1900-ban külföldi tanulmányútra küldték, hogy gyűjtse össze a jelentősebb európai templomok építési és anyagi adatait. Tóth megbízatásának eleget tett, és beszámolójában 23 templomról tett említést, és a felépítésre kerülő szegedi templom összes költségét 1,5 millió koronára becsülte. A pályázatot 1903-ban írták ki, és a beérkezett pályaműveket sok vonatkozásban nem tartották érdemesnek. Az első díjat nem adták ki. A második díjat a korábbi rókusi templom tervezői: *Aigner Sándor és Rainer Károly* nyerték el, míg a harmadikat *Foerk Ernő és Sándy Gyula* munkájának ítélték oda. E terveket követően, 1909-ben *Schulek Frigyessel* is készíttettek elképzeléseket. Schulek nagyvonalú elképzelései, főként anyagiak miatt nem valósulhattak meg, és 1912-ben le is mondtak tervének kivitelezéséről. A város vezetői ezután fordultak Foerk Ernőhöz, hogy a módosított tervek alapján építsék fel a fogadalmi templomot. *Varga Ferenc* (1837–1906) belvárosi plébános határozottan ellenezte a régi (Dömötör-) templom lebontását, így az új tervezésére csak halála után kerülhetett sor. Az első világháború, majd a súlyos gazdasági helyzet miatt a templom építését abba kellett hagyni. A templomépítkezést csak 1923-ban kezdték meg újra, és a munkálatokkal 1930-ra készültek el, és az év október 24-én szentelték fel a hatalmas alkotást, amelyet később dómnak, székesegyháznak neveztek.

Helytörténeti szempontból is meg kell említenem, hogy az anyagiakban is jelentős személyiség, Ottovay István a Szeged-Rókus északi szélén 1915-ben létesített katonai kórházi telepet megvásárolta, és 1922-ben nyolc magánházat épített rá, később még tízet. (Kezdetben a tulajdonjogot Winkler Imrével közösen gyakorolták.) Ezt a városrészt 1945-ig Ottovay-telepnek nevezték.

Ottovay kiemelkedően elismerésre méltó munkásságával mindig arra törekedett, hogy Szeged városa az itt lakóknak otthona is legyen. Mert nem mindegy, hogy milyen irányt követ a városépítés, hogy zsúfolt, egészségtelen, napfény nélküli belvárosrészek jönnek-e létre, vagy terekkel, zöld foltokkal, parkokkal, kertekkel körülvett egészséges városnegyedek létesülnek sok-sok játszótérrel és kikapcsolódási lehetőségekkel. Ez utóbbi – hangoztatta Ottovay –, embeszerető környezet feltétlenül szükséges, mert különben könnyen megbomolhat az ökológiai egyensúly. Szinte első környezetvédőnk is egyben Ottovay István, Szeged városképi jelentőségű építésze.

Jelen műszaki alkotóink között tartjuk számon *Kerny Istvánt,* aki 1879-ben született Szegeden. Itt tanult a felsőkereskedelmi iskolában, majd postatiszti tanfolyamot végzett. A távirda építési osztályának vezetőjévé 1915-ben nevezték ki, és 1920-tól e terület főfelügyelője, később postaműszaki igazgató. Már szegedi diákévei alatt fényképezett, sőt kezdetben gépeit maga építette. Foglalkozott a negatívpozitív eljárásokkal és a fényképezés ipari alkalmazásával. A hazai fotóművészetben ő teremtette meg az úgynevezett magyar stílust. Sokat tett a fényképezés népszerűsítéséért. Felvételei (hazai tájak, a nép élete és szokásai) főként a Képes Krónikában és az Új Időkben jelentek meg. Számos szakcikket publikált, több első díjat és kitüntetést nyert, amelyek élén a Niepce-Daguerre áll. Budapesten halt meg, 1963-ban. Ipartörténeti értékűnek is ítélt hagyatékának egy részét a Móra Ferenc Múzeum őrzi.

(Folytatjuk.)

BÁTYAI JENŐ

A Kárász uraság kocája

Móricz Pál

Móricz Pál (1870–1936) épp száz esztendeje került Szegedre. 1892 és 1893 között a Szegedi Híradó, majd katonaidejét kitöltvén, a Szegedi Napló (1897–1900), később a Közvélemény (1900–1901) munkatársa lett. Szenvedélyesen érdeklődött városunk történelmi és néprajzi múltja iránt. Nem múló hálával tartozunk emlékének, amiért megörökítette a Víz előtti Szeged soha nem hallott históriáit, ködbe veszett alakjait. E tárcája a Város hagyományvilágának balladai erejű, kimagaslón szép történetét hagyományozta ránk, melynek ihletője minden bizonnyal a főtér délnyugati sarkára állított (1734) Szentháromság-szobor volt.

APRÓ FERENC

Horgosi Kárász uramat, háta mögött, tót diáknak csufolták a kényes nemes urfiak és a városi polgárság is. Mert Kárász, mint afféle irásokban tanult ember, valahonnét fölülről, az erdős hegyekben tulról származott le az alföldre. Ámde szemtől-szemben süvegelték még a vármegyebeli első nemesek is. Sokfelől eljártak az udvarolására a horgosi földesurnak, mert Kárász uram nemcsak Szeged szabad királyi városának vala főnótáriusa, de szép Mária Terézia kedves tót diákjával, a kegyenc Grassalkovich herceggel is egymástértő jó koma volt; sőt a Grassalkovich herceg közbenjárásával ült be a horgosi rétes és barázdos nagy uradalomba is.

Kárász uramnak még egy szépséges eladó leányzója is volt és a horgosi udvarház ablaka virágos kertre tárult. Napáldozatkor homályos selyemfelhő borult az ezüstlevelü rezgő-nyárfákra. A kiasszony puccos frajlája sorra nyitogatta a zsalukat. Rezedavirág illatát lengette az alkonyati szellő. A gyepü alatt, a majoros-kert alján, bús tilinkó sirámos hangja epekedett. Fiatal kondáslegény pipicselt a tilinkón. A földes-kisasszony fehér homlokát az ablak fájához támasztotta. Szempillája reszketve csukódott le. Illatozott a rezedavirág. Epedve siránkozott a tilinkó.

Ez a tilinkós legény nem affajta zsiros, hájas, szurtos vadkanász volt. A rücsök nem verte ki az arcát. A napsugár csupán férfias pírral szinezte hamvas fiatal arcát. Ez a szomoru, fiatal legény már akkor szembetünt szépségével, a mikor nehány hónapja az urasághoz beköszönte és pásztori szolgálatra ajánlotta magát. Még Mária Terézia királyasszony palotás huszárai közé is verbuválhatták volna, ha sorsa nem szegődteti a zsombékot röfögve turkáló konda mellé.

A horgosi földes-kisasszony, noha klavirkódicumon is játszott, noha Bécsben varratta az öltöző ruháit, szivesen hallgatta ezt a furulyaszót... A tilinkószó volt előtte kedves; de ahányszor a sugár pásztorlegény az udvarban foglalkozott, a szép kisasszony is mindig talált sertepertélni valót a gránárium körül; majd a kendermagos jércéket étette, majd a csavargó fehér cicus után irányozta a lépését.

*

Kárász ur hirtelen mérgü, büszke ur volt.

Kárász ur maga sem igen ösmerte kondáinak számát. A kondának makkos, bogyós erdőhely vagy a rétség alkalmatos, hol tavas a föld, süppedékes a rétség; a mocsárban gazdagon tenyészik a disznónak ízletes vizinövény, gyökér. A horgosi uradalom bővelkedett mocsárban, lápföldben és Kárász ur az olvasatlan számu kondáiból a nagy kocát, a lógósfülü nagy kocát szerette legjobban. Ángliusfajta volt ez a nagy koca. Grassalkovich herceg ajándéka volt. Ez a koca mindig kilenc malacot vetett. Tehát nem csodálható, hogy Kárász ur mérgesen ráncolta a szemöldökét, midőn hiába kereste az ángliusfajta kocát. Vérbe borult az arca. Cimeres gyürüjével nyakonvágta az ágaskodó hátaslovát. Rekedten ripakodott a nyalka kondáslegényre:

– Kölyök! Hová tetted a kocám?

A kondás váltig magyarázta, hogy a kocák fiadzáskor keresik a csöndes, magános búvóhelyet; tehát a hires koca is majd csak előkerül a rétségből malacaival, szép malacaival.

Nem hallgatott erre Kárász ur, hanem dühében oly szörnyü itéletet végzett, ha három nap alatt nem kerül elő a koca, akasztófára huzatja a nyalka kondást; mert ekkor épp statárium is volt a bolygó zsiványok ellenében.

Busult a nyalka kondáslegény... Avagy, mely' emberfia ösmeri ingoványos, náderdős réteknek vizikigyótól, toportyánféregtől búvott csalitját? Estenkint mind szomorúbban és szomorubban furulyázgatott a kert alatt; ámde a kisasszony ablakán nem tárult ki többé a zsalu. Most már horgosi Kárász ur a puccos frajlákkal együtt maga is vigyázott a bánatos tekintetü, selyemhaju kiasszony-leányára. Már nótát is dalóltak a szép kanászról:

Elveszett a koca
Kilenc malacával,
Kesereg a kanász
Kis tilinkójával.

Ha meg nem kerülnek
Harmadnap estére,
Akasztófahalál
Lesz annak a vége!

A koca három nap mulva csakugyan nem került elő. Az uraság hajdui vasraverték a kondáslegényt. Siralomházba zárták. A földesur a cigánypostással „uri széket" hivatott össze. A szomszédságból két-három táblabiró-cimbora, az uradalmi ügyész, iródiák..., iziben együtt ült a tekintetes szédria. A törvényterem ablaka alá a derest, a pálcáztató fapadot ilyenkor állitották ki. Az urak éheztek már az uriebédre s mint tehát Kárász ur is kivánta: rövidesen végeztek a kanászszal. Az itéletet sebtiben diktálták ludtoll alá:

„Minekutána elpusztitotta az földesur kocáját az betyár kanász, ezen hitván cselekedetijért méltónak itéltetik az akasztófára."

Hiába könyörgött Kárász urnak a felesége. Szép kisasszony-lánya is hiába rimánkodott sirva; majd beleszakadt a szive is. Kárász ur nem engedte el az iéletet. Az udvari cigány, postás és kályhafütő is egy személyben, még aznap délután akasztófára huzta a szép kanászt... A földes-kisasszony hófehér ágyában lázrémekkel vivódott. Odakünt pedig a hűvös éjszakai szél ködös kézzel simogatta az akasztott legény fagyos arcát, puha fekete haját...

Másnap még alig virradt, a cselédség kiáltozva rohant az udvarházhoz.

– Megkerült a koca kilenc malacával... Megkerült!

A cselédek ugyanis az akasztófa alatt találták a hires kocát. Sáros, tüskés, sörtés hátát dörzsölte az akasztófához. Körülte kilenc kis kövér malac röfögött.

A kanászt menten levették az akasztófáról. Szép Kárász kisasszony varrogatott neki halotti fehérnemüt. Minden öltésére bús könyet hullajtott. Midőn pedig a halottmosó öregasszonyok öltöztetni kezdték a szép halottat, arany medálját találtak a nyakán. A medáljába grófi név és cimer volt vése, bizonyságul, hogy a szép kanászlegényt aranytalpas bölcsőben ringatták. Midőn Kárász ur látta ezt a gyémántokkal rakott drága medálját, ijedten vakarta a fejét, mert eszébe jutott az a kurrenslevél, a melyben, kinek-kinek illett, adatott tudtul, hogy: „a Kaplonyi fiatal gróf, ki ellenfelét duellumban lőtte agyon, kerestetik és elfogandó."

Kárász ur tehát a kurrentált grófi fiut akasztatta föl. Midőn ez nyilvánvalóvá vált, Kárász urat erőszakos cselekedete miatt főbenjáró pörbe fogták. A horgosi földesur feleségét küldötte Bécsbe a szép királyasszony kegyelmét esdekelni. Az asszony aranyat is gazdagon vitt Bécsbe... Mária Terézia szép királyasszony a Kárászné számos siró esdeklésére kegyelmezett is Kárász urnak. Ádme Kárász ur a puszta dombja alól a kondás-gróf holttestét urirendhez illőleg temettette el. Vaskoporsóba tétette. A szegedi nagy harangok zúgtak-búgtak. Kilenc alsóvárosi barát, papidiszben, gyalog kisérte a vaskoporsót, noha a horgosi puszta Szegedtől távol esik. A Kárász ur városi háza előtt (a jelenlegi Klauzál-téren) temették el a vaskoporsót. Kárász ur a szép grófi kanász sirja fölé még szent Háromság-szobrot is épittetett, mely mindmaiglan hires Szegeden, melynek ujitott másа a palánki öreg Demeter-templom előtt ékeskedik. A Kárász ur szép leánya pedig szomoruságáról vált emlékezetessé. Pártában maradt... A mig élt: mindennap imádkozott a vaskoporsó fölé emelt szent szobornál.

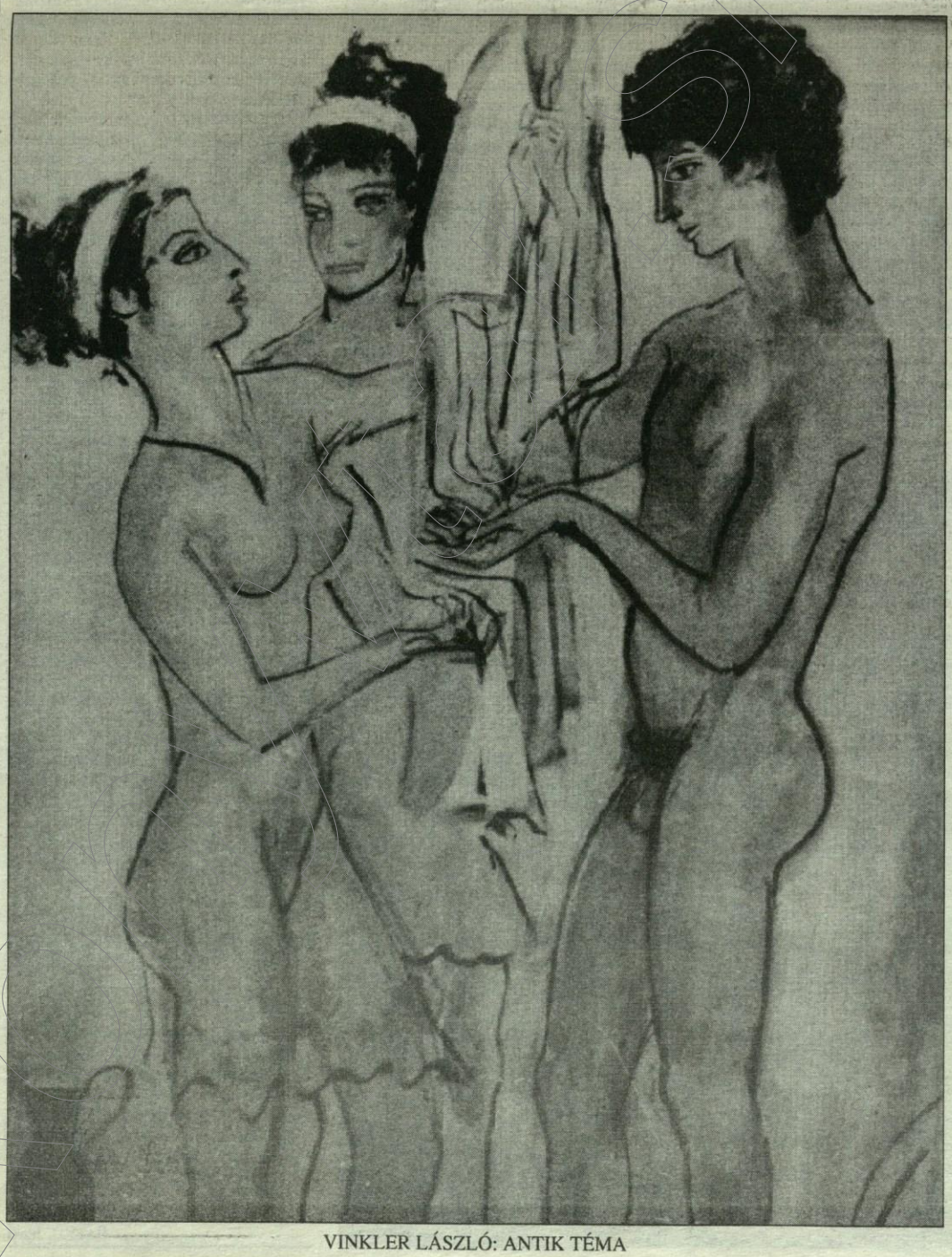

VINKLER LÁSZLÓ: ANTIK TÉMA

ÁRPÁS KÁROLY VERSEI:

Számvetés

Gyom és gaz savanykás, fojtó fehér füstje
szétterül, oszlik – araszolnak napok,
hernyóként rágják a nyarat és a tavaszt,
csak az ősz meg a tél: az nem változik.

A levél összecsavarodik, penderül.
A szél fölfűzi ökörnyál-fonálra.
Füstben, ködben ez koszorúz babér helyett,
térded rogy, deresedő vizet ha érsz.

Leányköszöntő

Hogy ragyog a februári nap
Vetteti bilincseit vizeknek
Szőnyeget borít a lépcsőkre
Virága tizenhetedikeknek

Tíz percnyire mozdult az árnyék
Nyomába rezzent déli harangnak
A Klinika ablakán rézsutos
Fény lett az oldója szavadnak

Páncélba öltözött Szűz! te légy
Az őrzője lányunk életének
Példádra leljen hivatást hitet
máglya nélkül égő szövétnek

Hajad hossza bár nem éri azét
Aki a bárannyal közelget
Kedved türelmed olyan legyen
Élteddel verd le a kín reteszét

Anyád, a drága könnyen hordozott
(Száznyolc centivel vagy kisebb nála)
Háromezer-hétszázat mutatott
A mérleg – légy fa kicsi palánta

És hozz gyümölcsöt! meglelve Őt
Ki úgy érez, mint te iránta –
Mint belőlünk fakadtál rügyecske
Méhedből más boruljon virágba

Ragyogjon rád csillag, hold, a nap
Szőve lábad elé szőnyegét
Szemedben tükröztesse az egét
Addig amíg az útján halad

Az első mese

Darvasi László

Tizennégy vagy, suttogta az anyja, ezt mondjad, ha kérdik.

A fiú nem válaszolt, lehunyta a szemét, s igyekezett nem gondolni a lányra. A busz lassított az éles, beláthatatlan kanyarban, s alig tudta újra felvenni az utazósebességet. A sofőr káromkodott. Éppen átértek a határon, észak felől feltűntek a hatalmas, egymásra gyűrt sziklafalak, majd a lerombolt erőd romjai, aztán a csonka viadukt következett, végül pedig az erdő, komor és végtelen fenyvesek, félhomály, csönd, az avarban ideges reszketés, élőlény sehol.

Tizennégy, érted?, mondta az anya.

A fiú csak nézett nem válaszolt. Egy kalapos, büdös férfi ült előttük. Most hátranézett, és úgy vigyorgott, hogy szinte kifordultak szájából a sárgafekete fogak. Legyek mászkáltak az arcán, a kezével néha oda-odakapott, s vigyorgott rendületlenül. A fiú elővette a bicskáját és megcsillantotta. A lány a másik oldalon, átellenben ült, egyedül utazott, és szőke volt, mint a fény. Nézte a bicskát, aztán a kalapost, de mintha titkot cipelne, mozdulatlan volt az arca. Valaki hortyogott elől, ahol a batyus nagy családok utaztak. Csupa idegen, ismeretlen és rossz szagú ember. Felsírt egy kisgyerek, aztán hirtelen elhallgatott. Dúdolgattak is, de folyton csak ugyanazt a dallamot. A busz újra lassított, kiértek az erdőből, és most már nem mentek ötven kilométernél gyorsabban. A fiú, amióta csak elindultak, azt képzelegte, hogyan közösül a lánnyal. De a kalapos folyton hátrafordult. Bámulta az asszony hatalmas melleit, cuppogott, csapkodta az arcát, és vigyorgott. A fiú egyszer kihallgatta a szomszédaik beszélgetését. Azt surrogták a pincefeljáróná, hogy az anyjának akkora és olyan súlyos mellei vannak, hogy két melltartót hord, s az alsóba fényes drótszálakat futtatott. A fiú akkor éjszaka felkelt, az anyja ágya mellé lopódzott, és megnézte a melltartóját.

A lány hirtelen felemelkedett, s nyújtott, merev nyakkal előremeredt. Aztán kényszeredetten a fiúra mosolygott, mert már semmit se láthatott, a rozsdás keretű ablakok bepárásodtak az izzadság nehéz és savanyú felhőitől, ahhoz meg túlságosan hátul ültek, hogy a sofőr ablakain kilássanak. Az asszony megrázta a fiú vállát.

Tizennégy, el ne felejtsd!

A busz egészen lelassított, egy ideig lépésben haladt, aztán recsegve-ropogva megállt. Hirtelen csönd támadt, mint nagy hazugságok után. Aztán az emberek egyszerre kezdtek sóhajtozni, suttogni, de mindez csak néhány pillanatig tartott. A fiú egyetlen gyors mozdulattal összacsattintotta a bicskát és a zsebébe csúsztatta. Érezte, hogy az anyja közelebb húzódik hozzá. A lány idegesen felnevett és megrázta könnyű, hirtelenszőke copfjait. A kalapos pedig úgy lehúzódott, hogy csak a kalapja zsíros púpját látták, szinte beleásta magát a rongyos ülésbe.

Ezúttal hárman jöttek, három fiatal, munkaruhás férfi. A fiú már hallott róluk. Tudta, hogy nem nézik a csomagokat, csak az arcokba bámulnak, egészen közel hajolnak, hogy szinte perzsel a lélegzetük, s kivárják míg a másiknak megrebben a szempillája, lehunyja a szemét és megadja magát. A kegyelmi pillanat. Mert minden pontos, ami megtörténik. Ez új módszer volt, és nyilván ők, a fiatalok vezették be, mert az öregek mindig a csomagokra és a spárgákkal átkötött kofferekre koncentráltak, és hangosak voltak és verekedtek is közben. De a fiatalok egy szót sem szóltak, és nem is ütöttek. Egy szőke, magas és szakállas férfi jött legmélyebben a buszba. Szimatolt, és mosolygott közben, s maga elé tartotta a kezeit. Majd tágra nyílt szemekkel mozdulatlanná dermedt, aztán hirtelen odahajolt a merev derékkal ülő lányhoz és megragadta. Úgy emelte, mint a rongybabát, s a lány, mintha máris belehalt volna ebbe az emelésbe, teljesen elengedte magát. Csüngtek a karjai, a feje oldalra billent, a szemeit lehunyta. A másik kettő felemelkedett, mosolyogtak mind a ketten, és bólogattak. A szőke pedig vitte a lányt, s ahogy odaértek a cigarettázó sofőrhöz, csak intett neki, mehetnek. A fiú hallotta, hogy a kalapos folyamatosan csuklik félelmében.

A falu egyetlen terén körbefordulhatott a busz, itt zörgött a bádoglemezes megálló is. Szemben a kicsi templom, mellette a kocsma, mögöttük a fellobogózott építkezési hivatal és a rendőrség szürke épülete. A fiú utolsónak szállt le az asszonnyal, aki fogta a kezét. A tér mocskos volt, s a fény élesebben vágott, és a kicsiny utcákról beszíszegő és összevesző széláramok kiszámíthatatlanul dobálgattak egymás felé újságpapírt, puffogó papírdobozt, fűcsomót, és szüntelen zörgették a megálló elrozsdált bádogtetőjét. A fiú egy döglött macskát nézett, a kicsi tetem a megálló tövében feküdt, véres csík húzodott mellette a porban, valaki odarugdoshatta. De az asszony gyorsan továbbhúzta a fiút. A kocsma oldalában öregember hányt s a fiú látta az anyja tekintetéből, hogy ismeri, s hogy csodálkozik, talán mert a részeg öregek ritkán hánynak, csak összeesnek, szortyognak, és maguk alá csinálnak.

A kocsmában már ott ivott a kalapos és rájuk vigyorgott, ahogy beléptek a csilingelő ajtón. Egy néger, fejpántos bokszoló képe alatt ült, hátul, a sarokban. A fiú gyorsan a zsebébe nyúlt. Az asszony köszönt, a fiút pedig, nem messze a kalapostól, leültette, ő meg előre ment a pulthoz. A kocsmáros, kicsi vékony és sárga emberke, bólintott, és elzárta a csapot.

Szervusz.

Nem jött le?, kérdezte az asszony.

Két hete nem láttam, tüdődött el az emberke, aztán kitöltötte a deci pálinkát. Az asszony nézte a poharat, felettük ventilátor járt nagyon lassan, s lebegtette az pult fölé lógó légyfogó szalagokat. A fiú látta, hogy az emberke őt nézi az asszony válla mögül.

Hát ő?

A fiam, mondta az asszony, és marokra fogta a poharat.

Gondoltam, mosolygott az emberke, aztán hirtelen elkomorodott.

Egy hét óta ketten vannak, mondta, van egy fiatalabb is.

Az asszony lassan tette vissza a poharat. Megrázkódtak a vállai.

Akkor adj még eggyel, köhögte.

Hát neki?, nézett a fiúra a kocsmáros, aki addigra kitette maga elé az asztalra a nyitott bicskát, két tenyerét az asztal összefirkált, foltos lapjára tapaszotta, és mereven a kalapost bámulta. Arra gondolt, hogy ha jön visszafelé, majd megkeresi. De nem tudta, miért gondolja ezt. Talán a kalap miatt.

Az asszony megfordult, a fiát nézte.

Neki is.

Hány éves?, kérdezte az emberke.

Az aszony visszakapta a fejét s csaknem dühösen válaszolt.

Tizennégy.

A kalapos felröhögött, s aprópénzt pénzt dobott az asztalra.

Na, jó, nem azért kérdeztem, te vagy az anyja, morogta az emberke, aztán újra teletöltötte az asszony poharát, egyet pedig odavitt a fiúnak. A fiú belenézett a valószerűtlenül kék szempárba. A kocsmáros mosolygott újra. A fogak is sárgák, a haj zsíros, korpás, s a fiú arra gondolt, hogy ez az ember már nem sokáig él.

Jól van, fiú, idd csak meg, mosolygott a kocsmáros.

A fiú megfogta a poharat, és figyelte, hogyan csukja be a kalapos maga után az ajtót. De még visszavigyorgott. Hirtelen lelassult az egyik ventilátor, csak zúgott, végül csattogni kezdett, és megállt. A kocsmáros a bicskát nézte, s mintha csak meg akarná érinteni, előre mozdult a keze. De a fiú megelőzte.

Ismer egy szőke copfos lányt?

A kocsmáros visszament az asszonyhoz, aki a második üres poharat bámulta. A hangja simult, hízelgett, a fiú mégis úgy érezte, jólesik az asszonynak.

Épp olyan, mint az apja.

A hegy mögé, az építkezési területre azon a kis utcán lehetett eljutni, amelyik a rendőrség mellől nyílott. Dél is elmúlt már, mire elindultak, a szél fütyült és sziszegett, a házak kicsi réseibe, omladékok közé tévedt, majd ahogy kiszabadult, áttetsző örvényeket kavart a városka könnyű és piszkos porából. Az asszony fogta a fiú kezét. A néhány szegényes, egyforma utca gyorsan mögöttük maradt, s a hegyoldalba vájt, egyre magasabbra futó ösvény szeszélyesen kanyarogott tovább. Később már le sem térhettek volna róla. Balról sziklahátakkal és kiszáradt, tüskés bokrokkal teleszórt alattomosan mélyűlő hegyoldal lejtett, jobbról csaknem függőleges, csupasz sziklafal magasodott. Ragyogott a nap, nem tűrt felhőt az égen. Az asszony fogta a fiú kezét és nem engedte el. Akkor sem, amikor a pirosra festett fasorompóhoz értek. Itt már kiszélesedett az út, s a tisztáson, egy fabódé árnyékában két ember heverészett. Az asszony megállt, köszönt, mire a férfiak feltápászkodtak. Egy őszülő, már idősebb, és egy egészen fiatal férfi. Olyan fiatal, mint akik a buszra felszálltak. Munkaruhában voltak ők is. Az asszony a kosarába nyúlt, kivett egy mocskos, összehajtogatott nejlonzacskót, és szétterítette. Gyűrött, szürkére fogdosott papírt halászott elő.

Az igazolvány, mondta, és az öregebbnek nyújtotta. A fiatal előre hajolt, a fiú arca elé. Egészen közelről bámult a szemébe, sütött a lehelete. A fiú lassan a zsebébe dugta a kezét. Az öregebb a papírokat olvasgatta, és lassan betűzte maga elé.

Hány éves vagy?, kérdezte egyszerre csak a fiatalabb. A fiú nézte, hogy vágás hege piroslik az arcán, és hogy még nem borotválkozik. Csupa pehely volt az álla, és a pajesza is könnyedén göndörödött.

Tizennégy, suttogta és lehunyta a szemét.

A fiatalabb hirtelen felegyenesedett.

Hah!

Az öregebb beletúrt a kosárba, kivett egy darabka sült húst, belefalt, maga mögé dobta, aztán az asszonyra nézett, és a bódé felé mutatott.

Gyertek hátra!

Az asszony egy pillanatra elbizonytalanodott, de aztán gyorsan a fiú felé biccentett.

Ő nem!

Hány éves?, kérdezte még egyszer a fiatalabb.

Az asszony a fiatalabb arcához hajolt.

És te mennyi vagy?

A bódé kicsi tisztás közepén állt, s a fiú ott maradt a lapos, forró sziklákon. Azok hárman hátramentek. Elől az asszony, aztán a fiatalabb, a sor végén pedig az öreg. Mégis ő jött vissza hamarabb. A fiú a sziklapadra hasalt, és figyelt a hangokra, mint gyík. Hörögtek, vinnyogtak, és lihegtek, mint akiket ölnek. Jött vissza az öreg, és a sliccét gombolgatta. Csorgott az izzadság a homlokáról, hitetlenkedve ingatta a fejét és a fiúra vigyorgott.

Hú bazmeg!

Aztán jött kigombolt inggel a fiatalabb is, mögötte az asszony. A fiatalabbnak csupasz és fehér volt a melle, fehér, mint a mész. Még csak meg sem izzadt. Az asszony a papírokat csomagolta.

Mehetünk?, kérdezete.

A fiatalabb bólintott és a fiút nézte. A fiú megállt előtte.

Ismersz egy szőke, copfos lányt?

Vedd ki a zsebedből a kezed!, mondta a fiatalabb és elvigyorodott.

A tisztás után az ösvény váratlanul lejteni kezdett, s mintha a föld is feléledt volna. Egyre több volt a zöld, s a kövek között föld alatti vizek kicsiny erei fogócskáztak. Majd egy könnyű kanyar után hirtelen előttük ragyogott az egész fennsík, a hatalmas építkezés. Napnyugat felől már felhők tornyosultak az égen. Az asszony elengedte a fiú kezét, az eget nézték. Percekig álltak így, a fiú látta, hogy az asszony könnyezik. Aztán az út kis időre úgy összeszűkült, hogy már-már oldalazni kellett. A sziklafal sütött, ha hozzáértek, s az alattomos kiszögellések apró sebeket ejtettek a fiú hátán és karjain. Az asszony, bár nagyobb volt és erősebb, s a kosarat is cipelte, ügyesebben haladt.

Lenn, ahol a barakkok végtelen városa elkezdődött, munkaruhások kicsiny csoportjával találkoztak. Lehettek vagy féltucatnyian s valami balesetről vitatkoztak. Az egyikük észrevette az asszonyt, kivált a csoportból, felmászott egy homokbuckára és integetett.

Átköltözött a kétszázhúszasba, kiabálta. Balra menjetek, egyenesen, balra, aztán megint egyenesen.

De rosszul tudta, mert a kétszáztizesben találták meg. Ez egy kisebb barakk volt, legfeljebb ha húszszemélyes. Előkelő barakk, veteránoknak. A férfi egy alsó ágy szalmazsákján feküdt, és aludt. Horkolt közben, néha megrázkódtak a vállai. Munkaruhában volt ő is. Valaki bentebb szájharmonikázott, egy másik imádkozott. A barakk mélyén kártyáztak. Az asszony leült a szalmazsákra és a lába mellé tette a kosarat. A fiú állva maradt, nézett a sötétbe, kereste a harmonikázót, de csak az imádkozó elmosódó, mégis ismerős sziluettjét látta.

A férfi hirtelen felébredt, s abban a pillanatban itt is ült. Vérben úszott a szeme. Nagyokat pislogott. A haja kócos volt, álla borostás, koszos.

Szervusz, mondta az asszony, és a combjára tette a kezét.

Már vártalak, válaszolt a férfi, aztán a fiúra nézett.

Hogy megnőtt! Mennyi idős is?

Tizennégy, mondta a fiú.

Az asszony nevetett, és megsimogatta a fiú arcát.

Tizennégy, mondta és nevetett.

A férfi is elmosolyodott, aztán az asszony nyakához és szájához hajolt és megszagolta. Ráncolta a homlokát.

Ketten voltak?

Az asszony bólintott.

Lejöhettél volna.

A férfi megvonta a vállait.

Hát persze. Éhes vagyok.

Az asszony a kosárért nyúlt. Ettek. A fiú is evett, aztán hirtelen szerette volna maga mögé dobni a húst. A férfira nézett, akinek az arca fénylett a zsírtól.

Ismer egy szőke, copfos lányt?

A férfi rázta a fejét, aztán az asszony felé fordult.

Mindig ilyen kopasz?

Mindig, mondta az asszony, megtörülte a száját, és abbahagyta az evést. Elhallgatott a szájharmonika, a kártyákat is letették már, csak az imádkozás egyhangú kántálása keringett még a barakk deszkafalai között. Egy alacsony, kopasz férfi lépett ki a félhomályból, bólintott nekik. Nyakában vastag zsinórra fűzve szájharmónika lógott. Kiállt az ajtóba, és megroggyant vállakkal nézte, hogyan esteledik. Mint a megszokás, nőttek az árnyak. Elcsöndesült a vidék, mintha megrettent volna a közelgő éjtől, pedig csak a fáradtság tárgyszerű semlegességéneknek adta át magát ember és növény, az a néhány sovány, rosszul nyírt akác és megtaposott virágágyás kint, a barakkok sora között, a hosszú árnyékot növesztő fűcsomók, a bódék tövében zörgő harasztok; lassú lett minden bent is, álmos, közönyös. Olyan volt a világ, mintha valaki elvesztette volna. Abbahagyták az imádkozást is.

Beljebb, a barakk közepén kicsiny faasztal állt, az asszony odavitte a kosarat, kipakolta a maradék ennivalót, valakinek bólintott, s egy nagyobb, teli szatyorral a kezében visszajött. A férfi a fiút nézte, aztán az asszonyra, s a csomagra pillantott. Kipakoltak a szalmazsákra. Néhány női ruha. Alsóneműk, meleg holmik, türülköző, szappan. Egy négyszögletes, sárga mosószappan. Meg valami por, kicsi zacskóban. Gyógyszerek. Néhány megsárgult fénykép, nejlonzacskóban az igazolványok.

Ennyi?

Az asszony vállat vont.

Ennyi. Munkaruhát adnak úgyis.

A női telepen valami járvány volt a múlt héten, mondta férfi.

Temettek is, suttogta valaki a sötétből. A fiú tudta, hogy aki imádkozott, az mondta. És már azt is tudta, ki ez az ember. A kalapos. De a kalapja nélkül.

Az asszony nem válaszolt.

A férfi újra a fiút nézte.

Ő tudja már?

Tudja, mondta az asszony. Magához húzta a fiút. Az asszonynak kellemes pálinkaszaga volt.

Hajnalig velünk maradhatsz, suttogta.

A szájharmónikás megfordult az ajtóban, újra zenélni kezdett.

Az asszony szájon csókolta a fiút. Csak ketten hallották, mit suttogott.

Kisfiam, suttogta.

Kisfiam.

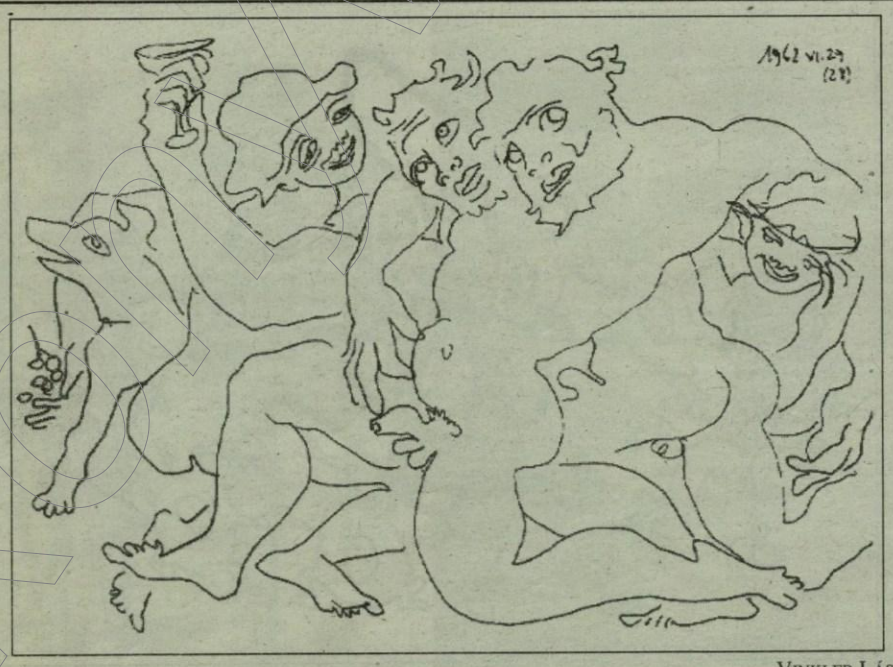

VINKLER LÁSZLÓ KÉT RAJZA

Test és lélek: agy és tudat

Anatómia a művészetben

Eszmélése óta hajtja az embert – és az emberiséget – a kiváncsiság: ki vagyok, honnan jöttem, hová megyek? Ki vagyok: test és lélek; agy és tudat; mulandóság és örökkévalóság örököse? Generációk tapasztalatainak tanulságait összegezve sem tudunk egyszerű, rövid, igaz és érthető válaszokat megfogalmazni ezekre a kérdésekre. Mégis, segítségül híva egyrészt az agykutatás eredményeit, másrészt pedig az emberben félszázezer év óta munkáló azon igyekezetet, hogy önmagát, testi és lelki valójában megjelenítse; más szóval, áttekintve a képzőművészeti emberábrázolásnak az emberanatómiában gyökerező alapjait, reménytelennek látszó feladatunkhoz iránytűre lelhetünk.

Évezredek óta, hagyományosan, az emberiség számára a szív és a zsigerek képviselték a tudat és az érzelmek székhelyét. Magyar nyelvünkben a „jószívű", a „szívtelen" kifejezések, az angolban az „I hate your guts" jellegű szólások utalnak erre a (tév)eszmére. Ezért óriási jelentősége volt annak, amikor háromszáz évvel ezelőtt Descartes, a „Cartesius" néven publikáló francia filozófus, először vélte a „lélek", a „tudat" székhelyeként az agyat, s abban is a tobozmirigyet (a minden medikus által ismert corpus pinealet) felfedezni. Persze, ma már tudjuk – vagy legalábbis tudni véljük –, hogy nem a tobozmirigy, hanem az agykéreg és a kéreg alatti központok: a thalamus, a hypothalamus és a limbikus rendszer képezik a tudati és tudatalatti működések materiális substrátumát. De, hogy a konkrét lokalizáció: a lelki funkcióknak egy meghatározott agyi területhez való hozzárendelése mennyire makacs vágya és kívánsága az emberi tudatnak, bizonyítja egy kaliforniai agykutatónak, *William Strehler*nek az egyik vezető nemzetközi folyóiratnak, a „Synapse"-nak 1991-es évfolyamában megjelent negyvenoldalas monográfiája. Ebben Strehler – annak ellenére, hogy jól ismeri két másik kiváló amerikai neurobiológus, *Kandel és Schwartz* megsemmisítő analógiáját, hogy ti. „mindenki tudja, hogy a járás szerve a láb; mégis, ha valaki a lábban próbálná keresni a 'járást', azt enyhén szólva furcsának találnánk" –, előveszi a tudatos tevékenységnek konkrét agyi lokalizációjának kérdését. S mi történik? „Where is the self" című monográfiájában arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a „self" – ami magyarul egyenlő az „én"-nel, tehát a „tudatos én", az „ego" megjelölésére szolgál – a tobozmirigyet közvetlenül körülvevő, néhány köbmilliméternyi agyállományban, az ún. „felső ikertestekben", a lamina quadrigemina colliculus superiorjaiban székel. Igaz? Nem igaz? Fiftififti; ki tudja?

Descartes számára a test és lélek viszonyát a dualizmus, a kettősség határozza meg; ezt a kiváló *Sir John Eccles,* a ma élő legnagyobb (Nobel-díjas) neurofiziológus az interrakcionalizmus néven ismertté vált elméletté fejlesztette. Ennek értelmében a két szuverén egység, a test és a lélek, illetve konkrétan: az agy és a tudat, elsősorban nem csak független egymástól, hanem kölcsönösen egymásra hatnak. Ez az elmélet Karl Popper filozófussal közösen írt könyvükben („The Self and Its Brain") még egy harmadik dimenzióval egészül ki. Eccles és Popper megfogalmazása szerint három világ épül hierarchikusan egymásra, melyek egymástól függetlenek ugyan, de minden vonatkozásban befolyásolják egymást. *Az első szint, az első világ, az agy működése. A második szint, a tudat: a tudatból kialakuló lélek, a psychés működések világa. Végül a harmadik világot az örökkévaló, a transzcendens, az Alkotóval együtt élni képes spirituális lét képviseli.* „Non omnis moriar" – nem halok meg teljesen –, mondta kétezer évvel ezelőtt Horatius; s bármilyen büszkék is vagyunk ma a Bush elnök által meghirdetett „Decade of the Brain"-ben, az agykutatás évtizedében nemzetközi és hazai eredményeinkre, alapvetően ma is Du Bois Reymond, a múlt századi hívő fizikus szavai érvényesek: Ignoramus et ignorabimus (Nem tudjuk, és nem is fogjuk tudni). A végső kérdések vonatkozásában tudatlanok vagyunk s azok is maradunk. Ahogy másfélezer évvel ezelőtt, Szent Ágoston mondta: *Credo, quia absurdum.* Hiszem, mert lehetetlen.

Már a múlt század elején, egy Gall nevű, eredetileg német származású anatómus sajátos elméletet dolgozott ki a lelki működések agyi lokalizációjáról, s azok egyszerű vizsgálatáról. A Pallas Nagy Lexikona szerint ez a Franz Joseph Gall 1758-ban született Baden tartományban; s eleinte Bécsben, majd 1807-től kezdve Párizsban működött; ott is halt meg, 1828-ban. „Frenológia" néven közismertté vált elmélete szerint az emberi agyban a lelki sajátságok térképszerűen helyezkednek el; s minthogy – itt az első csúsztatás – a fokozott működés az érintett terület megnövekedését okozza, ez – második csúsztatás – a koponyacsontok lokális, helyi kidudorodásához vezet. Nincs más teendő tehát, csak meg kell tapogatni a vizsgálandó személy koponyáját, s másodpercek alatt kiderül: zseni vagy bumburnyák, nyelvtudós vagy matematikus, áldozatkész próféta vagy apagyilkos az, akinek a fejét „értő ujjakkal" érinti a frenológus. *Madáchnál,* Az ember tragédiája falanszter színében is megjelenik ez a (tévészme jellegű) gondolat, amikor a Vén így szól:

„Tudós! vizsgáld fejalkotásukat
E gyermekeknek" –

s a Tudós, engedelmesen eleget téve a felszólításnak, így summázza frenológiai vizsgálatának eredményét

„E gyermeket orvosnak kell tanítni;
Ebből pásztor lesz."

Milyen egyszerű, milyen nagyszerű! Nincs szükség felvételi vizsgára (ami mellesleg szólva, mai formájában úgyis csak a kontraszelekció eszköze), sőt még felvételi előkészítőre sem (ami tovább akcentuálja a kontraszelekciót, s tönkreteszi fiatalságunk legszebb éveit!). Kár, hogy nem igaz. Nagy kár!

De azért, ettől függetlenül, valami igazság van az agyi lokalizációban. Legalábbis, ami a perifériával közvetlenül kapcsolatban álló ún. primér kérgi központokat illeti. Századunk közepén egy Penfield nevű kanadai agysebész rendszeresen végzett elektromos felszíni agyi ingerléssel vizsgálatokat, míg a páciens megnyitott koponyával, de éberen, válaszolni és reagálni tudott. Penfield vizsgálatai nyomán a primér mozgató tekervényen egy „motoros homunculus" körvonalai rajzolódtak ki; ugyanígy az 1-2 cm-rel hátrább lévő primér érző gyrusban az „érző homunculus" vált láthatóvá. Ezek a furcsa, torz „emberkék" (innen a „homunculus" szó) fejtetőre állva, lábukkal a két agyi félteke közötti hasadékban (mint *Háry János,* ki „a világ végén lábát lelógatá", lásd *Garay János:* „Az obsitos" című örök életű humoros epikáját) azért aránytalanok, mert a test részeinek vetületei, s főleg azok méretei a mozgások, illetve a bőrérzékelés finomságát tükrözik, nem pedig azok valóságos nagyságát. Ettől eltekintve, az az ún. somatotopiás lokalizáció, jól megfelel az emberképzelte agyi tükröződésnek.

Sajnos, az agy legnagyobb részére azonban ez már nem igaz – vagy legalábbis így nem igaz. Elsősorban az agykéreg harmadlagos, ún. tercier központjairól hitték hosszú időn át, hogy azok „néma mezők", mert ingerlésükkor nem kaptak specifikusnak nevezhető választ. Ma már azonban tudjuk, hogy ezek az agyterületek működésüket tekintve aszimmetrikusak; a bal félteke ilyen jellegű részei a logikus gondolkodást, a célszerűséget, a számszerűséget, a részletek kidolgozását szolgálják, míg ugyanezek a jobb féltekében a holisztikust, az időtlent, az érzelmi élet sokszínűségét biztosítják.

Továbbmenve: az agykéreg szerkezeti felépítése a dominóelvet képviseli; az emberi agyban kb. 3 millió oszlopszerű egység – megannyi „chip" – foglal helyet, melyek mindegyike legalább 3 ezer idegsejtből áll. Az egyes idegsejtek nyúlványain már száz éve megfigyeltek tüskéket; ezek a tüskés ágak néhányunkat a hadifogolytáborok szögesdrótkerítésére emlékeztetnek. A tüskék egytől egyig befutó ingerületeket fogadnak; s minthogy egy idegsejtnek legalább ezer tüskéje van, egy agyi kolumnában a kapcsolatok száma minimum 3 millió. A kolumna – a chip – tehát legalább 3 milló elem variációinak, kombinációinak és permutációinak lehetőségét rejti magában; s figyelembe véve a kolumnák számát, az emberi agy variációs stb. lehetőségei trilliós nagyságrendben vannak. Az egyes idegsejtek állandóan változó összetételű, öningerlő köröket alkotnak, melyek elektromágneses mezőinek egymásra hatása hozza létre a néhány óráig tartó, ún. „rövid távú" memóriát. Ennek megerősítése az agykéreg alatti hippokampusz dolga. Ha valami ki nem törli, úgy az emlékkép a hosszú távú memóriaegységben, az idegsejteket alkotó fehérjemolekulák alakváltozásainak formájában raktározódik.

Agyunkban tehát tulajdonképpen benne van minden emlékkép – minden „engramma" –, amit érzékszerveink és központi idegrendszerünk működésének kezdeteitől kezdve ott elraktároztunk. Amit „elfelejtettünk", az is; hypnózisban, erős szuggesztió hatására ezek is újraélesztethetők. Amit tanulásnak nevezünk, az az engrammák olyan megerősítése, ami megakadályozza, hogy a felejtés, az „oblivio" jótékony fátyla elborítsa. Mert egyébként bizony igencsak nagy szükségünk van a felejtés képességére.

Ezek a felismerések vezették *Gerald Edelman* amerikai biokémikust – aki 1972-ben immunbiológiai vizsgálataiért Nobel-díjat kapott – arra a feltételezésre, hogy agyunk is úgy működik, mint az immunrendszer: évmiliók alatt felhalmozott információk tömege lappang agyunkban, s az érzékelés, a felismerés tulajdonképp egyfajta „déja vu" élmény: ahhoz hasonló, mint mikor egy számunkra ismeretlen, idegen helyszínről, azt megpillantva, úgy érezzük: „ezt már láttam" (pedig nem). Az emberi faj minden egyes egyede által birtokolt ismeretanyaghoz mi is hozzáteszünk életünk során egy-két adatot; s bár utódaink nem öröklik ezt a tudást, a könnyebb ráismerés, a rátalálás képessége révén válik minden emberi generáció egyre intelligensebbé. (?)

Edelman elméletének szépsége az, hogy nagyon sok mindent megmagyaráz: a tudástól, az intellektustól, a képességek és a zsenialitás családi halmozódásától egészen a lélekvándorlásig. Hibája, hogy sem bizo*nyítani, sem cáfolni nem lehet;* tudományos szempontból tehát nem elégíti ki a munkahipotézis követelményeit. Ennek ellenére már néhány rövid év alatt hihetetlen módon megélénkítette és megtermékenyítette az ezen a területen folyó kutatómunkát ez a „Neurális Darwinizmus" révén ismertté vált szelekciós elmélet.

Az agyi szelekció, az agyi „válogatás" ugyanis egyértelműen érthetővé teszi, hogy nem „a valóságot" érzékeljük, hanem azt, amit a valóság (legyen az a külvilág vagy belvilágunk a bennünk rejlő, évezredek óta szunnyadó örökségből aktivál. Octave, a kiváló belga illusztrátor, gyönyörű modelljét depressziós stádiumában torz szörnyetegnek ábrázolta; néhány hét múlva, feltisztult tudattal, még a való szépséget is idealizálta. Ezt a „psych-art"-ot érdemes szem előtt tartanunk, ha megpróbáljuk az ember önábrázolásának fejlődését az anatóimiai ismeretek tükrében analizálni.

Az embert ugyanis – szerény nézetem szerint – nem a szerszámok használata, mégcsak nem is a szerszámok készítése, ahogy azt évtizedeken át sulykolták belénk, hanem *az különbözteti meg az állattól, hogy képes önmagát, önarcát megjeleníteni: kép, szobor, rajz, dombormű formájában.* A negyvenezer éves cro-magnoni barlangfestmények megjelenése az emberré válás első bizonyítéka; bizonyítéka annak, hogy az ember kezdi megismerni önmagát. Ebből a korszakból való a willensdorfi Vénusz; ez a kis, 30 cm magasságú terakotta-szobrocska a női termékenységet szimbólizálja: formahűség nélkül ugyan, de a túlhangsúlyozott emlők és a has egyértelműen az anyaságra utal. Az ember őstörténete itt, az emberábrázolással kezdődik; s rövidesen a tiltás is megjelenik a mózesi törvényben: *„Ne csinálj magadnak faragott képet".*

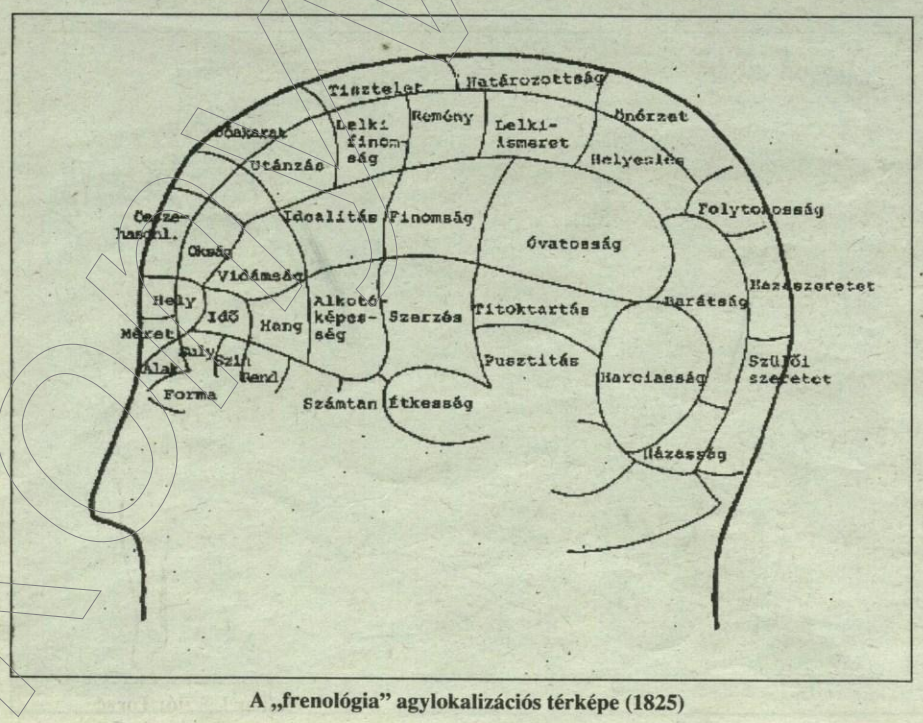

A „frenológia" agylokalizációs térképe (1825)

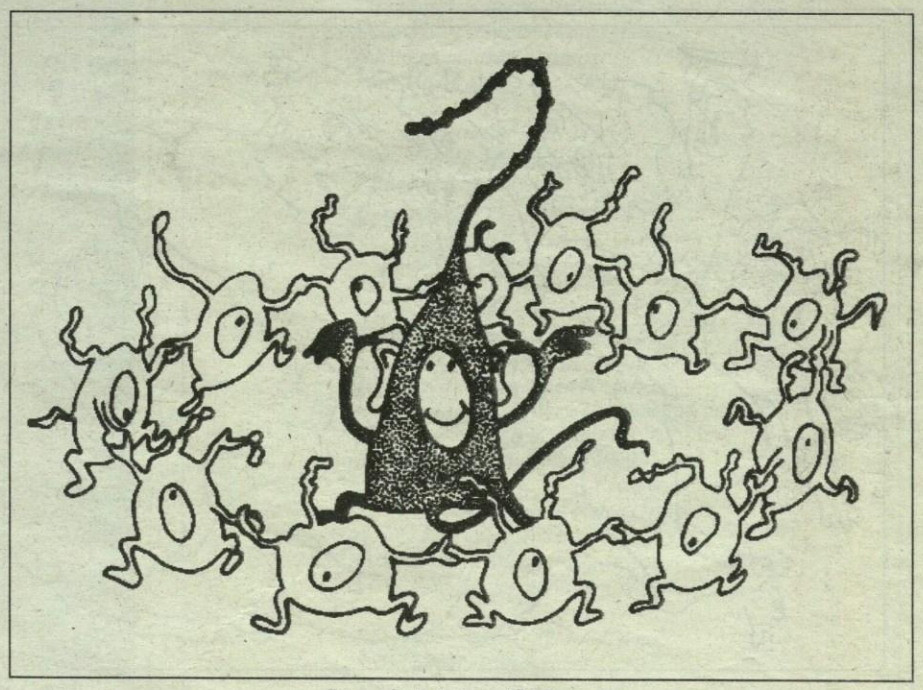

Idegsejtek öningerlő körtánca

A willensdorfi Vénusz

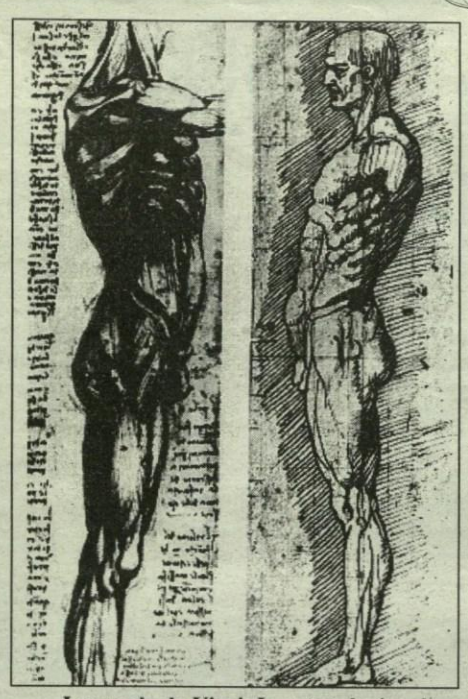

Leonardo da Vinci: Izomtanulmányok

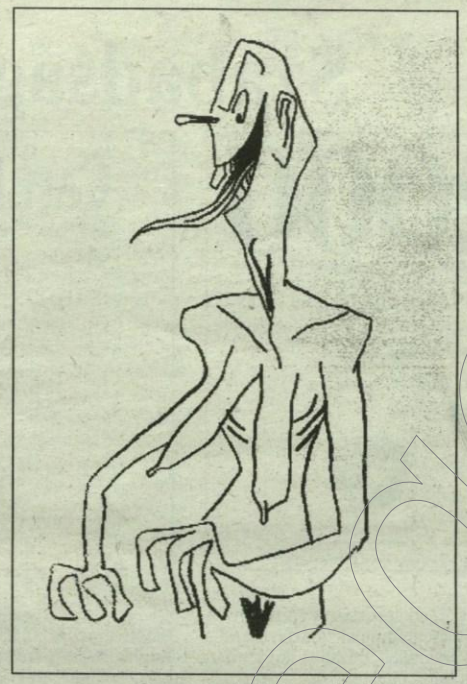

Octave rajzai: depreissziós stádiumban (baloldalt) és feltisztult tudattal

Ne felejtsük el, hogy a primitív népeknél az emberábrázolás misztikus jelentőségre tesz szert; a woo-doo legendáriumban egyértelműen elfogadott tény, hogy viaszbábut készítenek ellenségükről, s szívét tűvel átszúrják, akkor az attól el fog pusztulni; s még századunk elején is voltak afrikai néptörzsek, melyek nem hagyták magukat lefényképezni, mert a kép a potenciális ellenség kezébe kerülhet, aki ezen keresztül, misztikus erők révén, kárt tehet bennük. A kép, a szobor, az emberi képmás tehát olyan földöntúli erőkkel és eszmékkel ruháztatik fel, melyek azt messze kiemelik minden más tárgy közül. Mindemellett szembetűnő egy, az emberi forma ábrázolásának tökéletesítésére irányuló törekvés. A testformák, arányok és részletek megfigyelésének finomodása ugyanúgy, mint a két vagy három dimenziós képi megjelenítés technikai kivitelezésének javítása lassú, évezredeket igénybe vevő folyamat, de már az egyiptomi falfestmények táncoló leányfigurái modern frisseségükkel jelzik: a készség, a mozgás ábrázolására éppúgy fejlődik, mint magának az alaknak a tükrözése. (Nota bene: az „akt" is eredetileg az „actus", a cselekvés, a mozgás megjelölésére szolgált, s csak később vált az ezzel természetszerűleg összekapcsolódó ruhátlanság jelzőjévé.) Kr. előtt 1-2 évszázaddal már a klasszikus görög szobrászat éppúgy, mint – az ennek hatása alatt kialakuló római képzőművészet – mai értelemben véve tökéletes testformákkal ábrázol; s nehéz ezt elvonatkoztatni a görög, római, illetve alexandriai orvosi iskolák első bonctani tanulmányaitól. Bár művészeti anatómiáról a klasszikus ókorban nem beszélhetünk, az emberi test bátor megfigyelése – élőé és halotté egyaránt – amire az aszklepionokban nap, mint nap sor került, közvetetten és áttételesen bár, de meghatározó módon éreztette hatását a szobrászok, festők, mozaikkészítők emberábrázolási tevékenységében.

Hogy ez mennyire így van, bizonyítja, hogy a korban egyidős etruszk szobrok 14-15-ös kánonjaikkal a valóságtól messze elrugaszkodva ábrázolják a női testet – s bár ma ezt mívesen absztraktoknak is tekinthetnénk, a durva valóság sokkal egyszerűbb: a figura irrealitása a tudatlanság szüleménye.

Évszázadokon át érzékelhető a mediterráneumban a görög és hellenisztikus kultúra emberábrázolásának anatómiai valóságra való támaszkodása. De lassan ez elhalványul; a népvándorlás barbár törzsei és az őskeresztény egyaránt elutasítja a pogány istenszobrok erkölcstelenségét. Így, amikor Nagy Konstantin császár alatt államvallássá válik a katolicizmus, s a rendre épülő templomokban hely és lehetőség nyílik szobrok és festmények elhelyezésére, szinte a nullszaldóról indul az emberábrázolás szakrális vonulata. A boncolást, sőt még a csontvázak készítését is pápai ediktumok átkai sújtják, s csak a késői középkorban, az újonnan megalakuló egyetemek orvosi iskoláiban indul meg, bizonytalan léptekkel, újra az emberi test anatómiájának tanulmányozása. De hogyan? Guy de Chauliacnak a 14. századból származó seborvosi kódexében, a Chirurgia Magnában láthatjuk, hogy a boncolás – amire jobb esetben évenként egyszer-kétszer került sor – afféle látványosság volt, az egyetem egyik bevételi forrása. Méghozzá nem is kis pénzeket fizettek a nemes urak és asszonyságok, hogy egy ilyen pikáns élményben részesülhessenek. A boncolást, ami inkább hentesmunka volt, a borbélymester végezte; közben a professzor a pulpituson felolvasta Galenus ide vonatkozó passzusát, míg a demonstráló diák hosszú pálcájával mutogatta (ha tudta) az ismertetett szerveket. (Ezért hívjuk „demonstrátor"-nak ma is az oktatásban már aktive részt vevő, felsőbb éves orvostanhallgatót; s ezért „lecture", illetve „Vorlesung" az egyetemi előadás megjelölése – nem pedig „Vortrag". Persze, ebbe belejátszik a későbbi évszázadok ama hirhedett gyakorlata, hogy az egyetemen csak cenzúrázott szöveget lehetett előadni, nehogy felforgató eszmék hatása alá kerüljön az egyetemi ifjúság. Nincsen új a nap alatt; az emberiség kultúrtörténete, ha emelkedő csavarvonalhoz hasonlít is, de lényegileg ciklikus.)

Az anatómia tehát a késői középkorban egyfajta tiltott és titkos tevékenységből – amire a hullarablás és a gyertyafény melletti pincékben, éjszaka végzett boncolás volt jellemző – fokozatosan újra az egzakt tudomány szintjére emelkedett. Közismert, hogy *Leonardo da Vinci* közel 100 hullát boncolt fel ilyen körülmények között (miután anatómus barátja, de la Torre, akivel ezt a munkát elkezdte, korán meghalt), s tanulmányainak eredményeit nem csak képzőművészeti munkájában, de technikai mesterségében is hasznosította. Sajnos, rajzai majdnem 400 évig lappangtak, s csak századunkban váltak közkinccsé. Leonardonak mindenesetre több szerencséje volt az illegális hullaszerzésben, mint két évszázaddal korábban egy bizonyos *Alberto Zancari* anatómiaprofeszszornak, akinek hirhedett – és kivégzéssel büntetett – hullarablásáról még *Boccaccio* is megemlékezik a Dekameronban.

Bár Leonardo csodálatos szépségű és precizitású anatómiai rajzai nem hatottak közvetlenül sem az orvostudományra, sem pedig – alkotójukon kívül – a szépművészet mestereire, a már elindult fejlődést nem lehetett megállítani. A XVI. század első felében színre lép *Vesalius,* Károly király és császár udvari orvosa, aki 7 kötetben megírja a Fabricát. A könyv címe (De corporis humani fabrica libri VII.) egyszerűsége mellett magától értetődő természetességgel utal arra, hogy az újkor küszöbén, egy új tudomány lép elénk, kompletten, teljes fegyverzetben, mint a görög hősmonda szerint Pallas Athéné, Zeusz fejéből. A Fabricát lapozgatva annak a tökéletességnek az érzete borzongatja meg az olvasót, mint mikor Mozart saját kezű, tintapecsétes partituráit vesszük kézbe; ahogy Mozart is „csak" leírta a belőle önkéntelenül (is) áradó muzsikát, úgy fejti fel előttünk az emberi test titkait Vesalius, a Tizian-tanítvány Calckar rajzolta csodálatos ábrák segítségével. Stílust és divatot is formált ez a mű; évszázadokon keresztül szokássá vált aktként megjeleníteni a kiboncolt emberi testet, romantikus vagy bukolikus toszkánai tájképbe helyezve. S az a félelmetes ismeretanyag, amit a belga Vesalius Svájcban megjelent könyve az akkori egész Európa számára közkinccsé tett, egy csapásra megváltoztatta az orvostudományt és az emberábrázolást egyaránt. Vesalius mindezek mellett, igazi reneszánsz emberként, versfaragással is foglalkozott, s nem is rosszul; a szegedi belklinika kapuja felett látható disztichon is tőle származik:

„Mille modis morimur mortales nascimur uno;

Sunt hominum morbi mille sed una salus" –

azaz: Ezerféleképpen halunk meg, mi halandók, bár egy a születésünk módja;

Ezernyi betegségük van az embereknek, de egy az üdvösség.

Tulajdonképp be is fejezhetnénk itt az anatómia és a képzőművészet kapcsolatának témáját, de igazságtalanság lenne századunk legnagyobb művészeti anatómusával, *Barcsay Jenővel* szemben, ha két dolgot nem említenénk meg. Az egyik magától értetődő: minden művésznövendék megtanulja, elsősorban Barcsay mester munkái nyomán, az emberi test idomainak sokféleségét, az ábrázolt alakra-személyre jellemző formáit, a mozgások csonttani és izomtani sémáit, a „contraposto" anatómiai alapját, az izmok játékának a bőrön áttűnő formagazdagságát. A másik, mintha mindennek az ellenkezője lenne. Századunk képzőművészetének egyik jellegzetessége, amit a kiváló kortárs francia művészettörténész, *Charles Wentinck* így jellemez: „la figure humaine disparait", az emberi alak eltűnik. *Modigliani, Picasso, Wunderlich* egy-egy aktja fokozatosan mutatja a művészetnek a fényképszerű tökéletességű emberábrázolástól való elfordulását – kissé hasonlóan ahhoz, ahogy Octave látta és láttatta a női testet psychotikus állapotának mélypontján. Lehet, hogy *századunk társadalmi és politikai* neurozisai és psychosisai tükröződnek ebben? *Arany János* híres sorai szerint *„Nem a való hát, annak égi mása"* – s lehet, hogy a huszadik század emberisége számára ez a torz „égi tükröződés" a logikus? Talán, ha a társadalmat erőszakkal jobbítani kívánó diktátorok és diktatúrák után teljességgel felgyógyul Európánk s kijózanodva a jobbról és balról kotyvasztott bájitalok részegségéből, s ha megszabadul az ezt követő másnaposságtól, újra egymásra talál majd a test és a lélek szépsége az ember önképmásának alkotásában is. Mert a test a Szentlélek temploma, amelyet az Örökkévaló ujjának érintése hívott a világra: verbum caro factum est, ahogy azt Michelangelo örök szépségű freskóján láthatjuk a sixtusi kápolna boltozatán; s amit mi, méltatlan késői udódok, tájanatómia tankönyvünk címlapjára adaptáltunk.

CSILLIK BERTALAN

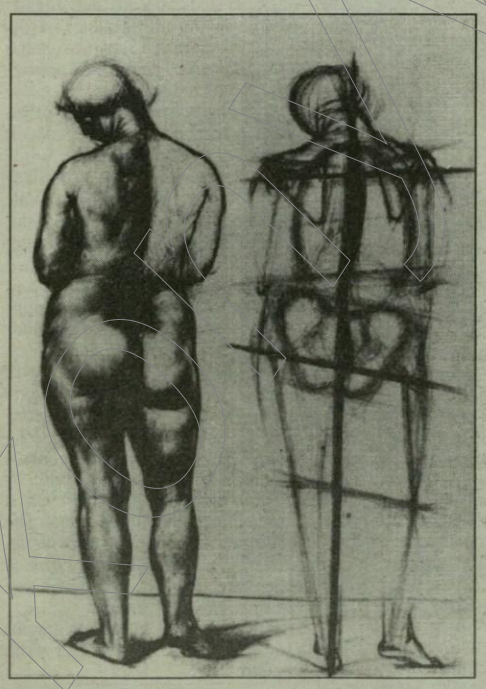

Barcsay Jenő: Contraposto

A test eszmélése (A Tájanatómia tankönyv címlapjáról)

Vinkler László: Torzó

Szabadság – esélyek

A *2000* című folyóirat Márton László Bowen úr monológja, sötétben című versével indítja 1992-es évfolyamát, s a vers első két sora a címlapra is felkerült: *„Hol szabadság van, ott szabadság van”*, Ismerős, ugye? A mondat közvetlenül utal *Illyés Gyula* Egy mondat a zsarnokságról című híres versére. *Balassa Péter* ugyanebben a számban közzétett, a verset értelmező cikke azonban felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy itt nem csupán az Illyés-vers parafrázisáról van szó, hiszen már a cím is eloldja a verset ettől a kétségkívül legszembetűnőbb viszonyítási ponttól, s Bowen úr révén megidézi *Déry Tibor* G. A. úr X.-ben című regényét, a mindenfajta rendet nélkülöző, abszolút értelemben megvalósult szabadság rémületes utópiáját. Márton László versének rémületes érdekességét pedig az adja, hogy ha a zsarnokság szót felcseréljük a szabadsággal, a szöveg nem veszíti el a jelentését. Balassa Péter ezt azzal magyarázza, hogy létezik még, következésképpen megszólítható az a magyar irodalmi hagyomány, amelyben a szabadság-zsarnokság dichotómiája a közösség számára értelmezhető volt, s amelyben Illyés verse is keletkezett. A másik indok pedig az, hogy ugyanakkor viszont mindannyiunk számára adott egy közös új tapasztalat, a felnőtté vált társadalom rádöbbenése a szabadságból adódó új problémákra. De van egy merőben új jelentése is a versnek, melyet Balassa nem említ, pedig szerintem ez adja az irónia igazi forrását. Illyés biztos volt abban, hogy amit maga körül tapasztal, az zsarnokság, s ezt a tapasztalatát egyetlen ódai ívű mondatban nyilvánítja ki, s e gesztus révén nyilatkozhat meg saját személyes függetlensége, szabadsága. Bowen úr, a szabadság rendszerének rabja viszont csendesen monologizál a sötétben, s ez a vershelyzet azonnal fölveti a kérdést, hogy „itt és most” tényleg szabadság van? Szabadság van például ott, ahol nem szabad kétségbe vonni, hogy tényleg szabadság van?

A Déry-regény utópisztikus szabadságrendszerében valójában csak egy dolog szabad: mindenkinek szabadságában áll „elmúlni”, saját vagy mások elmúlását elősegíteni és siettetni, az életakaratot, az építést a közvélemény megvetése sújtja. Márton László verse ugyanazt a széthulló világot idézi meg, amelyben – Balassa Péter szavaival – a szabadság csak egy szó. És tegyük hozzá szólam, melyet mind növekvő kételkedéssel hallgatunk, s mely egyre hamisabban cseng. Ezzel a jelenséggel szembesíti olvasóit Márton László versanalógiája.

X., az utópia városa látszik megelevenedni *György Péter* írásában is, aki a *Café Bábel* című nemrég indult negyedévi folyóirat téli, a tervezéssel foglalkozó számában Budapest legjobban tervezett

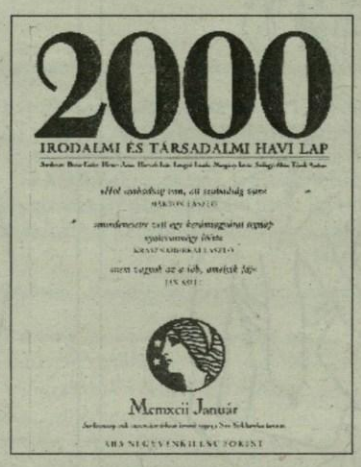

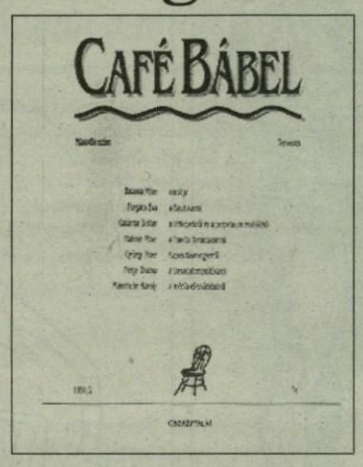

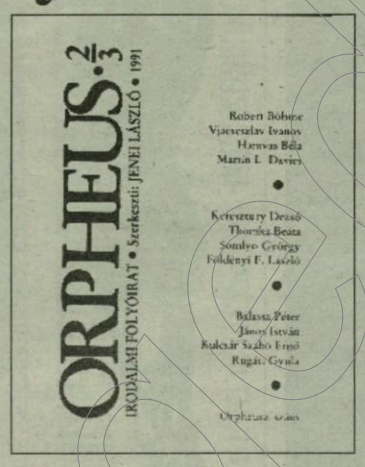

lakótelepéről, a káposztásmegyeriről ír A pusztulás ígérete címmel. A szerző arra a kérdésre keres magyarázatot, hogy miért indult rohamos pusztulásnak szinte szü letése pillanatától kezdve az a lakótelep is, melynek tervezői lehetőségeik szerint mindent elkövettek, hogy pontosan rekonstruálják a tradicionális városok szerkezetét. A kivitelezés esztétikai és funkcionális hiányosságain, s a várostervezés egészének koncepcionális hibáin, a közlekedés megoldatlanságán túl György Péter a legfőbb okot a személyes viszony, *a tulajdonosi részesedés érzésének hiányában* látja, valamint abban a jelenségben, hogy a polgári létforma, a kulturális identitás megteremtése szimuláció maradhat csupán. Mindenki, aki családi házból költözött lakótelepi panellakásba, ismerheti a maga tapasztalatából azt az óriási különbséget, ami a *„mi városrészünk”*, a *„mi utcánk”*, a *„mi udvarunk”*, a *„mi házunk”* fokozatainak otthonosságérzete és a között az idegenségérzés között feszül, amit a panellakó nap mint nap átél, mikor lakása ajtaján kilépve, minden átmenet nélkül kénytelen belépni a külvilágba.

György Péter még csak a pusztulás ígéretének nevezi a szocializmus eme emlékműveit, *Krasznahorkai László* már egyenesen a pokolnak látja a mongóliai *Urga lakótelepét*, s persze az egész várost, amikor Kínából hazafelé jövet három napra meg kell szakítania útját egy rosszul kiállított repülőjegy miatt. A 2000-ben megjelent írás a reálisként megélt pokol időbeli mozzanatait tárja föl. Az összecsuklani kész siralmas betonszörnyetegek látványa tövükben az odafagyott, időtlen szemétdombokkal, az éjszaka oroszokra vadászó, vodkától feltüzelt mongol szabadcsapatok állandó fenyegetése, az értelmetlen várakozás már önmagukban is elegendőek lennének, hogy elmossák az utazóban az „égi Kínával”, a keleti kultúra csodálatos örökségével való találkozásnak még az emlékét is. Az Urgában töltött idő azonban a legszemélyesebb emlékeiben is megrabolja a látogatót, aki már végül azt sem tudja, milyen haza iránt gyötri a honvágy. A Kínában szerzett meggyőződés egy mennyei univerzum létét illetően és az urgai pokol egy valóságon belül fölfoghatatlanok és elfogadhatatlanok. A Gandan-kolostor lámájával való találkozás, melyet befolyásos mongol barátja szervez meg számára, hogy gyorsabban múljék az idő, érzéseinek és benyomásainak új irányt ad. A honvágy áthelyeződik a térből az időbe, a láma tekintetében és a maga váratlanul felidéződő kisgyermekkori gondolatában felfedezi a menny és a pokol tapasztalata után az idő harmadik dimenzióját. A jövő e pillanattól kezdve állandóan jelenlévő ígéret, hogy „milyen csodálatos lesz, ha eljön, a kétezredik év”. Így válik a térbeli utazás egyúttal időutazássá is, a test és szellem utazása a lélek útjává is, és így történhet meg, hogy az utazó a repülőgépre való felszállás előtt tíz perccel már megérkezett minden valós és képzeletbeli utazás végső céljához; megérkezett, mielőtt hazajött volna: a lélek talált otthonra benne.

Az utazás a művészet örök témája, ott találjuk az európai gondolkodás nagy mítoszaiban, így az „első költő” mítoszában, Orpheuszában, aki alászállt a holtak birodalmába a kedveséért. Az *Orpheus* című miskolci irodalmi folyóirat összevont számot, vaskos kötetet szán az Orpheusz és az Orpheusz-témának a művészetekben való megjelenéséről szóló esszéknek és tanulmányoknak. A sok értékes írás közül most *Pierre Cheymol* esszéjét emeljük ki, melyet *Kemény Katalin* fordított, s látott el bevezetővel. Az esszé a szerző Bábel csöndje című kötetéből származik, amelyben Cheymol *„az egységből kiszakadt bábeli ember magányát, annak katasztrófáját, a katasztrófa elleni védekezését”* fedi fel három mitológiai archetípusban: az oedipuszi, a prométheuszi és az orpheuszi történetben. (Kár, hogy a szerkesztők csak a témájukhoz szorosan tartozó utolsó részt közölték az írásból.) Oedipusz magánya a vakság tudatos akarásából, Prométheuszé pedig a hatalom akarásából táplálkozik. Orpheusz az, aki nem akar semmit, azaz a semmit, művészetének fölfoghatatlan esszenciáját „akarja”, a szimbólumot, mely helyreállítja a széttört dolgok egységét. Orpheusz eredendően tiszta beszéde révén találja meg „tökéletes és tiszta magányát”, minden beavatás végső fokát. *Poszler György* a Valóságban a művészet keletkezésének egy másik elméletét ismerteti és értelmezi. Az Ödipusz és a Múzsák című kétrészes esszéjében Freud írásainak „szoros olvasásával” igyekszik rekonstruálni a pszichoanalitikus teória művészetelméletét. Eszerint: *„...a művészet a legelső fázisból, egyed és emberiség legmélyebb rétegéből indul. Gyermekkorból és őstörténethből. Az Ödipusz-komplexusból. Ébredő gyermek és alakuló törzs alapkonfliktusából.”* Egy valamiben azért megegyezik e két, egymást kizárni látszó művészetelmélet. Mindkettő a köztes létben jelöli meg a művészet pozícióját. Az orfikus hagyomány szerint *„Orpheusz a létezés középpontjában áll, egyenlő távolságra Dionüszosztól és Apollótól... s a költői-bölcseleti életművében megteremti a szent és a profán egységét”* (Bálint Péter, Orpheus, 1991. 2/3.). A pszichoanalitikus séma pedig a gyermek és az őrült által képviselt két végletes modell közé helyezi a költői gondolkodást. *„Vagyis a költő megőrzi magában a gyermeket és közelíti magában az őrültet. De túllép az elsőn – úgy, hogy emlékezik rá. Nem éri el a másodikat – úgy, hogy figyel rá.”* (Poszler György, Valóság, 1992. 1.) *Eisemann György* a Kortársban megjelent szép esszéjében ugyancsak egy közismert mítosznak, Sziszüphosz történetének átértelmezéseit vizsgálja Camus, Weöres, Pilinszky, Szilágyi István és Beckett műveiben.

A mítosz legegyszerűbb meghatározása talán ez lehetne: történet. Ősi történet, amely az őt létrehozó egységes világkép megszűntével – ahogy a fenti példák is mutatják – többféle jelentést és az értelmezések kimeríthetetlen lehetőségeit adják a mai ember számára is. *Darvasi László* A veinhageni rózsabokrok című elbeszélése, amely a *Jelenkorban* olvasható, egyszerre több mitikus történet töredékeit is felvillantja. A főhös, a kosárfonó kopasz fia ismeri a dolgok igazi nevét, mint Orpheusz, három hete tartó keserves zokogásából az anyja gyógyítja ki az incestus tabujának megtörésével, ami oedipuszi motívum, tudata mitikus tudat. Összeütközése a vallásosnak mondott, ám valójában egyezményes hazugságban élő várossal szinte szükségszerű. Darvasi elbeszélése azonban *nem pusztán egy rituális gyilkosság története a gyilkos előadásában, hanem a történetmondás lehetetlenségére való rádöbbenésnek a története is.* Mert a megnyerő modorú nyomozó túl azon, hogy mindent tud az esetről kezdettől fogva, s ezáltal a mesélés, a vallomás utólag értelmét veszti, közvetett módon elő is idézi a gyilkosságot. A nyomozás önmagáért a nyomozásért folyik, és már nem elégszik meg azzal, hogy a bűntény megtörténte után vegye kezdetét, hanem felszámolva minden esetlegességet maga teremti meg a megfigyelt személy számára a bűnt elkerülhetetlenné tevő körülményeket. A gyilkos rádöbben, hogy valójában áldozat, legszemélyesebbnek gondolt története sem lehet az övé, csak asszisztál egy személytelen terv megvalósításához.

Azt is mondhatnánk, hogy A veinhageni rózsabokrok a történet bűnbeesésének a története, a mítosz végső kiszolgáltatottságáé; tanúvallomás a művészet bonyolult XX. századi perében.

MIKOLA GYÖNGYI

A Hajnóczy-jelenség

Mielőtt rátérnénk az Újvidéken megjelenő *Híd* és *Új Symposion* című nagy multú irodalmi folyóiratok decemberi számának vázlatos ismertetésére, szólunk néhány szót a délvidéki magyar literatúra e két reprezentáns műhelyének a múltjáról, a kisebbségi kultúrában betöltött helyéről és szerepéről.

A Híd 1934-ben ifjúsági lapként indult *Lévay Endre* szerkesztésével, majd idővel a kommunista párt egyre hangosabb sajtóorgánuma lett. *Bosnyák István* szavaival élve: *„A jugoszláviai magyarság demokratikus törekvéseinek legfőbb élesztgetője, a haladó szellemi áramlatok összefogója s egy erős, életképes forradalmi mozgalom irányítója is.”* A lapot 1940-ben betiltják, az akkori főszerkesztőt *Mayer Ottmárt* pedig bebörtönzik. A folyóirat azonban nem szűnik meg, Világkép címmel, *Laták István* szerkesztésében él tovább még mintegy negyed évig. A felszabadulás után a Híd a többi akkortájt megjelenő folyóirattal karöltve a szocialista újjáépítés, az egységfront ügyét szolgálta. Az 1951-ben bekövetkezett nemzedékvita és az ezt követő törés hatására azonban kialakult egy új, fiatal gárda, amely már nem a zsdanovista követelmények szerint írt, őket inkább a szbadabb, emberibb témák, a természet, a szerelem, az életigenlés, az öröm egy tágabb és hangosabb skálájának a megszólaltatása érdekli. Ilyen felszabadultabb légkörben az Ifjúság – a későbbi Képes Ifjúság – mellékleteként alakult meg 1961-ben a Symposion, amely a fiatal írók, kritikusok és képzőművészek új szellemiségi írásainak adott nyilvánosságot. Ebből a mellékletből nőtte ki magát 1965-ben a most már teljesen radikális, nyitott európai szellemiséget tükröző Új Symposion, mely új fejezetet nyitott a jugoszláviai, de álszerénység nélkül mondhatjuk, az egyetemes magyar irodalom történetében.

Azóta kisebb-nagyobb hullámzásokkal csendes, vagy egészen zajos, látványos irodalmi botrányokkal, felháborító főszerkesztő-váltásokkal, üldöztetésekkel és betiltásokkal – az utóbb elmondottak az Új Symposionra vonatkoznak – az említett folyóiratok megmaradtak a délvidéki magyar irodalmi élet két fő tartópillérévé. A Híd komoly, elemző, inkább a hagyományos értékeket affirmáló folyóirattá, az Új Symposion pedig a fiatal, tehetséges kísérletező kedvű írónemzedék sajátságos műhelyévé.

A Híd legutóbbi száma *Gion Nándor,* a Magyarországon is nagy népszerűségnek örvendő író Gyógyteák és lőfegyverek című novellájával indul, melyben a szerző ezúttal sem tér el megszokott módszerétől. A falu mikroközösségének szövevényes viszonyait ábrázolja páratlan megfigyelőképességgel, ügyesen ötvözve a mágikus realizmusnak becézett irányzat mítoszteremtő erejét a hősök bájos, szinte eredendő naivitásával. Ezt követi az évekig nem publikált symposionista bárd, *Fehér Kálmán* három verse és *Szathmári István,* a rendkívül tehetséges fiatal novellista Határtól határig című kiváló stilisztikai erényeket megcsillantó lírai ihletű prózája. A folyóirat a továbbiakban közli Topolya mezőváros históriáját 1808-ból. A nemrég felfedezett, versbe szedett krónikához *Vajda Gábor* írt elemző, eligazító utószót. A Kérdések és válaszok című rovatban *Szeli István* Széchenyi István bicentenáriumáról emlékezik meg, és a „legnagyobb magyar” Naplójának az olvasatairól értekezik. Teszi ezt, talán mondanom sem kell, a tőle megszokott alapossággal, szigorú okfejtéssel és hatalmas erudicióval. Ehhez a blokkhoz tartozik *Sztojan Vujicsity* Széchenyi Szerbiában, 1830 című izgalmas tanulmánya, amely először az Európai utas tavalyi harmadik számában jelent meg, itt azonban elmulasztották feltüntetni, hogy másodközlésről van szó. Ezt követi *Herceg János* Régi dolgainkról című Zomborról szóló esszéisztikus történetírása, majd *Bosnyák István,* a magyar–horvát kapcsolattörténeti tárgyú tanulmányában a két irodalom múlt századi érintkezési pontjait, az átfedéseket és különbözőségeket taglalja. A kétszáz éve született Katona József emléke előtt *Gerold László* tiszteleg. A Bánk bánkérdések című tanulmányában a szerző megkísérel néhány sajátságos megközelítésű olvasatot nyújtani e klasszikus mű mai újraolvasásához, átértékeléséhez. A Kritikai rovatban *Kertész Imre* Az angol lobogó című könyvét *Bányai János, Kontra Ferenc* Nagy a sátán birodalma című novelláskötetét *Bence Erika,* a Népi vallásosság a Kárpát-medencében című néprajzi tanulmánykötetet pedig *Silling István* méltatja. Színházi naplójában a

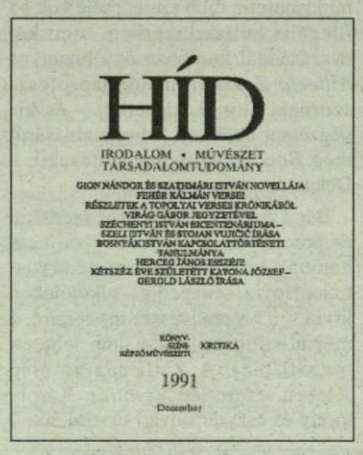

Lüszisztraté újvidéki bemutatójáról *Gerold László* írt kritikát, *Bela Duranci* pedig a képzőművészeti rovatban a zombori Konyovity Galéria 25 éves évfordulója kapcsán felidézte a 94 éves mester alkotó periódusainak főbb állomásait, a festőhöz fűződő élményeit. A Híd decemberi számát az elmúlt hónap fontosabb művelődési eseményeinek krónikája és a Fórum Könyvkiadó új könyveinek a listája zárja.

A decemberi Új Symposion reprezentatív tematikus számát *a tíz éve elhunyt Hajnóczy Péter emlékének szentelték.* Számos izgalmas vers, novella, reflexió, tanulmány, levél, tanúvallomás, interjú hozza testközelbe az újjabb kori magyar prózairodalom egyik legmarkánsabb egyéniségét, munkásságát. A címoldalon *Horváth Ottó* és *Böndör Pál* verseit, a belső borítón pedig *Göncz Árpád* Hajnóczyhoz intézett, eddig máshol még nem publikált levelét olvashatjuk. Ez utóbbiból egy idézet: *„Legjobbnak a kötetből az „M”-et érzem – azt hiszem, te is. Persze, ennek szubjektív okai is voltak – részben a Vulkán alatt-ra és Lowrya utaló szerkezet (örültem, hogy akaratlanul is adtam valamit – személy szerint neked – a fordítással), az indiánok, meg a tankok szerepe, amit, azt hiszem, pontosan értettem, s azt hiszem, pontosan el tudom helyezni az életedben. Ez bravúros és mély írás – nincsen benne semmi átlagos, azt hiszem, a mai magyar novella-irodalom reprezentáns műve.” Thomka Beáta* A mesteri poén című esszéjében imígyen emlékezik Hajnóczyra: *„Személyes találkozásra sose került sor közöttünk, ám egy tisz teletből, meggyőződésből következő kritikusi fenntartás megfogalmazása után jutott el hozzám Hajnóczy fenyegetése: meg fog ölni. Ilyen kivételes elismerést kritikus sosem kaphat.” Balázs Attila* nehezen behatárolható írásában (nevezzük csak prózának) Hajnóczyhoz fűződő közeli szellemi rokonságáról, viszonyáról vall, csakúgy mint *Bogdán László, Láng Zsolt* és *Géczi János* esszéikben. Hajnóczy szellemiségét, élményvilágát idézi *Szügyi Zoltán* kétszemélyes költői játéka, *Határ Győző* Jegesmedvebunda című szövege, *Kis Csepregi Endre* Spacecowboy című novellája is. A versrovatban *Babits Imre* három versét és *Anne Sexton* A függő című hosszabb lélegzetű lírai vallomását olvashatjuk a kábítószer függőségében szenvedőkről. *Majoros Sándor* tehetséges Sinkó-díjas fiatal prózaíró Hátrahagyott város című novellájával ismerkedhetünk meg a továbbiakban, majd ezt követi *Raymond Carver* Autózás whiskeyvel című, a beatköltészet legfényesebb pillanatait idézi hosszú, indulatos lírai sóhaja és Bettes István Ars – innen és túl című versciklusa. A Hajnóczy opuszát értékelő tanulmányok közül kiemeljük *Mészáros Sándor* alapos esztétikai és irodalomtudományi felkészültségről tanúskodó írását és *Csányi Erzsébet* Valóságidézetek, szövegidézetek című munkáját. *Szerdahelyi Zoltán* Egy élő kultusz nyomában: megjegyzések H. P. írói utóéletéhez című dolgozata a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban két évvel ezelőtt megrendezett konferencián hangzott el, A mezítlábas apostol című, *Markovits Ferenc* által összeállított dokumentumműsor pedig az Ezredforduló című sorozatban ismerhették meg az érdeklődők. A tematikus sympo szám külön blokkjaként három beszélgetés is olvasható, természetesen mind a három Hajnóczy személyével és munkásságával kapcsolatos. *Szkhárosi Endre, Krasznohorkai László, Bognár Éva* és *Bognár Botond* a barátok és tisztelők hűségével vallanak az íróról, a Hajnóczy-kultuszról, a mester rájuk gyakorolt hatásáról, opusának kritikai fogadtatásáról, az irodalom esszenciájáról. Mintegy ráadásként a folyóirat utolsó esszétraktátuma összegezi az alkoholizmus misztikáját, e záróakkord szerzője *Szvetiszlav Baszara,* a fiatal szerb próza egyik legmarkánsabb képviselője, akinek szövege már-már *Hamvas Béla* A bor filozófiája című remekművének legsikerültebb fejezeteit juttatja eszünkbe. Vállalva a megbotránkoztatás kockázatát, íme egy hosszabb idézet: *„Ám itt természetesen az introvertát, a fehér alkoholistákról beszélek, ahogyan istennek is és a sátánnak is megvannak az áldozópapjai, úgy léteznek extravertált, feketemágiás részegek is. Ezek azok a makkegészséges, pirospozsgás individiumok, akik mértékkel isznak, leírhatatlan gonoszságokat ötölve ki közben, a helyi jellegűektől az átfogókig... Abban különböznek a misztikus részegektől, hogy társadalmi közkedveltségnek örvendenek, és szívesen látott vendégek. Akárhogy van, a világnak mind a világos, mind a sötét fele az alkoholisták kezében van. Erre ítéltetett ez az utolsó, vasból való korszak. A többiek azért vannak itt, hogy bort termeljenek és pálinkát főzzenek.”*

A tematikus szám... Elhúz a légáramlattal című *P. Nagy István* versével zárul. Egészségükre.

TURI TIBOR

Tárlat – Erdélyből

A *Tárlat* című kötet *tizenegy fiatal erdélyi szerző esszéit és tanulmányait* tartalmazó gyűjtemény, amely a múlt évben jelent meg – közel három évvel az írások keletkezése után. Az idő tehát – kényszerűen – bőven adott távlatot a kritikai megmérettetéshez, és némely esetben feltehetően a dokumentummá váláshoz is. Egyed Péter, a könyv szerkesztője „nemzedéki-csoportos" indulásról beszél a szerzőkkel kapcsolatban, az előszót írró *Jakabbfy Tamás* – egyike a „tizenegyeknek" – viszont igyekszik távol tartani mindenféle nemzedéki sejtést. *„Bírkózásaink 'tartalma' alig-alig közös, legfeljebb az elmondhatóság barikádjainak megközelítésére tett kísérleteink rokonítható ak"* – írja. Anélkül, hogy pro vagy kontra állást foglalnék az általam egyébként is meddőnek tartott nemzedékkérdésben, e fenti megállapítással azért vitatkoznék. A kötet írásai témáik különbözősége ellenére nagyon is hasonló tájékozódási irányokat, lényeges vonásaikban azonos problémafölvetéseket mutatnak. E teoretikus írások legszembetűnőbb vonása a filozófiai értelemben vett megismerés problémája iránti nagyfokú érdeklődés, amely szorosan összekapcsolódik az érték- és kommunikációelmélet általános kérdéseivel.

Horváth István Filozófiai optimizmus és pesszimizmus című cikkében következőképpen határozza meg szellemi alapállását: *„Nem a filozófiai megismerés lehetőségeiben kételkedő 'mély' fertőzöttje vagyok, egyszerűen csak arról van szó, hogy a filozófiát nem a valóságot egyszerűen megismerő szellemi megnyilvánulásként értelmezem, hanem mint az ehhez a megismeréshez való viszonyulást."* És – ahogy a továbbiakban kifejti – ez a viszonyulás nem nélkülözheti az értékelés folyamatát, melyben a címben megjelölt két modalitás, a két alapvető filozófusi attitűd, az optimizmus és a pesszimizmus egymástól elkülönül. Horváth István nem választ e két lehetséges attitűd között, inkább közelíteni igyekszik őket: felveti annak szükségességét, hogy egy meglévő evolutív, azaz fejlődéselvű dialektika mellett kidolgozzák az involutív, a lefelé tartó mozgás filozófiájának elméletét is, illetve felkínálja mint lehetséges láthatárt a tragikus életszemléletet, de hogy ez mi módon haladja meg mind az optimizmust, mind a pesszimizmust, arra sajnos nem tér ki írásában.

Süket Levente elgondolása a sötétség enciklopédiájának létrehozásáról, úgy vélem, hasonló koordinátarendszerben született, mint az előző gondolatmenet. Az új enciklopédia – szemben a Fény Századának grandiózus vállalkozásával, de ahhoz

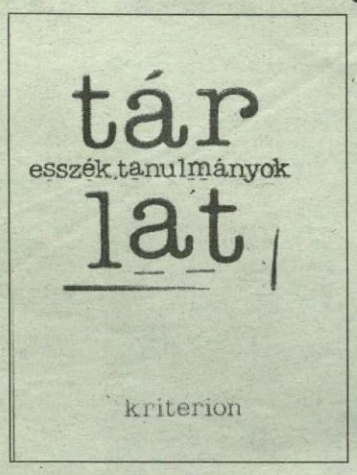

hasonló nagy igénnyel – azokat a dolgokat gyűjtené egybe, amelyeket nem ismerünk, amelyekről „csak" kérdéseink vannak. A megvalósítás tétje nem kevesebb a szerző szerint, mint az eligazodás lehetősége a szellem embereit elnyeléssel fenyegető, hihetetlenül felgyorsult információáradatban. A célok, az ismeretlenek megjelölése állandó pozitív ösztönzést jelenthetne, s a már ismert tehetetlen tömbjét újra intenzív mozgásba hozná: „értéktermelés a sötétség termelése, hiszen ami a megismerést illeti, a belső, a szellemi érték forrása a kíváncsiság, ennek magja pedig az információhiány, az információűr (a sötétség), amely a tudatunkban van, de nem feltétlenül tudatos."

Jakabbfy Tamás más szempontból közelíti meg az információ problémáját: rámutat az információ önmagában vett értékére, a szabad információáramlás nélkülözhetetlenségére, és elemzi az ebben mutatkozó zavarokat, és azokat a folyamatokat, ahogy a kommunikációt gátló tényezők kórosan befolyásolják a társadalom és az egyén egész értékrendszerét.

Józsa T. István szerencsétlen formaválasztású, ám nagy elméleti műveltségről tanúságot tevő, monstrúózus ismeretelméleti dialógusát leszámítva a kötet többi írása nem szorosan vett bölcseleti kérdéseket tárgyal, mégis meghatározó kategóriájuk – ha az előbbiekétől némileg eltérő értelmében is – a megismerés és az érték fogalmai. *Balogh F. András* a „kis" irodalmak és a nagy európai modellek viszonyát, a sajátos és az egyetemes irodalmi értékek mibenlétének kérdését elemzi a Sütő András által indított, és Csipkerózsika-pör néven ismertté vált polémia kapcsán. Írásában arra a következtetésre jut, hogy ez a vita *„csak a valóságról való leszakadás zsákutcájába vezethet s ehelyett inkább irodalmunk saját értékrendszerének a kidolgozása lenne a kívánatos."*

Kisgyörgy Réka is a *„biztos alapként funkcionáló teória"* hiányában és a változó helyzet fel nem ismerésében marasztalja el a második Forrás-nemzedéknek nevezett költőgenerációt, s alapos elmezését adja egyúttal az irodalmi nemzedék és a nemzedékváltás fogalmának. Sok helytálló és meggyőző megállapítása mellett azonban beleesik az általa választott irodalomtörténeti kategóriában rejlő csapdába is: a *„reális nemzedéki öntudat"* hiányát is felrója a szóban forgó írócsoportnak, márpedig a nemzedéki öntudat megléte önmagában még nem feltétlenül eredményez értékes és korszerű műveket, sőt.

Panek Sándor a beatnemzedék költőjeként ismert Allen Ginsberg Üvöltés című híres programversén, mint *modellen mutatja be a ráció irracionális lázadását önmaga ellen,* mely a szabadság igézetében fogan, s végül egy még sötétebb rabságba hull, egy utópia foglya marad. A kötetben ez az írás *Mihály István* Funkciók és álfunkciók a rockzenében című cikke mellett szerepel pedig nincs két szöveg a gyűjteményben, melyeknek ennyire ellentétes lenne alapállása és végkövetkeztetése, mint ezeknek. (Talán mert megidézett neves prókátorai hatására sem tudom esztétikailag értékesnek tételezni a rockeznét?)

A kötet egyik legegyenletesebb írása *Fülöp László Zsolt* szép esszéje is a megismerés és az értékek válságának jelenségéből indul ki, s foglalja össze a posztmodern magatartás és a posztmodern műalkotás legalapvetőbb sajátosságait. A másik pedig *Feischmidt Margit* tanulmánya, aki népi önéletírások alapján mutatja be, hogy hogyan tükrözik az életmódváltást, és miféle tradíciókat, közösségi információkat őriznek és miféle illúziókat rombolnak szét a kivétel nélkül kegyetlenül nehéz sorsú parasztemberek elbeszélései.

A megismerésnek és az értéknek az írások mindegyikére érvényesnek tételezhető fogalmain túl olyan általános ismérvek is összekötik az egyes szövegeket, mint a problémafölvetésekben megnyilatkozó nagyfokú elméleti igényesség, az alaposság, és a szigorú, nem ritkán radikális kritikai beállítottság. Olyan értékek ezek, melyek nem csak a romániai magyar kultúra esetében bizonyultak – *Egyed Péter* szavával – „krónikus hiánycikknek", de amelyeknek közkeletűvé válása még nálunk is várat magára.

(Kriterion Kiadó, Bukarest, 1991.)

M. Gy.

CZILCZER OLGA VERSEI

Hol a kenyér illata?

Kikezdve a kenyér. Morzsákkal fölhintve a visszaút. Ajtónyitásom, mint a harapásra tátott pofácska, csak fölnagyítva.

Jóvátenni ekkora rajtaütést: lehet-e? Pedig be sem lépve, csuktam be az ajtót. Az egérnek bizony vége volt. Ott vergődött, ott cincogott a felejtés csapdájában.

Aznap mosogatásnál összetörtem egy poharat. Megpróbált ellenállni. Véremet akarta ontani.

Pár év múlva, falatozgatás közben, eszembe jutott az egér. Nyomában sorstársa, a pohár. De hol a kenyér illata, kereksége? De inni egy jót a vacsorához a cserepekből lehet-e?

A Naplopó Arc

Már nem pöfög. Egy bokor erkélyem alatt, alkatrészeire szedve. Visszapillantó tükrében a Nagy Kéz öt ága közt a Naplopó Arc. Gyökér emeli meg az órák kerekeit. Az órákét, melyek küllőikre esnek.

Zzz – lapozgatnak könyvemben egy suhanc koszos ujjai. Hajdani zöldek, regényem levelei hullófélben. Fűnek, fának ütközik a benzingőz glóriázta homlok. Bűz buggyan. Ne lássam, el kell fordítani fejem.

De ki írná meg napom, ha nem ő? S ennél többet egy naplopótól várhatok-e? Sz-sz – mondja. Ősz. Mielőtt agyam rugói, fülem csavarmenetei ráállnak, feladják. Tűnj a ... mondom. Lazítok. Délutánomból kinézek.

Inkább csak monológ

Minden érvem egy fal volt, melyet ablakok helyett lent és szemmagasságban örökzölddel titkolt egérlyukak tagoltak.

Ezzel szemben a kémény füstje, de még a folyondár szó is tehetetlen.

Amikor kiderült, hogy a Cincogiak cincoglakja s más otthonok közönséges lőnyomok, bár az építmény áll, kérdéssé vált, fenntartani, vagy akár hátamat nekitámasztani érdemes-e.

Térjek be, ha ennyire elfáradtam – mondták a héttörpék. Legyek a Hófehérkéjük! A Lent, a Fönt, a Kint, a Bent lejtették csábító körtáncukat. De föladni? Azt ugye mégse.

A fal pedig állt, noha minden léptemmel, mely kúszásnak inkább volt nevezhető, meg-megingott.

A fűszál, melyen egy aránytalanul nagy rovar másik, meg- s visszahajlik. De amióta tudom, hogy én vagyok a vadszőlő, számolnom kell azzal, hogy falam bármelyik percen leomolhat.

Törékenysége már nem kétséges. Háborútól háborúig húzódó vitám sem kellemes, kávé melletti párbeszéd. Inkább csak monológ. Még meddig?

VINKLER LÁSZLÓ: TRÓJA

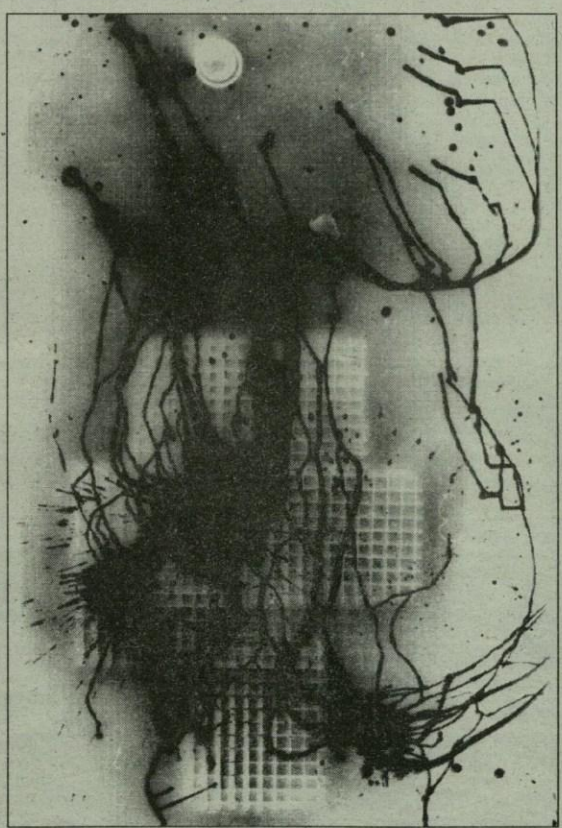

VINKLER LÁSZLÓ: KOMPOZÍCIÓ

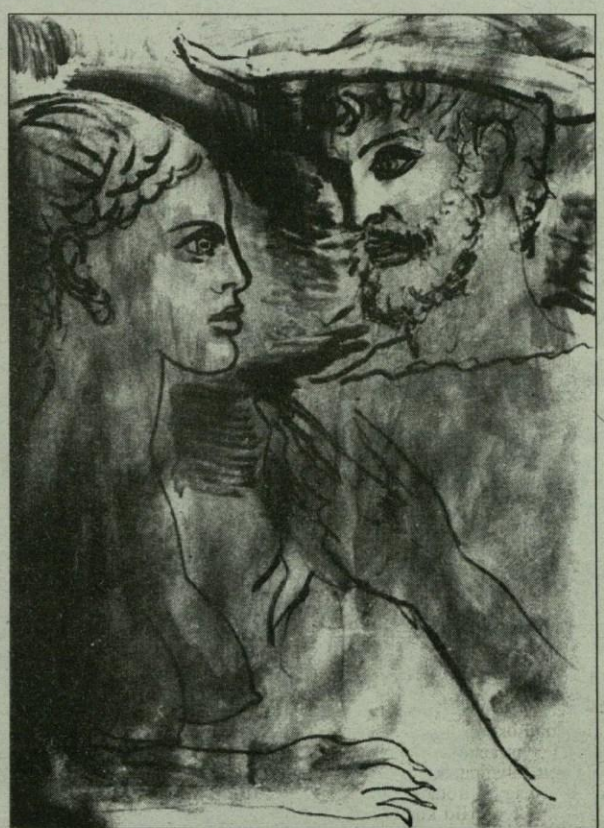

VINKLER LÁSZLÓ: ODÜSSZEUSZ ÉS PÉNELOPÉ

Lovagrend a légionáriusnak

– Kezdjük a legelején. Hogyan jelentkezett a légióba?

– Németországban, egy bányában dolgoztam, innen mentem 1954-ben Franciaországba, „világot látni". Két választásom volt, visszaküldenek, vagy belépek az idegenlégióba. Az utóbbit választottam és a metzi toborzóirodában jelentkeztem három társammal – ők szintén magyarok voltak. Kikérdeztek bennünket, a papírjainkat elvették, és megkérdezték, hogy meg akarjuk-e tartani a nevünket – én nem változtattam. Négy napig voltunk itt – természetesen civilben. Ez nagyon fontos, hiszen mind a mai napig azt az illetőt, aki a légióba jelentkezik, amíg az utolsó kihallgatásnak nincs vége, még csak söpreni sem engedik. Nem úgy, mint a „porschés gyilkos" mesélte, aki már kiképzésről is beszélt kétheti kinnléte után. Ezután Strasbourgba vittek bennünket, itt másfél hetet töltöttünk, elkezdődtek a kihallgatások és az orvosi vizsgálatok. Miután megfeleltünk, aláírattak velünk egy ideiglenes szerződést és irány: Marseille. Itt jött az igazi kihallgatás, a BSLE tisztjei faggattak, ez az idegenlégió statisztikai irodája.

– Ha bűnöző jelentkezik, akkor itt adhatják át a rendőrségnek?

– Nem, ilyesmi nincs a légióban. Ugyanis a légió egy nagy család, nem adna ki senkit, legfeljebb felhívja a rendőrség figyelmét, hogy milyen bűnözővel állnak szemben. Miután itt is megfeleltünk, beoltottak tetanusz, tífusz és más trópusi betegségek ellen. Innen hajóval Algériába, Oranba, onnan vonattal Siddi-Bel-Abbesbe vittek bennünket. Itt megkaptuk az utolsó oltásokat és a ruháinkat is – a kepi becsomagolva, nem bonthattuk ki. A civil holmikért – két nagy bőröndöm volt – kaptam két doboz amerikai cigarettát. Ha netalán a próbaidő alatt nem felelnék meg, akkor visszakapnám a ruháimat, de ha három hónap múlva homologálják – véglegesítik – a szerződésemet, akkor a légió egy üzletébe kerülnek a holmik. Ha öt vagy tíz év után a légiósok „civilbe mennek", itt a bolti árnál jóval olcsóbban vásárolhatnak, ugyanis vannak olyanok, akik még az utolsó havi zsoldjukat is elitták, vagy „olyan" helyen hagyták. Az időben minden kaszárnyában volt hivatalos kupleráj, ahol hitelbe lehetett lenni, tehát emiatt – és a nyelvi nehézségek miatt – a légió pénze forgott, de a civil szférába nem jutott ki.

– Bel-Abbesből hova mentek?

– Egy észak-algériai kisvárosba, Mascarába vittek, körülbelül 180-an lehettünk, tehát egy század. Megkezdődött a kiképzés, második nap – soha nem felejtem el – tíz dezertőrünk volt. Négyüket két nap múlva holtan találták, a többieket visszahozták. A börtönben egy 195 centis, 120 kilós török őrmester, Külmannak hívták, vette kezelésbe a szökevényeket – mindig pisztollyal járt, mert félt a börtönt megjárt légiósoktól. 50 kilós farönkökkel a hátukon futottak az udvaron, óránként, amikor a század sorakozott, hogy lássa mindenki: így jár aki megszökik. Egyébként ha fegyver nélkül szöknek, akkor a fellagák ölik meg őket, ha fegyverrel, akkor hadbíróság elé kerülnek. De ez utóbbit igazán a '61-es puccs – mikor a légiósok átálltak az OAS oldalára – után vették komolyan, bár Franciaországban nagyon ritka volt a halálbüntetés, olyan jól dolgoztak az ügyvédek.

– Miből állt a kiképzés?

– Minden reggel 8 km futás, s utána a különböző foglalkozások, 14 tantárgyunk volt. Úgy megszerettem a légiót, hogy két hónap után azt gondoltam, hogy ott születtem. Volt egy francia haverom is…

– Milyen állampolgár volt?

– Amikor egy francia jelentkezik a légióba akkor elveszti az állampolgárságát – hogy idegen legyen –, tehát svájci vagy belga lesz. Majd háromévi szolgálat után kérvényezheti újra a francia állampolgárságot, és körülbelül két évig tart, amíg megkapja. Már főtörzsőrmesterként egy minisztériumban dolgozó francia lányt vettem feleségül, ezért kénytelenek voltak megadni az állampolgárságot nekem is.

– Kicsit előre szaladtunk az időben, menjünk vissza. Az alapkiképzés után mi történt?

– Tíz hónap múlva tizedesiskolára küldtek, majd 1958-ban, háromévi szolgálat után őrmester lettem. Az időben rekordnak számított az ilyen gyors előrehaladás, de akkor kezdtek a '45-ben belépettek kiöregedni, és fokozatosan érvényesülhettek a fiatalok is. Algériában 5-600 éles bevetésünk volt, a francia állampolgárokat védtük, tipikus gerillaháború folyt az arab felkelők, a fellagák ellen. Veszélyes időszak volt, mindennap 7-8 embert vesztettünk. Végül Algéria megkapta a függetlenséget, de a légió még '66-ig maradt. Segítettünk az új hadsereg felállításában, és védtük a Marokkó határán húzódó, 900 km hosszú kőolajvezetéket, mert a felkelő bandák ennek felrobbantásával akarták megakadályozni az ország fejlődését.

– Algéria megkapta a függetlenséget, s ez a döntés a francia belpolitikában bombaként hatott. Az ország pártokra szakadt, felkorbácsolódtak az érzelmek, Algériában katonai lázadást robbantottak ki, melyben a légió is részt vett.

– Igen, ez a puccs '61-ben történt, s utána a légió léte is veszélyben forgott. Fel akarták oszlatni, szó volt arról is, hogy az USA megveszi, de végül is a légió megmaradt – természetesen a létszámát alaposan lecsökkentették.

– Mennyi most az idegenlégió létszáma?

– 8500 fő légiós, de ehhez hozzá kell számolni meg legalább ugyanennyi dezertőrt. Ugyanis aki aláírta a szerződést, azt 55 éves koráig – akárhová megy – a francia állam szökevényként tartja nyilván. Egy híres esetet mesélnék el ezzel kapcsolatban, egy olasz tanácselnökről. Még 1952-ben lépett be a légióba, és egy év múlva dezertált. 1980-ban – kulturális ügyeket intézve – a kislányával Franciaországba utazott, elfogták, és 15 napra börtönbe zárták. Fiatalkori botlásnak fogták fel tettét, ezért úszta meg ennyivel, s ráadásul a 15 napot úgy igazolták mintha kórházban töltötte volna – ilyen kedvesek a franciák.

– Meddig szolgált ön Algériában?

– 1962-ig, utána rövid időre Madagaszkárra kerültem, majd '64-től az aubagne-i átmeneti századnál teljesítettem szolgálatot. Itt végeztem el a katonai iskolákat, és 1970 január 15-én – már zászlósként – két évre Tahitire mentem. Miután visszajöttem, Korzikára kerültem; akkor itt voltak a kiképzőtáborok. 1975-ben törzszászlós lettem, és Djiboutiba mentem, hogy átvegyem az utászok egyik szakaszát. Nem csak utat építettünk, hanem a határon is őrködtünk, a szomáliai lázadások miatt tartottunk támadástól. 1976-ban Djibouti is megkapta a függetlenséget, még egy évet töltöttem itt, majd visszajöttem Korzikára, ahol az altisztek parancsnoka voltam, '80-ig. Ekkor egy német törzszászlós megszökött Aubagne-ból, pénzt sikkasztott, 22 évi szolgálat után. Az ő helyére helyeztek át, '83-ig voltam az átmeneti század parancsnokhelyettese. 1983-ban gyarmatra kértem magam, és az 5. idegenezredet választottam, ez a legkedvezőbb, mivel Tahitin nem kell adózni. Két évig szigetparancsnok voltam Mururoától 280 km-re, egy kicsi szigeten, melynek hosszúsága 75 méter és szélessége 38 méter. Itt hidrogénnel töltött léggömbök segítségével meteorológiai méréseket végeztünk a kísérletekhez.

– Mururoán végzik a franciák az atomkísérleteket.

– Igen, s ezért fontos a jelenlét biztosítása is. Ha idegen hajót láttunk, azt azonnal jelentettük, és jöttek a repülőgépek. Amikor Tahitiről visszatértem Aubagne-ba, felajánlották a tiszti rangot, de még öt évre kellett volna aláírnom. Nem írtam alá, így 1985-ben – törzszászlósként – nyugdíjba vonultam. Jól éltem Franciaországban, de a feleségemnek nem tetszett, hogy sűrűn jövök Magyarországra, hogy le akarok itthon telepedni. Végül elváltunk, és még a Kádár-rendszerben hazatelepültem.

– Milyen kitüntetései vannak?

– Négy harci kitüntetésem, két harci sebesülésem, legnagyobb katonai érdemrendem és a Francia Nemzeti Lovagi Érdemrend (más néven, a másodfokú Becsületrend). Ez utóbbit 1988-ban Francois Mitterrand adta át, '93 felé számíthatok arra, hogy a francia Becsületrendet is megkapom.

– Ha jól tudom, a magyarok közül ön lesz az első, aki megkapja. Amíg végigszenvedte ezt a harminc évet…

– Én nem szenvedtem soha. Ha újrakezdeném, azt hiszem ugyanezt tenném, de más alapon. És nem mint törzszászlós jönnék haza, hanem tábornokként.

– Az igaz, hogy ön nem érezte szenvedésnek a harminc évet, de ha valaki ma jelentkezni szeretne a légióba, gondolom, lebeszélné róla?

– Először is arra kérném, hogy fontolja meg elhatározását, s ha igazán emberré akarja magát faragtatni, akkor válassza ezt a megoldást. A francia magyar nagykövetség felvilágosítást ad minden érdeklődőnek, de a jelentkezőnek saját magának kell megtennie az utat legközelebbi toborzóirodáig, ilyen irodák azonban csak Franciaország külső városaiban vannak. S azt az egyet tanácsolom minden jelentkezőnek, hogy soha, de soha ne vegyék figyelembe Rejtő Jenő regényeit, mert csak egy elképzelés az író részéről, a valóság sokkal prózaibb és kegyetlenebb.

Egy idézettel kezdtem a riportot, s hasonlóval szeretném befejezni.

Részlet a Képi Blanc – a légió lapja – karácsonyi számából, az idegenlégió parancsnokának üzenete a légiósokhoz:

„A légió mai jelentősége

1991 igen emlékezetes év, a háború visszatérése, melyet a légió 46 éve – vagyis a francia föld felszabadítása óta – nem ismert.

Belemerülve egy új nemzetközi viszályba – jelezve és aláhúzva, hogy sokszoros túlerő és a technikai fölény ellen az idegenlégió igazán megállta helyét, kitett magáért és nem hátrált meg a körülményektől ebben a háborúban.

Megérdemli, hogy Franciaország még jobban lelkesítse, úgy a csodálatra méltó szövetségeseket, mint az ellenséggel szembeni tiszteletet.

Több kalandos bevetésben volt része, melyek nem voltak oly' mediatizáltak, de mégis a békítés és az emberi jogok védelmében játszottak nagy szerepet, hogy megóvják az emberek életét…így Csádban, Zaire-ban, Djiboutiban és a többi francia gyarmaton.

1991 előkészítette a jövőt… tehát maradjunk tisztán látóak és derűsek. 1992-ben próbáljuk befogadni mindazokat, akik egy Ismeretlen Világot, egy jobbat és igazságosabbat keresnek."

TAKÁCS VIKTOR

Részlet a francia törvénykönyvből:
„Lajos Fülöp a Franciák Királya
Üdvösség a jelen és jövőben
Az 1831 március 9-i törvény alapján jegyezzék a hadügyminisztérium titkárságának
Én parancsolom, hogy legyen a rendeletben
Alakítsanak egy légiót, melynek összetétele kimondottan idegen legyen, és elnevezésnek az Idegenlégió nevet kérem.

A király saját kezű aláírása

Ezt a rendeletet a képviselők és a szenátus elfogadta és jóváhagyta. Továbbá meghatározták, hogy Francia területen alakítandó meg a légió, de csak a gyarmatokon vethető be."
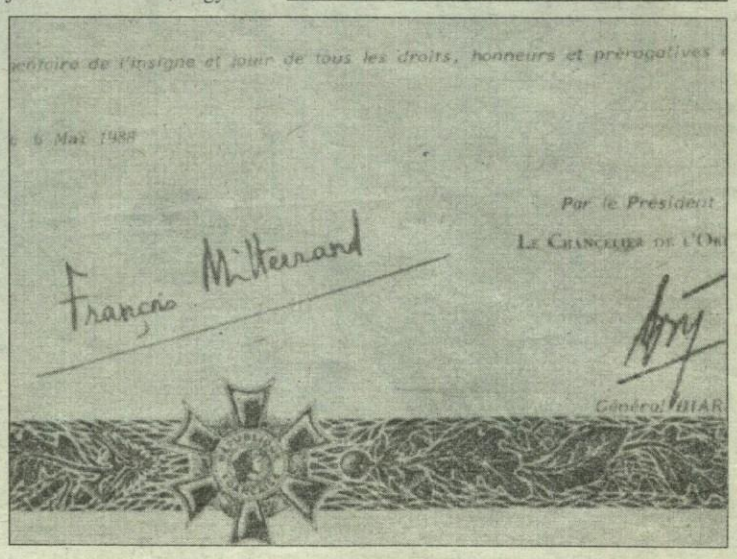
Az eltelt másfél évszázad alatt a légió fogalommá vált. Mítoszok lengedeznek körülötte és a titokzatosság fátyla borítja. Nem szűnik az érdeklődés iránta, de a pontos tájékozódást megnehezíti, hogy ritka az olyan ember, aki huzamosabb időt bírt ki a légióban. Szerencsére, él Szegeden – sőt az országban – egy ember, aki harminc évet töltött az idegenlégióban, Szabó Jenőnek hívják. A riport különös aktualitása, hogy jelenleg a légió létszámának 40%-át keleteurópaiak – köztük magyarok – alkotják.